NAŠA ŠKOLA

Adresa redakcije: "Naša škola"
71000 Sarajevo
Ul. Alipašina 4/I
Tel./ Fax: 668-403
www.nasaskola.ba
redakcija@nasaskola.ba

Časopis „Naša škola" je 2019. godine indeksiran i registriran kao naučni časopis u Međunarodnoj akademskoj bazi podataka **EBSCO** sa sjedištem u Ipswich, 10 Estes Street, Massachusetts, USA. Pomenutoj bazi podataka možete pristupiti putem linka www.ebsco.com

Časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja „Naša škola" je 1996. godine indeksiran i registriran kao stručni i naučni časopis u **Nacionalnom ISSN Centru Bosne i Hercegovine** pod brojem **ISSN 0547-308X** za štampanu verziju i pod brojem **ISSN 2303-6591** za online verziju, kao i u **Međunarodnom ISSN Registru u Parizu.**

Časopis izlazi 4 puta godišnje
Tiraž: 550 primjeraka

Izdavač:

UDRUŽENJE NASTAVNIKA FEDERACIJE BiH

Za izdavača:

Glavni i odgovorni urednik:

mr. Milka Babić

Članovi redakcije:

Akademik Suad Kurtčehajić
prof. dr. Hanka Vajzović
prof. dr. Enes Pelidija
dr. sc. Ružica Šutalo Selimagić

Sekretar redakcije
prof. Đerzić Ajdin

Lektor:

Štamparija FOJNICA, Fojnica

Idejno rješenje naslovne strane časopisa "Naša škola":

Esad Ćesović
Mirna Jamaković

Tehničko uređenje i DTP:

Štamparija FOJNICA, Fojnica

Štampa:

Štamparija FOJNICA, Fojnica

NAŠA ŠKOLA

Časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja

Godina LXVII | **BROJ 268 (98)** | **Sarajevo 2022.**

ISTRAŽIVAČKI RADOVI

Lejla Zukan,

KOMPARACIJA KLASIČNE I ONLINE NASTAVE

SAŽETAK:

Sa početkom pandemije virusa Covid-19 sve škole u BiH bile su suočene sa problemom nastavka započete školske godine, tj.prelaskom na online nastavu. Sa istim problemom suočavale su se i sve škole u SBK-u, jer niti jedna škola prije toga nije imala iskustva sa nastavom na daljinu, kako od strane učenika, tako i od strane nastavnika. Izvođenje nastave na daljinu u srednjim školama nije bilo jednoobrazno, a to nije ni do danas. Od početka pandemije, pa do kraja drugog polugodišta nastava se realizovala na daljinu. Početak nove školske godine 2020/21. započeo je kao kombinovana nastava (odjeljenja su prepolovljena, te je jednu sedmicu u školu dolazila jedna grupa, a druga je dolazila narednu sedmicu). Grupa koja je bila kod kuće radila je online putem google učionica. Sve ovo bio je i još uvijek jeste veliki izazov i za učenike i za nastavnike, ali i za roditelje. Situacija je dodatno otežana činjenicom da niko od učenika ili profesora nije dodatno educiran, niti postoji jedinstvena metodologija izvođenja nastave na daljinu ili kombinovane nastave. Poseban izazov predstavljaju časovi koji su skraćeni na 30 minuta, a pravilnici o ocjenjivanju, nastavni planovi i programi, kao i metodologija nisu prilagođeni novim uslovima rada. Stoga je ideja ovog istraživačkog projekta u ovoj fazi ispitati stavove učenika i njihovih roditelja o zadovoljstvu različitim vidovima nastave, kao i dobiti sugestije istih o načinima za eventualna poboljšanja nastavnog procesa.

KLJUČNE RIJEČI: pandemija, klasična nastava, online nastava, kombinovana nastava, komparacija različitih vidova nastave, zadovoljstvo učenika i roditelja nastavom, prijedlozi za poboljšanje nastavnog procesa.

SUMMARY:

With the start of Covid-19 pandemic schools in BiH were faced with the issue of continuing the school year that had already begun, i.e. transitioning to online classes. Schools in SBK were also faced with the same issue, because none of them had previous experience with distance learning, both by the students and by the teachers. Performing long distance learning in high schools was never uniformed, and it is not uniformed today. From the beginning of the pandemic and until the end of the second semester, classes were performed as a distance learning. Start of new school year 2020/21 began as a combined classes (classes were split into two groups, one group attended school one week and the second one attended school the next week). The group that was doing online school from home did it through google classrooms. All of this was and still is a big challenge for students, teachers and parents. The situation was worsened by the fact that none of the students or teachers were not additionally educated, nor does unique methodology of performing long distance learning or combined classes exist. Particular challenge represent classes that were shortened to 30 minutes, whereas grading regulations, curriculum, as well as the methodology were not adapted to new working conditions. Therefore the idea of this research project in this phase is to look into perspectives of all students and their parents about satisfaction of different aspects of classes as well get suggestions from them about means for possible improvements of the educational process.

KEY WORDS: pandemic, regular classes, online classes, combined classes, comparison of different types of education, class satisfaction of students and parents, suggestions for improvement of educational process.

SADRŽAJ:

SAŽETAK 5

SUMMARY 6

SADRŽAJ 7

1. UVOD 8
1.1. Problem i predmet istraživanja sa hipotezom 8
1.2. Svrha i ciljevi istraživanja 9
1.3. Korištene metode 9
1.4. Struktura rada 9

2. POJAM KLASIČNE, ONLINE I KOMBINOVANE NASTAVE 10

3. ISTRAŽIVANJE I REZULTATI ISTRAŽIVANJA 12

4. INTERPRETACIJA DOBIJENIH REZULTATA 17

5. ZAKLJUČAK 19

LITERATURA I IZVORI: 21

1. UVOD

Svi smo skloni složiti se sa izrekom: "Na mladima svijet ostaje.", ali šta smo spremni zaista i učiniti ne bi li se to i realizovalo? Jedan od najvažnijih segmenata za kvalitetan i ispunjen život mladih ljudi svakako je obrazovanje. Sa kakvim smo se sve poteškoćama susretali u ovom segmentu i prije pojave pandemije ne treba posebno isticati ("rascjepkanost" školstva po kantonima, zastarjeli NPP, kao i oprema, loše educirani kadrovi, katastrofalni rezultati na svim relevantnim istraživanjima - PISA, TEAMS...) Sa dolaskom pandemije ionako loša situacija postaje još lošijom, a prelazak na online nastavu još više pokazuje svu slabost našeg obrazovnog sistema.

1.1. Problem i predmete istraživana sa hipotezama

Suština odgojno obrazovnog procesa jeste u interakciji, u razmjeni mišljena, emocija, stavova, to je nedvosmisleno. Nikakva virtualna učionica to ne može nadomjestiti, niti zamijeniti, a socijalna interakcija djece je jedan od najvažnijih zadataka školskih sistema. Ali u isto vrijeme živimo u dobu kada online oblici učenja i podučavanja predstavljaju datost i ne možemo ih negirati. Upravo u ovoj činjenici ogleda se osnovni problem ovoga rada, a to je da u našim školama niti nastavnici, niti učenici, a ni njihovi roditelji nisu pripremljeni i dovoljno educirani za ovaj vid nastave. Neki od problema na koje će ovaj rad nastojati da odgovori su i sljedeći:

1. Da li postoji veza između kvalitete odgojno obrazovnog procesa i dobijenog znanja i načina na koji se on realizuje (klasični, online ili kombinovani oblik)?
2. Da li na različite načine organizacije odgojno obrazovnog programa (klasični, online ili kombinovani oblik) različito reaguju učenici i njihovi roditelji?
3. Postoji li veza između vrste nastave i opterećenja učenika?
4. Postoji li veza između vrste nastave i interakcije na realiciji učenik - profesor?
5. Da li postoji veza između načina realizacije odgojno obrazovnog procesa i zadovoljstva učenika i njihovih roditelja nastavnim procesom?

Stoga postoji potreba da se ispitaju njihovi stavovi, te dođe do neophodnih podataka koji će služiti unapređenju odgojno obrazovnog procesa u MSŠ "Travnik" . Predmet ovoga istraživanja bit će učenici i roditelji od drugog do četvrtog razreda MSŠ "Travnik" u Travniku. Što se tiče pretpostavki i teza na kojima će počivati ovo istraživanje, one su sljedeće:

hipoteza 1. Najveći kvalitet kada je u pitanju znanje učenika proizilazi iz klasične nastave. hipoteza 2. Reakcije učenika i reakcije roditelja bit će različite.

hipoteza 3. Opterećenje učenika će se značajno razlikovati u različitim vidovima organizovanja odgojno obrazovnog procesa.

hipoteza 4. Interakcija na realiciji učenik - profesor najizraženija je u klasičnoj nastavi.

hipoteza 5. Zadovoljstvo nastavom kod učenika i njihovih roditelja razlikovat će se u odnosu na vrstu organizacija odgojno obrazovnog procesa.

1.2. Svrha i ciljevi istraživanja

Svrha ovog istraživanja jeste ukazati na značaj koji školstvo ima za jedno društvo, te probleme sa kojima se naše školstvo susreće, pogotovo u vrijeme pandemije i prelaska sa klasične na online i kombinovanu nastavu, kao i značaj uključivanja učenika i roditelja u proces organizovanja nastave. Osnovni cilj jeste doći do relevantnih podataka, koji jedini mogu ukazati na trenutno stanje u kojemu se nalazi školstvo, kao i ponuditi evantualne moduse za poboljšanje odgojno obrazovnog procesa u MSŠ "Travnik"

1.3. Korištene metode i tehnike

U ovom istraživačkom radu bit će korištene sljedeće metode i tehnike: analiza, sinteza, apstrakcija, induktivna i deduktivna metoda, metoda analize sadržaja, komparacija, te anketni upitnik.

1.4. Struktura rada

Rad se sastoji od sljedećih dijelova.

Sažetak, u kojemu su predstavljeni najvažniji pojmovi koji će se u radu obrađivati,

Prvi dio rada, Uvod koji daje uvid u problem i predmet istraživanja sa hipotezama, svrhu i ciljeve istraživanja, metode i strukturu rada.

Pojam klasične, kombinovane i online nastave naziv je drugog dijela rada i tu su date teorijske smjernice za razumijevanje pojmova kojima se rad bavi.

U trećem dijelu rada koji nosi naziv: Istraživanje i rezultati istraživanja prezentovani su rezultati dobijeni anketnim upitnikom za učenike i roditelje.

Interpretacija dobijenih rezultata četvrti je dio ovoga rada i u njemu su pojašnjeni, komparirani i interpretirani rezultati anketiranja.

U zaključku, kao posljednjem, petom dijelu ovoga rada sintetizirano je najvažnije i potvrđene, odnosno pobijene početne hipoteze, kao i date smjernice za poboljšanje odgojnoobrazovnog procesa.

Nakon zaključka data je popis korištene literature i priloga.

2. POJAM KLASIČNE, ONLINE I KOMBINOVANE NASTAVE

Još 3000 god. prije nove ere u Egiptu su postjali "škole hramovi", 2000 god.p.n.e prve zvanične škole u Kini, 1500 god.p.n.e. indijski sveštenici podučavaju filozofiju, religiju i nauku. Sofisti će u Staroj Grčkoj 400.god.p.n.e. biti prvi putujući učitelji, osnivat će se prvi gimnasiumi, a u doba srednjeg vijeka nastaju škole kakve poznajemo danas. Tada se javljaju i prvi univerziteti (1150 - 1250.): Bolonja, Pariz, Kembridž, Oksford, Prag.

Potreba za obrazovanjem i sticanjem znanja postoji otkako i ljudski rod, pa nije teško zaključiti koliki značaj ima obrazovanje za razvoj ljudskih društava i poboljšanje kvalitete života. Skoro hiljadu godina nastava se odvija na način koji mi danas nazivamo KLASIČNA NASTAVA/ TRADICIONALNA NASTAVA.Pod ovim pojmom podrazumijeva se ponajprije " pasivno učenje koje se ogleda kroz pasivnoslušanje predavanja, mehaničko prepisivanje definicija i pravila, odgovaranje na postavljenapitanja u vezi s temom, čitanje nekog teksta, davanje gotovih informacija, usmeno izlaganje nastavnika i onda kada bi nastavnik mogao pretpostaviti da u razredu ima učenika koji to znaju. Osnovne aktivnosti učenika u takvoj nastavi jesu sjedenje, slušanje i gledanje. U toj nastavi važno je što i kako radi nastavnik, a učenici trebaju tek promatrati i slušati te odgovarati kada ih nastavnik ispituje.Možemo je nazvati „nastava usmjerena na nastavnika". U tradicionalnoj nastavi uspješan je onaj učenik koji je najviše zapamtio i najbolje sve to reproducirao na nastavnikov zahtjev". (https://www.pcskolarac.info/2018/10/bitne-razlike-izmeu-tradicionalne-i.html, 08.01.2021.). Međutim, globalizacija, kao i ubrzani tehničko tehnološki napredak stavili su pred obrazovanje nove zadatke i potrebu za ubrzanim procesom i u ovoj sferi, pa se polako akcenta sa tradicionalne nastave počeo premiještati na online nastavu. Pod online nastavom, uglavnom se podrazumijeva nastava na daljinu, a ista uključuje uputrebu ICT-a.Ono se može definirati kao sistem u kojem su resursi za učenje, uključujući i samog nastavnika dostupni putem interneta. (Dukić, Mašarić, 2012), prema: https://majkaidijete.ba/online-ucenje-kao-vid-savremenog-obrazovanja/. Ovaj vid nastave pojavljuje sa već u 19.st. u SAD-u, na univerzitetskom nivou. Taj početak se desio kada je 'Unversity of Phoenix' postao prva institucija koja je lansirala potpuno online studiranje, te nudila prvostepene fakultetske diplome i magistarske diplome. 1998. godine preduzetnici Glen Jones i Bernard Luskin osnovali su "Jones International University" koji je postao prvi akreditovani i web-dizajnirani fakultet. U SAD-u 2009. godine bilo je preko 4,5 miliona učenika koji su pratili online časove.

Neke od prednosti klasične nastave su: dostupnost nastavnika, mogućnost direktnog obraćanja nastavniku, grupnog rada, socijalizacija pojedinca, razmjena informacija, kritičko mišljenje, informisano donošenje odluka, a neki od nedostataka su: pasivno učenje, nastava orjentisana na profesora, mehaničko zapisivanje, nemogućnost samostalnog organitovanja vremena.

I online nastava ima svoje prednosti, poput: e učionice su dostupne 24 sata dnevno, mogućnost participacije velikog broja učesnika istovremeno, mogućnost učešća nije limitirana udaljenošću ili vremenom, lako omogućen pristup različitim izvorima za sticanje znanja.

Ali i kao i sve drugo i ovaj vid nastave ima svoje nedostatke, poput: znanje i vještine korisnika, nepouzdanost opreme i tehnički problemi, nedostatak motivacije i discipline kod učenika, mogućnosti manipulacije i prevare, poteškoće u realizaciji praktične nastave.

U jednom ispitivanju je traženo mišljenje nastavnika/profesora o prednostima online učenja. Najčešće navode sljedeće:

-Dostupnost obrazovanja široj populaciji. Naime, neovisnost usvajanja obrazovnih sadržaja o vremenu i mjestu omogućava obrazovanje pojedinaca koji zbog različitih okolnosti nisu u mogućnosti pohađati klasična predavanja (Taylor & White, 1991), prema:https://majkaidijete.ba/online-ucenje-kao-vid-savremenog-obrazovanja/

-Fleksibilnost i bolja prilagodba individualnim potrebama kako pojedinca koji uči tako i samog profesora. Mogućnost odabira mjesta i vremena gdje će se određeni obrazovni sadržaji prezentirati odnosno usvajati omogućava profesoru i onome tko uči da sami odrede optimalni period te da samim time postignu i bolji učinak (Taylor & White, 1991), prema:https://majkaidijete.ba/online-ucenje-kao-vid-savremenog-obrazovanja/

-Bolja interakcija prilikom "učenja putem Interneta". Dok je u klasičnoj nastavi, koja je najčešće frontalnog tipa, interakcija između profesora i učenika kao i učenika međusobno svedena na minimum, prilikom "učenja putem Interneta" ona najčešće predstavlja osnovni medij za usvajanje određenog sadržaja. Učenici, tako, često nakon prezentacije određenog sadržaja raspravljaju bilo u suradnji s profesorom bilo međusobno o zadacima, problemima i sl. Na taj način dodatno utvrđuju naučeno i provjeravaju eventualne nedoumice (Grenzky & Maitland, 2001), prema:https://majkaidijete.ba/online-ucenje-kao-vid-savremenog-obrazovanja/

- Korištenje različitih medija u svrhu što bolje prezentacije obrazovnog sadržaja. Naime, kod udaljenog učenja profesorima je omogućeno da koriste čitav niz različitih medija kako bi učenicima što je više moguće približili i objasnili određeni sadržaj (Taylor & White, 1991). Tako primjerice, u nastavi matematike, profesori mogu koristiti razne simulacije kako bi prikazali neke matematičke funkcije ili mogu koristiti razne animacije i sl." (Willis prema Burger, 2003:16), prema:https://majkaidijete.ba/online-ucenje-kao-vid-savremenog-obrazovanja/

Kada govorimo o ovom vidu nastave u našoj državi evidentan je i problem needuciranosti profesora. Na IV međunarodnom naučno-stručnom skupu "Edukacija za Budućnost" održanom 24. i 25.04.2012. u Zenici, od 588 nastavnika iz svih dijelova BiH, utvrđeno da je 60%

nastavnika (73,5% muških i 51,1% ženskih) samostalno steklo svoja informatička znanja, a 77% nastavnika nema nikakav certifikat o poznavanju korištenja informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Da problemi sa online nastavom nisu samo prisutni u našem društvu kazuju i istraživanja provedena u SAD-u, poput anketiranja profesora i studenata na "University of Wisconsin", gdje prefesori na pitanje:

„Da li vaši studenti uče onoliko koliko su učili prije prelaska na online nastavu? `odgovaraju:

638 - NE 343 - DONEKLE 44 -DA

Na slično pitanje: „Da *li učiteonoliko koliko ste učili prije prelaska na online* nastavuispitanici, odnosno studenti odgovorili su sa:

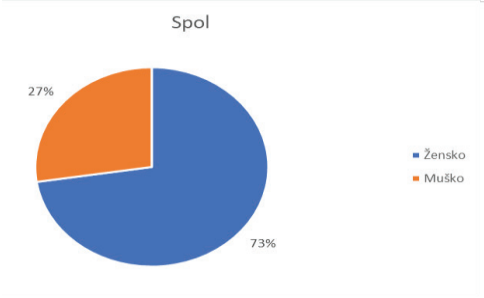
1005 -NE 853 - DONEKLE 543 - DA

3. ISTRAŽIVANJE I REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Podaci za ovo istraživanje prikupljeni su metodom anketnog upitnika. Anketni upitnik sastavljen je za učenike i roditelje MSŠ "Travnik" u Travniku. Anketiranje je provedeno putem slanja linka na google učionice za učenike i roditelje drugih, trećih i četvrtih razreda opšte, jezičke, matematičke gimnazije, kao i medicinske škole. Upitnik je sastavljen na principu obaveznih pitanja (koja su bila zatvorenog tipa), te posljednjeg pitanja koje je omogućavalo izražavanje ličnih stavova, mišljenja, primjedbi isl., tj. pitanje je bilo otvorenog tipa. Posljednje pitanje nije bilo obavezujuće. Ankete za učenike i roditelje sastavljene su na način da se isti stavovi mogu komparirati od strane i učenika i njihovih roditelja, a sastojale su se od 12 pitanja za učenike i 11 pitanja za roditelje, uključujući i posljednje pitanje koje nije bilo obavezujuće.

U anketi je učestvovalo 200učenica i 75 učenika. Ukupno 275 učenika/ce.

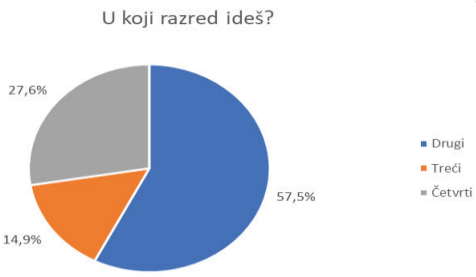
REZULTATI ANKETE ZA UČENIKE:

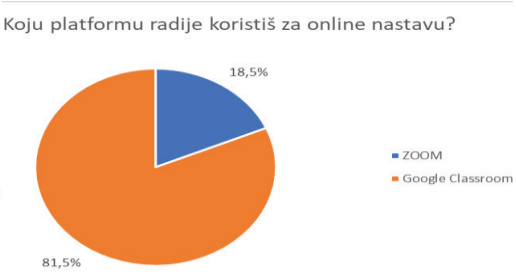
U anketi je učestvovalo 200učenica i 75 učenika. Ukupno 275 učenika/ce.

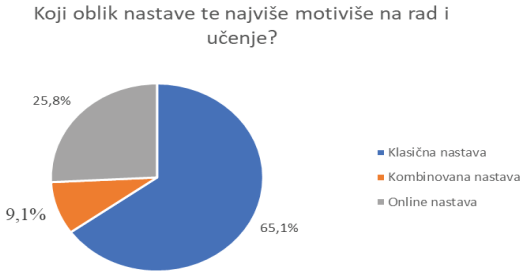
Od ukupnog broja učestvovalo je 113 učenika/ca gimnazije i 162 učenik/ca medicinske škole.

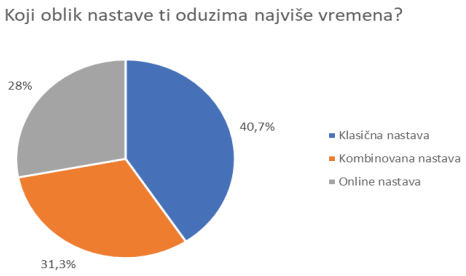
U anketiranju je učestvovalo 158 učenika/ca drugih razreda, 41 učenika/ca trećih razreda i 76 učenika/ca četvrtih razreda.

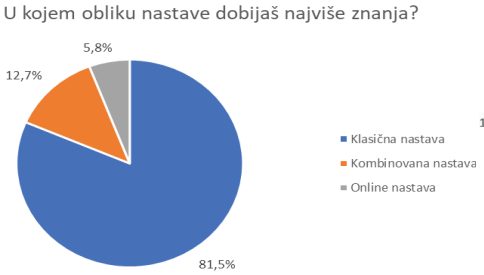
51 učenik/ca radije koristi ZOOM platformu, a 224 Google Classroom.

Klasična nastava je najviše motivirajuća za 179 učenika/ca, kombinovana za 25, a online nastava za 71 učenika/cu.

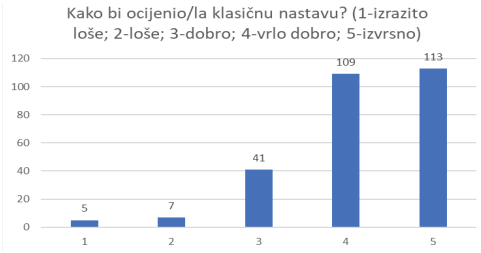
Klasična nastava oduzima najviše vremena za 112 učenika/ca, online za 77 njih, a kombinovana za 86 učenika/ca.

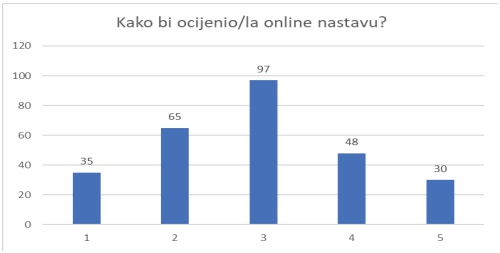
Najviše znanja učenici dobijaju u klasičnoj nastavi, ovakav stav zauzima 224 učenika/ce, za kombinovanu nastavu takav stav ima 35 učenika/ca, a za online nastavu 16 učenika/ca.

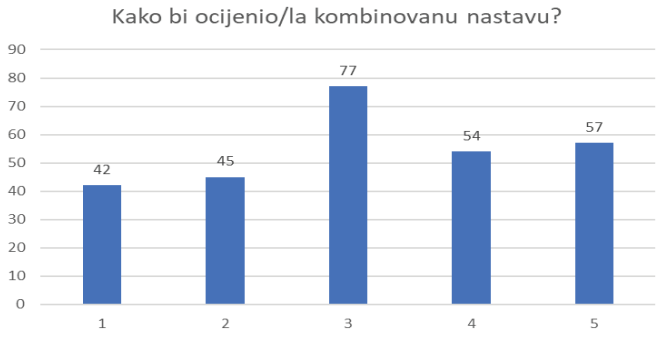
Da se najbolja komunikacija uspostavlja u klasičnoj nastavi mišljenja su 217 učenika/ca, u kombinovanoj 38 njih, a u online nastavi 19 učenika/ca.

Čak 113 učenika/ca bi klasičnu nastavu ocijenili sa odličnim ocjenama, vrlodobrim 109, dok bi sa dobrim ocijenilo njih 41, dovoljnim i nedovoljnim samo njih 12.

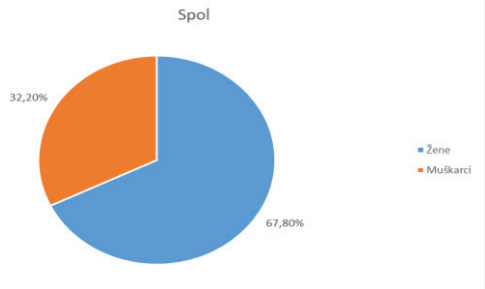

Online nastavu 30 učenika/ca smatra odličnom, 48 njih je smatra vrlodobrom, čak 97 je smatra dobrom i 65 samo dovoljnom, dok je nedovoljnom smatra 35 učenika/ca.

kombinovana nastva je za 57 učenika/ca odlična, za 54 njih je vrlodobra, 77 ih smatra da je dobra, a 45 je smatra dovoljnom i 42 učenika/ce je smatraju nedovoljnom.

REZULTATI ANKETE ZA RODITELJE:

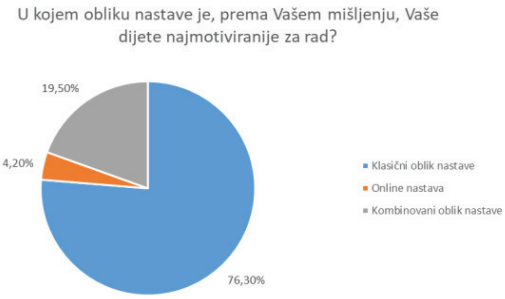
U anketiranju je učestvovalo 160 žena i 76 muškaraca, ukupno 236 roditelja.

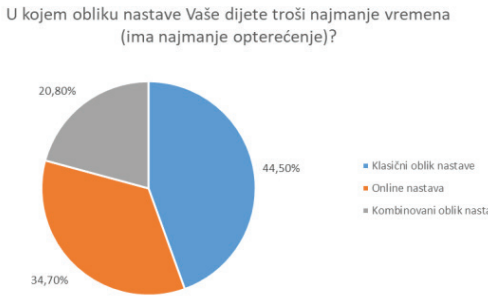
Na ovo pitanje odgovorilo je 111 roditelja djece koja pohaĎaju gimnaziju i 125 roditelja djece medicinske škole.

Ukupno je učestvovalo 129 roditelja djece drugih razreda, 34 roditelja djece trećih razreda i 73 roditelja djece četvrtih razreda.

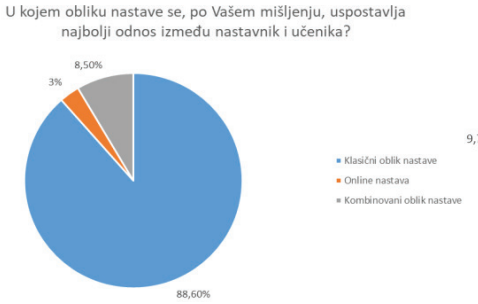
Ukupno je učestvovalo 129 roditelja djece drugih razreda, 34 roditelja djece trećih razreda i 73 roditelja djece četvrtih razreda.

Najmanje opterećenje za dijete je u klasičnoj nastavi po mišljenju 105 roditelja, u online nastavi tog je stava 82 roditelja, a u kombinovanoj 49 roditelja.

Po mišljenju roditelja najviše vremena za rad djeci oduzima kombinovana nastava, za 91 roditelja, zatim klasična nastava, po mišljenju 80 roditelja, a najmanje online nastava, za 65 roditelja.

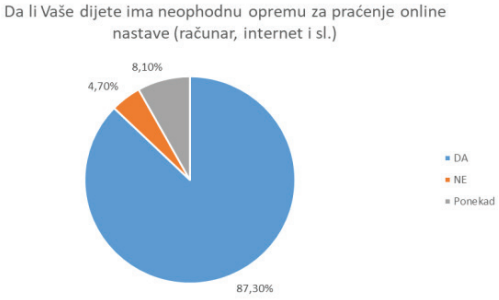
Najbolji odnos na relaciji nastavnik - učenik uspostavlja se u klasičnoj nastavi. Tog stava je čak 209 roditelja, u kombinovanoj nastavi 20 roditelja, a u online nastavi samo 7 roditelja zauzima taj stav.

Što se rezultata tiče i tu su roditelji mišljenja da se najbolji rezultati postiţu u klasičnoj nastavi, njih 177, u kombinovanoj 36 roditelja, a za online nastavu po pitanju rezultata izjasnila su se 23 roditelja.

Kada je organizacija nastave u pitanju roditelji su ubjedljivo najzadovoljniji klasičnom nastavom, čak njih 190, za kombinovanu nastavu izjasnilo se 32 roditelja, a za online samo 14.

Što se opremljenosti tiče 206 roditelja smatra da djeca imaju svu neophodnu opremu za online nastavu, 11 da nemaju, a 19 da im ponešto nedostaje.

4. INTERPRETACIJA DOBIJENIH REZULTATA

Na osnovu analize dobijenih rezultata možemo zaključiti sljedeće:

- da je u istraživanju učestvovalo 113učenika/ca gimnazije (59,78%) od ukupno 189 čenika/ca te škole drugih, trećih i četvrtih razreda i 162 učenika/ca medicinske škole (47,36 %), od ukupno 342 učenika/ce drugih, trećih i četvrtih razreda te škole,

- anketiranju je pristupilo 275 učenika/ce (51,78%) od ukupno 531 učenika/ce drugih, trećih i četvrtih razreda obe škole,

- na nivou drugih razreda učestvovalo je 158 učenika/ca od ukupnog broja koji iznosi 249 učenika/ca (63,45 %), u trećim razredima anketu je ispunilo 41 učenika/ca od ukupno 86 učenika/ca(47,67 %), dok je u četvrtim razredima anketu ispunilo 76 učenika/ca od ukupno 196 učenika/ca (38,77%),

- da je u istraživanju učestvovalo 111 roditelja učenika gimnazije (58,73%) i 125 roditelja učenika medicinske škole (36,54%), ukupno je učestvovalo 236 roditelja (44,44%),

- da su učenici/ce daleko zadovoljniji platformom google classroom, nego zoom-om, čak 81,5% učenika radije koristi platformu google classroom,

- da je klasični oblik izvođenja nastave po mišljenu velike većine učenika/ca (65,1%) najpogodniji i da najviše doprinosi motivaciji za rad, dok je online nastava daleko najmanje motivišuća (samo 9,1 % učenika i učenica je smatra motivišućom), online nastavu, kao najbolji oblik što se motivacije tiče prihvata 25,8% učenika/ca,

- kada se govori o vremenu koje učenici/ce troše na nastavni proces najviše vremena učenici troše u klasičnoj nastavi po mišljenju 40,7% njih, u kombinovanoj 31,3 % učenika/ca, a u online nastavi 28% učenika/ca smatra da troši najviše vremena.

- međutim, u klasičnoj nastavi se postižu najbolji rezultati, jer stavovi pokazuju da čak 81,5% učenika i učenica dobijaju u tom obliku nastave najviše znanja. Po njihovom mišljenju najmanje znanja dobijaju u online nastavi, mada ni kombinovana nastava ne daje mnogo više (samo 12,7% učenika/ca) smatra sa ovim oblikom nastave dobija dovoljno znanja,

- najbolja komunikacija i interakcija na relaciji nastavnik/ca - učenik /ca ostvaruje se u klasičnoj nastavi (ovakvog mišljenja je čak 79, 3% učenika/ca), dok je najlošija u online nastavi (manje od 7% učenika/ca) je smatra zadovoljavajućom,

- u ocjeni klasične nastave na skali 1 -5, gdje je 1 - izrazito loše, 2 - loše, 3 - dobro, 4 - vrlo dobro i 5 -izvrsno samo je 4,4 % učenika/ca ovaj vid nastave ocijenio ocjenom 1 i 2, dok je ocjenom 4 i 5 ocijenilo 81%

učenika/ca, od čega ocjenom četiri 39,6%, a ocjenom pet 41,4% učenika/ca. Ocjenu dobar dalo je 14,7% učenika/ca.

- online nastavu je ocjenom 4 i 5 ocijenilo 28,2 učenika/ca, dok su je izrazito lošom i lošom ocijenili 34,6% učenika/ce. Dobrim oblikom nastave smatra je 35,2% učenika/ca,

- kombinovani oblik nastave je poprilično podijelio stavove, te nemamo značajna odstupanja: izrazito lošom i lošom smatra je skoro 30% učenika/ca, dobrom također blizu 30%, tačnije 27,8%, a vrlodobrom i izvrsnom 40,7% učenika i učenica.

Kada analiziramo stavove roditelja evidentno je sljedeće:

- u anketiranju učestvovalo 236 roditelja, od čega 158 žena (67,8%) i 75 muškaraca (32,2%),

- kao i učenici i roditelji smatraju da je u klasičnom obliku nastave njihovo dijete najmotivisanije za rad, čak njih 76,3%, dok je motivacija najslabija u online nastavi (samo 4,2%) roditelja ovaj vid nastave smatra motivišućim,

- po pitanju trošenja vremena stavovi učenika/ca i roditelja se nešto razlikuju: roditelji smatraju da dijete najmanje vremena troši u klasičnoj nastavi (44,5%), a najviše u kombinovanom obliku(38,6% roditelja),

- i po pitanju obima i kvalitete dobijenog znanja stavovi su slični: najviše znanja, po mišljenju čak 75% roditelja, dobijau djeca u klasičnom obliku nastavnog procesa, dok najmanje znanja proizilazi iz online nastave (samo je 9,7% roditelja) smatra zadovoljavajućom,

- najbolja komunikacija i interakcija sa nastavnicima, po mišljenju čak 88,6% roditelja, uspostavlja se u klasičnoj nastavi, dok su se samo 2,9% roditelja pozitivno izjasnili za online nastavu,

- što se zadovoljstva roditelja tiče daleko su najzadovoljniji klasičnom nastavom, čak 80,5% roditelja, a najmanje zadovoljstvo iskazuju po pitanju online nastave (samo 5,9% roditelja) je zadovoljno ovim vidom nastavnog procesa,

- neophodnu opremu za praćenje online nastave, po mišljenju roditelja, ima 87,3% učenika/ca.

5. ZAKLJUČAK

Iz svega navedenog možemo zaključiti da su polazne hipoteze ovoga rada:

hipoteza 1. Najveći kvalitet kada je u pitanju znanje učenika proizilazi iz klasične nastave.

hipoteza 3. Opterećenje učenika će se značajno razlikovati u različitim vidovima organizovanja odgojno obrazovnog procesa.

hipoteza 4. Interakcija na realiciji učenik - profesor najizraženija je u klasičnoj nastavi.

hipoteza 5. Zadovoljstvo nastavom kod učenika i njihovih roditelja razlikovat će se u odnosu na vrstu organizacija odgojno obrazovnog procesa.

POTVRĐENE, dok je

hipoteza 2. Reakcije učenika i reakcije roditelja bit će različite.

ODBAČENA.

Klasični vid nastave u ovom istraživanju pokazao se kao daleko najkvalitetniji, i u smislu dobijenog znanja, kao i interakcije na relaciji nastavnik-učenik. Ovaj vid nastave izaziva i daleko najveće zadovoljstvo odgojno obrazovnim procesom i kod učenika/ca, ali i njihovih roditelja. Mišljenja su da se ovim vidom nastave postižu najbolji rezultati, uz najmanji utrošak vremena.

Kada je u pitanju pretpostavka o različitim stavovima roditelja i učenika, ista je odbačena, jer su stavovi poprilično uravnoteženi, a u nekim pitanjima skoro identični.

Ono što se može nedvosmisleno zaključiti iz ovog istraživanje, a u smislu preporuka za unapređenje odgojno-obrazovnog procesa jeste sljedeće:

1. Koliko god to prilike i uslovi dozvoljavali omogućiti i stvoriti pretpostavke za povratak klasičnom obliku realizacije odgojno-obrazovnog procesa.
2. Svoriti pretpostavke za kvalitetniju realizaciju online i kombinovane nastave, jer se i u budućnosti možemo suočavati sa nužnošću realizovanja odgojno-obrazovnog procesa ovim putem. S tim u vezi bilo bi neophodno škole opremiti kvalitetnom informatičkom opremom, internet vezama, kontinuirano educirati nastavno osoblje, ali i povesti računa da svi učenici/ce imaju tehničke mogućnosti da prate ovaj vid nastave. U ovom istraživanju vidjeli smo da više od 10% učenika/ca nema adekvatnu opremu za ovaj vid nastave, a što nije zanemarljiva cifra. Pretpostavljamo da i određeni broj

nastavnika nema adekvatne uslove za ovaj vid rada u svojim kućama, pa je to razlog više da se škole opreme i omogući rad nastavncima iz škola, u slučaju ponovne poterebe za ovom vrstom odgojno-obrazovnog rada.

3. Obavezno poraditi na izmjeni Pravilnika o ocjenjivanju i vrednovanju učenika, jer isti sasvim sigurno pretstavljaju dodatno opterećenje i učenicima i nastavnicima: nastavnici moraju slijediti Pravilnik, a što je u uslovima kombinovane i online nastave u kojoj čas traje 30 minuta skoro nemoguće i za nastavnike i za učenike. Godišnje NPP za pojedinačne predmete također treba prilagoditi ovom vidu nastave i trajanju časa, a isto bi moralo uraditi nadležno ministarstvo, jer je ono isključivo nadležno za taj segment. Ukoliko bi se to prepustilo školama i nastavnicima došli bismo u situaciju da imamo različite nastavne programe za iste predmete u različitim školama, što je nedopustivo.
4. Pored godišnjih NPP koji se moraju prilagoditi ovom vidu nastave, ali ujednačeno za sve škole i predmete, neophodno je raditi i na literaturi koju nastavnici i učenici mogu koristiti za vidove nastave koji uključuju online i kombinovanu nastavu, kao i materijale za istu.
5. Standardizirati načine korištenja online platformi, u skladu sa specifičnostima pojedinačnih predmeta i broja časova tih predmeta (na način da se tačno precizira koliko i kakvih materijala, zadaća, prezentacija isl. se postavlja na učionice i u kojem vremenskom roku), jer ne postoje nikakvi pisani standardi, pa neki nastavnici postavljaju i previše materijala, koje učenici ne stižu obraditi, a neki ne daju skoro nikakva uputstva, niti materijale.

Ovu su samo neki od prijedloga, koji su rezultat svih onih poteškoća i nedostatakka sa kojima su se susretali i nastavnici i učenici. Pored navedenih prijedloga, trebalo bi svakako uspostaviti praksu kontinuiranog praćenja odgojno-obrazovnog procesa u uslovima kombinovane i online nastave, te u skladu sa potrebama prakse vršiti korekcije u nastavnom procesu. Smatramo najvažnijim zadatkom nadležnih institucija postići ujednačenost i iste kriterije u svim školama u SBK-u, a po pitanju načina realizovanja odgojno -obrazovnog procesa, NPP-a po kojima se realizuje nastavni proces za pojedinačne predmete, kao i vrste i načina korištenja online platformi u skladu sa uzrastom djece i specifičnostima pojedinačnih predmeta. Smatramo neprihvatljivim i izuzetno štetnim za školski sistem da praksa realizovanja odgojno-obrazovnog procesa bude neujednačena i različita od škole do škole, čak i unutar iste škole.

LITERATURA I IZVORI:

1. Burger, T., 2003, Percepcija i stavovi studenata prema ‘’učenju putem Interneta’’, Zagreb: Filozofski fakultet.
2. Zelenika, R., 2008, Metodologija izrade naučnog i stručnog djela, Rijeka: Ekonomski fakultet Internet izvori:

https://www.pcskolarac.info/2018/10/bitne-razlike-izmeu-tradicionalne-i.html, 08.01.2021. https://majkaidijete.ba/online-ucenje-kao-vid-savremenog-obrazovanja/, 03.02.2021.

RASPRAVE I ČLANCI

Suad Kurtčehajić,

Kratka državno-pravna historija Bosne i Hercegovine (Drugi dio) Bosna pod Osmanlijama

Sažetak:

Bosna gubi svoju državnost i nezavisnost padom pod Osmanlijsku vlast 1463. godine ali zadržava određena politička identifikaciona obilježja najprije oformljavanjem bosanskog sandžaka te iste godine, te nešto kasnije hercegovačkog, zvorničkog i kliškog sandžaka koji stvaranjem Bosanskog pašaluka 1580. godine ulaza u njegov sastav. To stanje traje do 1865. godine kada se formira Bosanski vilajet. Predajom pokrajina Bosne i Hercegovine na upravu Austrougarskoj na osnovu člana 25. Berlinskog ugovora 1878. godine na Berlinskom kongresu Bosna i Hercegovina postaje neka vrsta Corpus separatuma u Austro-Ugarskoj carevini dok sultan zadržava do aneksije Bosne 1908. godine samo formalni suverenitet nad prostorom Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: Bosna, Osmanlijsko carstvo, Bošnjak, Bosanski pašaluk, Bosanski vilajet, sandžaci

A brief State and Legal History of Bosnia and Herzegovina (Part two)

Bosnia under the Ottomans

Summary:

Bosnia lost its statehood and independence by the fall under the Ottoman authority in 1463, but detained certain political identification features; first of all by creating the Bosnian Sandzak during the same year and later with the Herzegovinian, Zvornik' and Sandzak's Klis that became part of the Bosnian pashalik formed in 1580. This situation lasted until 1865 when the Bosnian vilayet was formed. By handing over the provinces of Bosnia and Herzegovina to Austro-Hungary based on Article 25 of the Berlin Treaty in 1878 at the Berlin Congress, Bosnia and Herzegovina became a kind of Corpus separatum of Austro-Hungarian

Empire, while the Sultan retained only formal sovereignty over Bosnia and Herzegovina until the annexion in 1908.

Keywords: Bosnia, Ottoman Empire, Bosniak, Bosnian pashalik, Bosnian vilayet, sandzaci

1. Bosna pod Osmanlijama

Pad Jajca i pogubljenje poslednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića 1463. godine od strane sultana Mehmeda Fatiha označio je kraj srednjevjeovne bosanske države. Carstvo koje se službeno naziva Osmanskim[1], a ne Turskim, započelo je proces integracije Bosne u svoj pravno-politički poredak.

U tom smislu treba reći da je Bosna postepeno potpadala pod Osmanlijsku vlast. Od osnivanja Bosanskog sandžaka 1463.godine pa do osnivanja Bihaćkog sandžaka 1592. godine prošlo je 129 godina. U tom periodu stanovništvo Bosne postepeno prelazi na islam da bi kada je muslimansko stanovništvo činilo apsolutnu većinu 1580. godine bio formiran Bosanski ejalet.[2]

Dolaskom Osmanlija u Bosnu isčezavaju pripadnici bosanske crkve koji mahom prihvataju islam. To je bilo i za očekivati s obzirom na činjenicu da su im pravoslavna a posebno katolička crkva koja ih je smarala hereticima pravile kontinuiran pritisak u smislu odricanja od svog učenja i prihvatanja njihovog vjerovanja, te da je posebno poslednji bosanski kralj Stjepan Tomašević napravio najveći pogrom bosanskih kristjana natjeravši ih da prihvate katolicizam kako bi zadovoljio papu.

Patnje koje su trpjeli pripadnici bosanske crkve u XV stoljeću postale su tako nesnošljive da su se radi svog spasa obraćali Turcima za samilost, jer su grubi postupci i pritisci bosanskog kralja i sveštenstva bili takvi da im nema primjera.[3] Dosta pripadnika autentične bosanske crkve je zbog toga prebjeglo iz Bosne u susjedne zemlje a neki su sklonište našli kod Hercega Stjepana Kosače po kome i taj prostor Bosne nosi naziv Hercegova zemlja ili Hercegovina. Oni koji su ostali pod vlašću Tomaševića prešli su ili na katolicizam ili su bili kriptokatolici lažno upražnjavajući katoličku vjeru a tajno su zadržali svoju tradiciju bosanske crkve. To je bio jedan od ključnih razloga zašto su dolaskom Osmanlija pripadnici bosanske crkve masovno i objeručke prihvatili islam.

---

1 Tu je državu početkom XIV stoljeća utemeljio Osman Gazi i po njemu su država i dinastije dobile ime.

2 Grupa autora, Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja drugog svjetskog rata, izdavač: Štab vrhovne komande oružanih snaga BiH, Sarajevo 2004. str. 80.

3 Tomas.W.Arnold. (1989) "Povijest islama","Starješinstvo Islamske zajednice Bosnei Hercegovine, Hrvatske i Slovenije", Sarajevo, str.235-238.

Mnogi bosanski velikaši su prešli na islam u prvim decenijama Osmanlijske vlasti a među njima i mlađi sin Hercega Stjepana koji je promijenivši vjeru dobio ime Ahmed a kasnije postao i veliki vezir.[4]

Vremenom je stanovništvo Bosne u religijskom smislu sve više prožimao islam koji je bio najdominantniji te pravoslavlje i katoličanstvo.

Unatoč gubitku državnosti padom pod Osmanlije, Bosna je i u Osmanlijskoj državi zadržala određena politička identifikaciona obilježja. Tako je prvo oformljen bosanski sandžak 1463. godine, pa hercegovački 1470. godine, zatim zvornički koji je oformljen u periodu između 1478. i 1483. godine te kliški od 1537. godine. Ovi sandžaci su najprije bili u sastavu beglerbegluka (ejaleta, pašaluka) Rumelije koji je obuhvatao prostore evropskog dijela Osmanskog carstva da bi osnivanjem budimskog beglerbegluka 1540. godine, zvornički sandžak ušao u njegov sastav. Ti sandžaci su oformljavanjem posebnog bosanskog pašaluka 1580. godine sa prvim sjedištem u Banjoj Luci ušli u njegov sastav. Prvi paša koji se nalazio na čelu bosanskog pašaluka bio je Ferhad beg Sokolović.

Pored prostora iz bosanske srednjovjekovne države, u bosanski pašaluk ušli su i od Osmanlija zauzeti dijelovi Dalmacije i Slavonije te sandžaci krčko-lički, požeški, cernički i bihaćki tako da je Bosanski pašaluk teritorijalno prevazilazio veličinu Tvrtkove Bosne. Nakon Bečkog rata 1683-1699. godine u kojem su nakon početnih uspjeha doživjeli poraze, snaga Osmanskog carstva počela je da slabi. Karlovačkim mirom od 1699. godine, a zatim i Požarevačkim mirom 1718. godine granice bosanskog pašaluka su bile vraćene na razinu srednjovjekovne bosanske države i od tada se do danas nisu bitnije mijenjale, a u njegov sastav ulazila su četiri sandžaka: bosanski, hercegovački, zvornički i kliški. Treba istaći da su Bosni nakon što je izgubila cijeli morski pojas u ratu sa Mlečanima od 1674-1677. godine ovim mirovnim ugovorima vraćena dva izlaza na more i to Klek ili Neum na sjeveru i Sutorina na jugu. Dubrovčani su platili Austrijancima 5000 zlatnika da izdejstvuju kod Mlečana da se bar ova dva izlaza vrate Osmanlijama jer Dubrovčani nisu željeli da se graniče sa Mlecima, a sa Osmanlijama su imali dugo vremena uhodanu proceduru plaćanja poreza sultanu čime su štitili svoj mir.[5]

Treba također istaći da je Novopazarska oblast koja je bila neka vrsta corpus separatuma u bosanskom sandžaku, izdvojena 1790. godine i pretvorena u poseban novopazarski sandžak.[6]

---

[4] Grupa autora, Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja drugog svjetskog rata, izdavač: Štab vrhovne komande oružanih snaga BiH, Sarajevo 2004. str. 81.

[5] Dugo vremena se smatralo, a o tome su i pisali neki naši historičari, da su Dubrovčani dali ta dva izlaza na more Osmanlijama. Međutim, istina je da Dubrovčani nisu imali nikakav vojni kapacitet da nešto oduzmu Osmanlijama pa da im onda daju. To su uradili Mlečani, a Dubrovčani su izlobirali povrat Kleka-Neum i Sutorine.

[6] Omer Ibrahimagić, Politički sistem Bosne i Hercegovine, izdavač "autor", Sarajevo, 2008., str. 44.

U etničkom smislu se za stanovništvo Bosne koristi naziv Bošnjak bez obzira na konfesionalnost, odnosno činjenicu da li su pripadali islamu, pravoslavlju ili katoličanstvu te time srednjovjekovni izraz Bošnjanin za stanovnika Bosne doživljava modifikaciju u Bošnjak što je više odgovaralo osmanlijskoj lingvistici iako se termin Bošnjsk za stanovnike Bosne počeo koristiti već krajem srednjevjekovne bosnanske države. Naime Tvrtko II Tvrtković je u svojoj Povelji Dubrovčanima 1425. godine upotrijebio termin Bošnjak umjesto do tada najčešće korištenog termina Bošnjanin. Postoji raširenо gledanje posebno u srpskoj historiografiji da se na islam prelazilo zbog privilegija u materijalnom smislu, ali treba reći da su te privilegije pratile nemale obaveze od kojih je najveća odazivanje vojnoj službi kada to zatraži sultan. U takvim ratovima su mnogi Bošnjaci ostavljali svoje živote. Bošnjaci su važili za fanatične borce. Tako je 1727. godine bosansku vojsku od 5.000 spahija i 4.000 plaćenika odveo 1727. godine u Perziju Gazi Ahmed paša Rustempašić da se biju protiv Perzijanaca. Bošnjaci su izvojevali sjajnu pobjedu, ali su platili visoku cijenu. Samo 500 ih se vratilo u Bosnu što bolesnih što obogaljenih.[7] Hrišćani nisu imali obavezu da ratuju za sultana. Tako da je prihvatanje islama imalo svoje privilegije, ali i svoje obaveze koje nisu bile male.

Jedan od najznačajnijih događaja za opstanak Bošnjaka je bila bitka pod Banja Lukom 1737. godine. Naime, Austrijanci nisu bili zadovoljni uskim pojasom Posavine koji su dobili mirom u Požarevcu pa su odlučili da osvoje cijelu Bosnu kao osnovu daljeg pohoda prema jugoistoku. Osmanska država se nalazila u teškoj situaciji jer je već zaratila sa Rusijom tako da su Austrijanci mislili da neće imati težak zadatak. Njihov car Karlo VI izdao je jedan proglas kojim je pozvao kršćansko stanovništvo kako katolike tako i pravoslavne da mu se pridruže, a bosanskim muslimanima je garantirao ličnu i imovinsku sigurnost ukoliko ostanu mirni ili se dobrovoljno predaju. Dao im je mogućnost da ponesu imetak i idu iz Bosne kuda žele, ali ako hoće ostati da se moraju pokrstiti jer on nije želio drugu vjeru osim kršćanske. Bošnjaci su se sastali i bez oslonca na sultana i Portu kao najvišu izvršnu vlast Osmanskog carstva pa čak i protiv njihove volje odlučili su da se suprotstave austrijskoj vojsci kako bi sačuvali i vjeru i imovinu i svoju Bosnu. Tadašnji vezir Ali-paša je zajedno sa bosanskim prvacima okupio vojsku i 4. augusta 1937. godine došlo je do velike bitke u kojoj su Bošnjaci do nogu potukli vojsku jedne od najvećih svjetskih carevina natjeravši ih u paničan bijeg preko Vrbasa i povlačenje preko Save. Da nije bilo ovog otpora, prije svega bosanskih muslimana, danas ne bi bilo islama na prostoru Bosne.

Bosnom je upravljao vezir kojeg je postavljao sultan. Vezir je predsjedavao i vezirskom vijeću (divanu). Sjedišta bosanskog pašaluka u kojima su veziri bili stacionirani su bila u Banja Luci od 1580 -1639. godine u Sarajevu od 1639-1700. godine u Travniku od 1700-1850. godine da bi zadnjih godina sjedište ejaleta, odnosno vilajeta, bilo u Sarajevu od 1850-1878. godine.

[7] Safvet beg Bašagić, Kratka uputa o prošlosti Bosne i Hercegovine, vlastita naklada Sarajevo, 1990., str. 93.

Vezir je predsjedavao vezirskom vijeću (divanu) kojeg su pored drugih članova divana činili i kadija koji je vodio računa da se ne čine djela protivna šerijatu te defterdar koji je bio šef finansija i morao je biti jako obrazovan čovjek.[8]

Od 1875. do 1835. godine uvodi se institucija ajanskog vijeća kome je predsjedavao vezir, a članovi su mu bili kapetani, ajani, vezirovi najbliži dostojanstvenici, predstavnici janjičara i spahija.

Slabljenje carstva Osmanlije nastoje zaustaviti reformama. U tom smislu su posebno značajne reforme sultana Mahmuda II kojima se ukidaju klasične osmanske vojne i upravne jedinice i država preuređuje u nacionalnu državu na principima apsolutne monarhije.[9] U tom smislu se najprije pojedini sandžaci pripajaju bosanskom sandžaku da bi se 1826. godine Bosanski pašaluk sastojao samo iz dva sandžaka: bosanski i hercegovački.[10]

Nametanje reformi nailazi na veliki otpor bosanskog plemstva (kapetana i ajana). Tome je kumovao maćehinski odnos Osmanske države prema Bosni. Naime, dok sultan popušta Srbiji u njenim zahtjevima kojoj daje autonomiju kao i neke bosanske teritorije s druge strane Drine i pušta otimanje imovine i protjerivanje muslimana sa njihovih posjeda u Srbiji, u Bosni se oglušuje na slične zahtjeve.

Nekolicina prvaka se zbog toga sastala krajem decembra 1830. godine u konacima Huseina kapetana Gradaščevića (1802-1833.) da razmotre situaciju i zauzmu stavove. Smatrali su da je potrebno u potpunijem broju da se sakupe bosanski prvaci što je i učinjeno na historijskom skupu u Tuzli koji je trajao od 20. januara do 05. februara 1831. godine. Prisustvovali su mu svi viđeniji bosanski kapetani, ajani i svi oni koji su u to vrijeme nešto značili u Bosni.

Na skupu je zauzet stav da Bosnu mogu spasiti samo Bošnjaci te da nema druge nego ustati u odbranu svoje Bosne. Sultanu su poslali svoje zahtjeve formulirane u obliku zaključka.

Tražili su da se ukine vezirstvo u Bosni i da joj se da autonomija, da Bošnjaci sami biraju svog vođu te da se Porta ubuduće ne miješa u poslove Bosne. Zauzvrat su ponudili da Bosna plaća godišnji danak u iznosu od dva miliona groša.[11] Na skupu je također donesena odluka da se za vođu pokreta izabere Husein kapetan Gradaščević. Porta je odbila zahtjeve bosanskog plemstva i poslala je vojsku da slome otpor Huseina kapetana Gradaščevića i njegovih pristalica. Prva velika bitka između

8 Omer Ibrahimagić, Politički sistem Bosne i Hercegovine I, "autor", Sarajevo, 2008., str. 38.

9 Isto.

10 Mustafa Imamović, Historija države i prava Bosne i Hercegovine, "Magistrat", Sarajevo, 2014., str.167.

11 Enver Imamović, Pregled historije Bosne, "Kongres bošnjaka svijeta", Sarajevo, 2016., str. 83.

sultanove i vojske Huseina kapetana Gradaščevića odigrala se 1831. godine van Bosne na Kosovu polju i tu je Gradaščević izvojevao pobjedu. Ustanak Gradaščevića je slomljen nakon niza bojeva 4. juna 1832. godine nadomak Sarajeva gdje su vojnici Huseina kapetana Gradaščevića doveli sultanovu vojsku na ivicu poraza, ali je onda prevaga nastala tako što su dva bosanska ajana Ali paša Rizvanbegović i Smail aga Čengić sa svježim snagama ušli u boj na strani sultana i pomogli mu da se slomi otpor Gradaščevića. Time su propali planovi za autonomijom Bosne, a Ali paša Rizvanbegović je nagrađen za svoju izdaju, ali i lojalnost sultanu izdvajanjem Hercegovine 1833. godine iz bosanskog pašaluka i njeno pretvaranje u poseban mutesafirluk pod vlašću Ali paše Rizvanbegovića. To je bio period od trideset dvije godine kada prostor Hercegovine nije ulazio u sastav bosanskog pašaluka već je funkcionisao kao poseban pašaluk odnosno mutesafirluk. Gradaščević je prvobitno našao utočište kod Austrijanaca kao i njegovi najbliži saborci koji su se vratili u Bosnu nakon amnestije od strane sultana, ali Gradaščevića su Osmanlije tražile od Austrijanaca uz obećanje da će biti pošteđen, ali da u Bosnu ne može ulaziti. Gradaščević se u Beogradu predao Osmanlijama odakle je sproveden u Istanbul gdje mu je sultan ponudio najviše pozicije, ali je Husein Gradaščević odbio te je upućen u grad Trapezunt na Crnom moru kao mjestu svoje deportacije. Vrlo brzo već 1833. godine u svojoj trideset prvoj godini razbolio se i umro.

Nakon sloma Pokreta za autonomiju Bosne pod kapetanom Gadaščevićem 1835. godine ukinute su kapetanije i ajanluk u Bosni, a umjesto njih uspostavljeni su muselimi.

U suštini se stvari nisu promijenile jer su muselimi često bili prijašnji ajani i kapetani. Tom promjenom nisu sasječeni korijeni najistaknutijih bosanskih feudalaca i nije zaustavljen otpor bosanskog plemstva te je u Bosnu poslan 1850. godine Omer paša Latas koji je važio za specijalistu za ugušenje pobuna u pokrajinama Osmanskog carstva. On je bio nekadašnji lički Srbin Mihajlo (Mića) Latas. Završio je austrijsku vojnu školu, ali je dezertirao i u Banja Luci je našao zaposlenje kod bosanskog age i smatra se da je tu prihvatio islam. Neki izvori govore da je ubio Austrijanca te da je to bio razlog dezerterstva i da mu je Miloš Obrenović savjetovao da s obzirom da ga ni on ne može zaštititi primi islam kako bi dobio naklonost Osmanlije, ali da sačuva srpsku dušu. Kako se ponašao u Bosni gdje je u krvi sasjekao bosansko plemstvo, a u isto vrijeme odvraćao sultana od pohoda na Crnu Goru pravdajući da nema koristi penjati se po crnogorskim vrletima kako bi se ubirao porez, mogli bismo reći da je ispunio misiju Miloša Obrenovića. Čak je i Ali pašu Rizvanbegovića likvidirao, a prethodno ga je izložio poniženjima posadivši ga natraške na ćoravo i gubavo kljuse. Bošnjačka elita je bila uništena brutalnim likvidacijama Omer paše Latasa u toj mjeri da postoje mišljenja da se ni do danas nije oporavila.

On je ukinuo podjelu zemlje na sandžake i podijelio je na kajmakluke (okruge) i srezove (mudirluke).

Tako je bosanski pašaluk bio sastavljen od šest kajmakamluka: sarajevski, travnički, banjalučki, bihaćki, zvornički i novopazarski, a hercegovački se sastojao iz mostarskog, trebinjskog i pljevaljskog kajmakamluka.[12] Bosanski pašaluk je imao 44 mudirluka, a hercegovački 16. Ovakvo uređenje je ostalo do 1865. godine.

Sljedeći značajan period, koji je istina kratko trajao u egzistenciji Bosne pod Osmanlijama, nastaje donošenjem Uredbe o uređenju bosanskog vilajeta koja je publikovana 07. novembra 1864. godine, a u Bosni provedena 1865. i 1866. godine.[13] Ovom Uredbom je od bosanskog ajaleta i hercegovačkog mutesafirluka osnovan jedan bosanski vilajet. Na njegovom čelu se nalazio valija (guverner) koga je imenovala centralna vlast. Konstituisano je i Vilajetsko vijeće koje se sastajalo jednom godišnje. Bosanski vilajet je bio sastavljen od sedam sandžaka[14]: sarajevski, zvornički, travnički, banjalučki, bihaćki, hercegovački i novopazarski. Ovakvo uređenje bosanskog vilajeta je zadržano do 1878. godine kada je na Berlinskom kongresu Bosna data na upravu Austro-Ugarskoj, osim što je nešto prije, 02. februara 1877. godine, novopazarski sandžak, koji je 1790 formiran kao poseban sandžak u okviru bosanskog pašaluka, izdvojen iz sastava Bosne i priključen novoformiranom kosovskom vilajetu. Vrijeme je pokazalo da se ovim izdvajanjem novopazarski sandžak trajno odvojio od Bosne kao svoje matice. Treba istaći da je znatan dio prostora novopazarskog sandžaka još od 1373. godine, dakle, od vremena Tvrtka I Kotromanića bio sastavni dio Bosne da bi pod Osmanlijskom vlašću u pojedinim periodima bio u sastavu bosanskog sandžaka (osim Pljevalja i Prijepolja koji su do 1833. pripadali hercegovačkom sandžaku), a drugim poseban sandžak shodno različitim teritorijalnim promjenama i reorganizacijama. Iako je Osmansko carstvo 1800. godine imalo 290 sandžaka u sklopu 25 ejaleta svi oni su vremenom prestali postojati kao upravno-teritorijalni i historijski pojam. Jedino je sačuvan historijski pojam novopazarski sandžak ili samo sandžak i do dana današnjeg.

Pred kraj osmanske vlasti nad Bosnom, bio je pokušaj Srbije i Crne Gore da se domognu njenih teritorija. U tom smislu je 1875. godine započeo ustanak stanovništva u Hercegovini koji je imao za cilj pripajanje teritorija Bosne Srbiji i Crnoj Gori. Sa ulaskom Srbije i Crne Gore u rat protiv Turske to se više nije krilo. Ustaničko vođstvo je proglasilo ujedinjenje Bosne sa Srbijom, a hercegovački ustanici su proglasili ujedinjenje sa Crnom Gorom i pritom se priključili crnogorskoj vojsci.[15] Prije toga je Srbija izvršila srbizaciju Bošnjaka pravoslavaca. Naime, do

[12] Omer Ibrahimagić, Politički sistem Bosne i Hercegovine I, "autor", Sarajevo, 2008., str. 46.

[13] Omer Ibrahimagić, Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine, "Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca", 1998., Sarajevo, str.18.

[14] Raniji kajmakamluci ponovo postaju sandžaci, a hercegovački mutesafirluk ulazi kao jedan sandžak u sastav bosanskog vilajeta.

[15] Omer Ibrahimagić, Politički sistem Bosne i Hercegovine I, "autor", Sarajevo, 2008., str. 41.

druge polovine devetnaestog vijeka u Bosni je živio jedan narod koji je sebe doživljavao Bošnjacima, a i drugi su ga tako doživljavali. Taj narod je upražnjavao islamsku, pravoslavnu i katoličku vjeru. O tome piše Matica srpska, koja je bila najznačajnija naučna i kulturna institucija Srba u XIX vijeku, u prvom broju Ljetopisa gdje stoji „Bošnjaci žive između Drine, Verbasa, Save, Dalmacije i Hema, čislom (brojem) 450.000; ispovijedaju ili islam ili su rimokatolici ili pravoslavni." Također i Ilija Garašanin u Načertaniju kao projektu koji je trebao poslužiti kao osnova za širenje Srbije navodi da u Bosni žive Bošnjaci istočnog vjeroispovijedanja, Bošnjaci rimokatoličke vjere i Bošnjaci muhamedanci dajući instrukciju da treba iskoristiti pravoslavnu komponentu u Bosni da bi se izvršila njena srbizacija. Taj zadatak je kasnije povjeren visprenom pravoslavnom svešteniku Bogoljubu (Teofilu) Petranoviću da izvrši srbizaciju bošnjačkog naroda što mu je uspjelo sa pravoslavcima u misiji u Sarajevu koju je obavljao od 1862. do 1869. godine neprekidno i neumorno šireći srpsku propagandu i afirmišući ime Srbin. Za tu ulogu dobijao je više novčane podrške od vlade Srbije, nego i jedan drugi povjerenik. Ta promjena koja je zahvatila Bošnjake pravoslavce uništila je bošnjačku jedinstvenost i dalje kroz historiju postala glavni kamen spoticanja i nerazumijevanja. Nešto kasnije 1967. godine u Sarajevu je osnovano Društvo na čijem čelu je bio Klement Božić koji je došao iz Zagreba sa zadatkom da napravi promidžbu hrvatskog imena među bosanskim katolicima. Od njih dolazi teorija da samo hrvatstvo može katolike da spasi pa unatoč velikom otporu bosanskih franjevaca koji su pokušali da sačuvaju istinu i bošnjački identitet politika je bila jača i Bošnjaci katolici sve više mijenjaju identitet okrenuvši se hrvatstvu. U isto vrijeme Bošnjaci muslimani ne shvatajući da Evropa ide u pravcu stvaranja nacionalnih država sebe orjentišu u pravcu vezivanja za islam i osmansku državu ne uviđajući da se same Osmanlije okreću procesu stvaranja Turske kao nacionalne države. Nedostatak političke elite uništene silnim likvidacijama Omer paše Latasa, obezglavio je Bošnjake muslimane tako da se nisu mogli jasno snalaziti u vremenima koja su dolazila.

Ustanak u Hercegovini nije urodio plodom jer se i Austrija umiješala u namjeri da ovlada Bosnom, a Rusija je nanijela Osmanlijama težak poraz te su se Sanstefanskim mirom, 3. marta 1878. godine, Osmanlije obavezale da priznaju nezavisnost Rumuniji, Srbiji i Crnoj Gori, a Bosna da dobije autonomiju u okviru Osmanske države. Austrija je bila nezadovoljna ovim rješenjima i svim silama se trudila da dobije Bosnu.

Uz pomoć Francuske i Engleske uspjela je Austrija da se sazove međudržavna mirovna konferencija koja će riješiti pitanje Bosne u njenu korist.[16] Srbija i Crna Gora su se se povukle od pokušaja da se prošire prema Bosni kad su uvidjele da je Rusija dala saglasnost Austro-Ugarskoj da Bosna bude njena zona uticaja.

[16] Enver Imamović, Pregled historije Bosne, "Kongres Bošnjaka svijeta", Sarajevo, 2016., str. 111.

1.1. Pravo u Bosni pod Osmanlijama

Osvajanjem Bosne Osmanlije su u Bosni uvele svoje pravo. Elementi tog prava su se održali i davanjem Bosne i Hercegovine na upravu Austro-Ugarskoj pa čak i u vrijeme Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno od 1929. Kraljevine Jugoslavije.

Pravni sistem Osmanskog carstva zasnivao se na šerijatu i državnom pravu, a primjenjivalo se i pravo pojedinih vjerskih zajednica-mileta te se to pravo zvalo miletsko pravo, a ponegdje se također primjenjivalo i običajno pravo.

Šerijatsko pravo se sastoji iz niza vjerskih propisa čije izvore treba tražiti u Kur'anu kao svetoj knjizi muslimana gdje se od 6.236 ajeta oko 500 odnosi na pravo i njima su djelimično regulisane pojedine grane prava poput porodičnog, nasljednog, krivičnog i ratnog. S obzirom na postojanje praznina u tim pravilima, postojala je potreba za popunjavanjem tih praznina što je činio Muhamed kao božji poslanik i vrhovni tumač islama putem hadisa. Naime, sve što je Muhamed preporučio, odobrio ili sam uradio u islamskom pravu naziva se hadis i njime se razjašnjava i razrađuje Kur'an te se smatra izvorom prava.

Pored šerijatskog prava kao drugi najznačajniji izvor prava u Osmanskom carstvu pojavljivalo se je državno pravo koje je predstavljalo skup propisa koje je izdavao sultan i tim pravom su bili regulisani pravni odnosi koji nisu uopšte ili su u nedovoljnoj mjeri bili regulisani šerijatskim pravom. Propisi državnog prava bili su objavljivani u zbirkama koje su se zvale kanuni pa se to pravo može zvati i kanunsko.

Pred sam kraj Osmanlijske vladavine u Bosni, sredinom XIX vijeka, pojavio se i neslužbeni zbornik cjelokupnog imovinskog prava pod nazivom Medžela. Iako Medžela nikada nije izdata u formi zakona, ona je u Osmanskoj državi uživala silu i autoritet zakona. Iako su se odredbe Medžele oslanjale na šerijatsko pravo, u njoj nisu u cijelosti obuhvaćeni vjerski propisi tako da je njenom primjenom bilo obuhvaćeno cjelokupno stanovništvo bez obzira na vjersku ili drugu pripadnost. Razne pravne praznine koje su bile prisutne u Medželi dopunjavane su običajnim pravom. Izvjesne odredbe Medžele sačuvale su se i u pravu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca odnosno kasnije Kraljevine Jugoslavije.[17]

[17] Avdo Sućeska, Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine, "Svjetlost", Sarajevo, 1995., str. 62.

Literatura

- Čaušević, Dženana: Pravno-politički razvitak Bosne i Hercegovine, Sarajevo: Magistrat, 2005.
- Grupa autora: Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja drugog svjetskog rata, Sarajevo, izdavač: „Štab vrhovne komande oružanih snaga BiH", 2004.
- Ibrahimagić, Omer: Politički sistem Bosne i Hercegovine. Sarajevo: "Magistrat",1999.
- Ibrahimagić, Omer: Državnost i nezavisnost Bosne i Hercegovine. Sarajevo: „Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca",1997.
- Imamović, Mustafa: Historija Bošnjaka, Sarajevo, "Preporod", 1997.
- Imamović, Mustafa: Historija države i prava Bosne i Hercegovine, Sarajevo,"Magistrat", 2014.
- Kurtćehajić, Suad i Ibrahimagić, Omer: Politički sistem Bosne i Hercegovine 3. Sarajevo: „autori", 2007.
- Kurtćehajić, Suad: Prilozi za politički sistem BiH, Sarajevo, Futur art, 2017.
- Malkolm, Noel: Povijest Bosne, Zagreb/Sarajevo, "Erasmus", 1995.
- Ramić Sulejman i Veladžić Fehim: Kratak pregled historije Bosne i Hercegovine i historije islama, Tuzla "Kulturno i naučno društvo Muslimana Preporod" 1994.
- Sućeska, Avdo: Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine. Sarajevo: „Fakultet kriminalističkih nauka". 1995.
- Tomas.W.Arnold: Povijest islama, Sarajevo, "Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije", 1989.

Šefket Arslanagić, Daniela Zubović,

TEOREME OJLERA[1] I VILSONA[2]

Cilj ovog članka je da izloži dvije teoreme iz teorije brojeva koje imaju veliku primjenu.

Definicija 1. Za svaki prorodan broj m, Ojlerova funkcija $\varphi(m)$ označava broj prirodnih brojeva koji su manji od m i uzajamno su prosti sa m.

Primjer 1.
a) Neka je $m=10$. Među brojevima $1,2,3,4,5,6,7,8,9$ koji su uzajamno prosti sa 10 nalaze se brojevi $1,3,7$ i 9. Zato je $\varphi(10)=4$.
b) Ako je p prost broj, tada je $\varphi(p)=p-1$.

Primjer 2. Napravimo tabelu za funkciju $\varphi(m)$ za $m=2,3,4,...,13,14,15$.

m	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
$\varphi(m)$	1	2	2	4	2	6	4	6	4	10	4	12	6	8

Lema 1. Ako je $ac_1\equiv ac_2 \pmod m$ i $(a,m)=1$ tada je $c_1\equiv c_2 \pmod m$.

Dokaz: Uslov $ac_1\equiv ac_2 \pmod m$ znači da $m\mid(ac_1-ac_2)$, tj. $m\mid a(c_1-c_2)$, no zbog uslova $(a,m)=1$ imamo da je $m\mid(c_1-c_2)$, tj. $c_1\equiv c_2 \pmod m$, što je i trebalo dokazati.

Lema 2. Ako je $m\in\mathbb{N}$ i brojevi $a_1,a_2,...,a_n$ su uzajamno prosti sa m, tada je i proizvod $a_1a_2...a_n$ uzajamno prost sa m.

Dokaz: Koristeći osnovnu teoremu aritmetike (koja kaže da se svaki prirodan broj veći od 1 može jednoznačno izraziti (reprezentovati) u obliku proizvoda prostih činilaca), slijedi da proizvod $a_1a_2...a_n$ nema sa m zajedničkih prostih djelilaca pošto brojevi $a_1,a_2,...,a_n$ nemaju sa m zajedničkih prostih djelilaca, što je trebalo i dokazati.

Teorema Ojlera. **Ako je $(a,m)=1$, tada je $a^{\varphi(m)}\equiv 1 \pmod m$, tj. $a^{\varphi(m)}-1$ je djeljivo** sa m.

Dokaz: Neka su $k_1,...,k_{\varphi(m)}$ svi brojevi koji leže na $[1,m-1]$ i uzajamno su prosti sa m. Tada su brojevi $ak_1,...,ak_{\varphi(m)}$ uzajamno prosti sa m i $ak_i\not\equiv ak_j \pmod m$ za $i\neq j$ po Lemi 1. Neka su $r_1,...,r_{\varphi(m)}$ njihovi ostaci pri dijeljenju sa m. Tada je $ak_1\equiv r_1 \pmod m,...,ak_{\varphi(m)}\equiv r_{\varphi(m)} \pmod m$. Svi brojevi $r_1,...,r_{\varphi(m)}$ leže između 1 i $m-1$ i uzajamno su prosti sa m po Lemi 2. ili prosto zbog toga što je $(ak_i,m)=(r_i,m)$. Osim toga, kako je $ak_i\not\equiv ak_j \pmod m$ za $i\neq j$, to je $r_i\not\equiv r_j \pmod m$ za

[1] L. Euler (1707.-1783.), švajcarski matematičar
[2] J. Wilson (1741.-1793.), engleski matematičar i astronom

$i \neq j$. Ali, tada je $r_i \neq r_j$ za $i \neq j$ i brojevi $r_1,...,r_{\varphi(m)}$ se razlikuju od brojeva $k_1,...,k_{\varphi(m)}$ samo u poretku. Imamo:

$$r_1...r_{\varphi(m)} \equiv (ak_1)...\left(ak_{\varphi(m)}\right)(mod\, m) \equiv a^{\varphi(m)}k_1...k_{\varphi(m)}(mod\, m) \equiv a^{\varphi(m)}r_1...r_{\varphi(m)}(mod\, m).$$

Pošto je po Lemi 2. proizvod $r_1...r_{\varphi(m)}$ uzajamno prost sa m, tada se (skraćivanjem) po Lemi 1. dobija iz gornje kongrencije da je $a^{\varphi(m)} \equiv 1(mod\, m)$, što je trebalo i dokazati.

Primjer 3. Neka je $a = 3,7,9$; $m = 10$. Tada je $a^4 - 1$ djeljivo sa 10, tj. a^4 se završava cifrom 1.

Primjer 4. Neka je $m = 10^{1980}$. Tada je $\varphi(m) = 4 \cdot 10^{1979}$ (uzajamno prosti brojevi sa 10^{1980} se završavaju ciframa $1,3,7,9$). Neka je a bilo koji broj koji se završava cifrom $1,3,7$ ili 9. Tada se broj $a^{4 \cdot 10^{1979}}$ završava sa $\underbrace{00...0}_{1979\ puta}1$.

Primjer 5. Ako je a kub nekog prirodnog broja, tada je $(a-1)a(a+1) \equiv 0(mod\, 504)$.

Dokaz: Neka je $a = n^3$. Tada je $(a-1)a(a+1) = n^3\left(n^6 - 1\right)$. Pošto je $504 = 7 \cdot 8 \cdot 9$, treba ispitati djeljivost prethodnog izraza pojedinačno sa $7,8,9$. Kako je $\varphi(7) = \varphi(9) = 6$, prema teoremi Ojlera je $n^6 - 1 \equiv 0(mod\, 7)$ i $n^6 - 1 \equiv 0(mod\, 9)$. Ako je n parno, n^3 je djeljivo sa 8, a ako je neparno, tada je $n^6 \equiv n^2 \equiv 1(mod\, 8)$. Kako su brojevi $7,8,9$ dva po dva uzajamno prosti, slijedi da je $(a-1)a(a+1)$ djeljivo njihovim proizvodom 504.

Posljedica 1. Izvesti Malu teoremu Ferma[3] iz teoreme Ojlera.
Neka $a \in Z$ i p je prost broj; tada $p \left| \left(a^p - a\right)\right.$.

Dokaz: Ako $p \mid a$, to je očigledno, a ako $p \nmid a$, to je po teoremi Ojlera $p \left| \left(a^{p-1} - 1\right)\right.$ odakle ponovo slijedi da $p \left| \left(a^p - a\right)\right.$, pošto je $a^p - a = a\left(a^{p-1} - 1\right)$.

Teorema Vilsona. **Neka je $p \in \mathbb{N}$, $p \geq 2$. Broj p je prost ako i samo ako je $p \left| \left((p-1)! + 1\right)\right.$.**

Dokaz: 1^0 Neka je broj p prost. Ponovimo početak dokaza Male teoreme Ferma (vidi [1]). Ako a nije djeljivo sa p, tada brojevi $a,2a,...,(p-1)a$ imaju kao ostatak pri djeljenju sa p brojeve $1,2,...,p-1$, ali u nekom drugom poretku (pošto svi brojevi $a,2a,...,(p-1)a$ nisu kongruentni po modulu p). Posebno, postoji takvo b $(1 \leq b \leq p-1)$, da je $ab \equiv 1(mod\, p)$. Postoji samo jedan takav broj b, pošto iz $ab_1 \equiv ab_2(mod\, p)$ slijedi $b_1 \equiv b_2(mod\, p)$ i znači $b_1 = b_2$ (pošto $1 \leq b_i \leq p-1$). Tako, za svako a $(1 \leq a \leq p-1)$ postoji (i pri tome je jedinstveno) b $(1 \leq b \leq p-1)$, da je $ab \equiv 1(mod\, p)$. Može se pokazati da je $b = a$. Provjerimo kada će se to desiti, tj. kada je $a^2 \equiv 1(mod\, p)$. Ovo posljednje znači $p \left| \left(a^2 - 1\right)\right.$, ali tada $p \left| (a-1)\right.$ ili $p \left| (a+1)\right.$, odakle slijedi da je $a = 1$ ili $a = p-1$.
Tako se svi brojevi $2,...,p-2$ razbijaju na takve parove a,b da je $ab \equiv 1(mod\, p)$. Odavde slijedi da je $2 \cdot 3 \cdot ... \cdot (p-2) \equiv 1(mod\, p)$ i

[3] P. Fermat (1601.-1665.), francuski matematičar

$$(p-1)!\equiv(p-1)(mod\ p)\equiv -1(mod\ p)$$

ili

$$p\left|((p-1)!+1\right).$$

2^0 Obrnuro, neka sada $p\left|((p-1)!+1\right)$. Tada p nije djeljivo ni sa jednim od brojeva $2,...,p-1$. Ustvari, ako $2\le d\le p-1$ i $d|p$, tada $d\left|(p-1)!\right.$ i $d|p$ ali iz $d|p$ slijedi da $d\left|((p-1)!+1\right)$, odakle je $d|1$, što je suprotno uslovu $2\le d$. No, ako p nije djeljivo ni sa jednim od brojeva $2,...,p-1$ tada je p prost broj, što je i trebalo dokazati. Time je teorema dokazana.

LITERATURA

[1] **Š. Arslanagić**, *O maloj Fermaovoj teoremi*, Matematika 4/1973, 80-82, Beograd, 1973.
[2**] LJ. Čukić, M. Janc, L. Milin**, *Neke funkcije teorije brojeva*, Materijali za mlade matematičare, sv. 10, DMFA Srbije, Beograd, 1977.
[3] **V. Mićić, Z. Kadelburg**, *Uvod u teoriju brojeva*, Materijali za mlade matematičare, sv. 15, DMFA Srbije, Beograd, 1983.
[4] **D.S. Mitrinović, D.C.B. Marsh**, *Problemi iz elementarne teorije brojeva*, Matematička biblioteka, sv. 30, Beograd, 1965.
[5] **B. Pavković, B. Dakić, P. Mladinić**, *Elementarna teorija brojeva*, Mala matematička biblioteka 4, HMD, Element, Zagreb, 1994.
[6] **D.O. Škljarskii, N.N. Čencov, I.M. Jaglom**, *Izabrani zadači i teoremi elementarskoi matematiki*, Aritmetila i algebra, Nauka, Moskva, 1976.

POGLEDI I MIŠLJENJA

Senada Užičanin

DRAMSKI ODGOJ-KLJUČ ZA POTICANJE KREATIVNOSTI U ONLINE NASTAVI

/iskustva i nove prakse/

Jedan od savremenih izazova podučavanja djece i mladih u doba pandemije predstavlja uspostavljanje alternativnih metoda i oblika rada koji će premostiti nedovoljan socijalni kontakt u uslovima izvođenja online nastave. Svi aspekti implementacije dramskog odgoja u nastavni proces također zahtijevaju određenu modifikaciju ne zanemarujući pri tom benefite dramskog odgoja. Online dramski odgoj je naročito neophodan u specifičnim uslovima rada prvenstveno radi poticanja emocionalnog, intelektualnog i kreativnog razvoja ličnosti djeteta.

Budući da su djeca i mladi svakodnevno izloženi stresogenim situacijama i opterećeni egzistencijalnim pitanjima, svaka dramska aktivnost je poželjna jer utječe na *emocionalne doživljaje i fiziološke procese* koji mogu biti u funkciji očuvanja mentalnog zdravlja djece i mladih.

Zadaci i ciljevi dramskog odgoja u virtuelnoj učionici

Posmatrajući dramski odgoj kroz prizmu online aktivnosti da se zaključiti da prvobitno naglašene prepreke, uočljive u fizičkoj distanci i indirektnom evociranju emocionalnog sjećanja kod učenika putem online aktivnosti, mogu se premostiti i pretvoriti u tehnološki potencijal koji omogućava konzumentima umjetnosti i ostalih oblika dramskog izraza da uspostave socijalni dijalog i oslobode se putem dramskih aktivnosti stresogenih faktora bez obzira na fizičku udaljenost. Dramski odgoj na taj način postaje medij koji povezuje mlade i u sociokulturološkom kontekstu, doprinosi uspostavljanju komunikacijskih kanala putem kojih će svaki pojedinac razviti osjećaj pripadnosti grupi. Izazovi online nastave pa time i implementacije dramskog odgoja u nastavni proces, zavisit će od zadataka i ciljeva koje nastavnik želi postići analizom određene tematske jedinke.

Dramski odgoj kao oblik učenja i podučavanja, zasnovan na proživljenom dramskom iskustvu, u mnogome može doprinijeti intelektualnoj i emocionalnoj spoznaji onog "unutrašnjeg ja" i svijeta oko sebe kao i svih problemskih situacija kojima su mladi okruženi.

Stoga, izazove online dramskog odgoja treba prilagoditi potrebama djece i mladih, njihovom kritičkom promišljanju, njihovim strahovima, osjećaju otuđenosti/usamljenosti kao posljedičnim reakcijama na novonastalu situaciju. Zadatak dramskog odgoja je prvenstveno postepeno privikavanje učenika na virtuelne načine socijalnog povezivanja i mogućnosti koje nudi online praksa.

Ciljevi realizacije dramskih aktivnosti putem online platforme ili upotrebom nekih od dostupnih aplikacija je da se ukaže na primjer nastavne prakse koja će kreativno odgovoriti na savremene izazove i atipične društvene procese u kojima su mladi direktni učesnici dramskog procesa. Koristeći različite digitalne alate, učenici će u ovom pandemijskom izazovu putem dramskog odgoja ponovo uspostaviti i izgraditi kvalitetne odnose sa vršnjacima u planiranju zajedničkih aktivnosti, suočiti se kroz različite dramske situacije sa strahovima i preprekama koje bi dugoročno ostavile posljedice na njihovo mentalno zdravlje, analizirati probleme savremene nastave i pronaći adekvatne načine za njihovo uspješno rješavanje koristeći tehnološka dostignuća te osloboditi svoj kreativni potencijal bitan za razvijanje kritičkog promišljanja i suočavanja sa izazovima vanjskog svijeta.

Online dramski odgoj ne treba nužno biti usmjeren na scensko uprizorenje književnog umjetničkog teksta/dramskog predloška, nego dramski odgoj treba biti pokretač misaono-emocionalnog procesa kod djece i mladih prilagođenog i tehnički izvodljivim dramskim aktivnostima što bitno utiče na istraživačke aktivnosti, afirmaciju čitalačke kulture mladih kao i njihov stepen razumijevanja pročitanog djela i usvajanja tehničkih vještina i kompetencija neophodnih za socijalno povezivanje sa grupom. Prednosti online dramskog odgoja odnose se na primjenu različitih digitalnih alata koji će u mnogome olakšati pristup nastavi i doprinijeti kreiranju audio-vizuelnog identiteta. Dramska aktivnost namijenjena učenju omogućit će djeci i mladima da dramski predložak ili lektirno djelo posmatraju kao predtekst koji će u kontekstu osvještavanja o važnosti sticanja povjerenja u grupi i timskog rada te aktivnog slušanja posmatrati kao temelj za poticanje emocionalne izražajnosti, ritmičnosti u govoru i harmoničnosti. Na taj način će odsustvo socijalnih vještina biti nadoknađeno, a sam kreativan čin proizašao iz ovog virtuelnog oblika povezivanja djece i mladih doprinijet će onom estetskom doživljaju književnog djela.

Dramski odgoj u online nastavi

U online nastavi, kao i oblicima tradicionalnog izvođenja nastavnog procesa, uloga nastavnika kao dramskog pedagoga je višestruka. On/a postaje ključni faktor u odabiru metoda rada i kreativnih ideja koje se mogu prilagoditi novonastalim uslovima rada u kojima je direktna interakcija prilično otežana. Pristup dramskom odgoju tako će, u mnogome, biti baziran na pisanoj formi, u domenu davanja istraživačkih zadataka koje učenici trebaju izvršiti kao i prikupiti podatke o književnoj epohi ili autoru, a potom vrednovati predviđene aktivnosti.

Da bi dramski odgoj u online okruženju bio pravilno definisan i primjenjiv, neophodno je pristupiti izradi određenih pravila koja su poželjna i kod tradicionalne nastave. Na taj način učenici će imati informaciju dostupnu u dogovorenom vremenskom roku, kao i vrijeme predviđeno za analizu pojedinih sadržaja i blagovremenu realizaciju predviđenih aktivnosti. Pri tome djelotvorno podučavanje putem dramskog odgoja ne razlikuje se mnogo od već usvojenih metodičkih sadržaja, ali se javlja potreba izdvajanja onog sadržaja/književnog teksta koji će odgovoriti izazovima online nastave.

Sve nedostatke online podučavanja putem dramskog odgoja kao što su direktna interakcija, rad u grupama, davanje indikacija, korekcije u govoru, grupno izvođenje dramskih vježbi koje imaju za cilj razviti povjerenje između učenika te na individualnom planu razviti čula i samopouzdanje, u online obliku podučavanja su nenadoknadive kada je u pitanju živa riječ i povratna informacija. Stoga se javlja potreba da se dramske tehnike i metode rada prilagode online okruženju. Nastavnik pri tome okuplja učenike u online grupe, nastoji usmjeriti interakciju u pozitivnom smjeru, motivisati učenike za rad i stvara pozitivno online okruženje u kojem će učenici prepoznati koristi i benefite dramskog odgoja kada je u pitanju analiza i izučavanje književnog umjetničkog teksta. Na koji način se dramski odgoj može implementirati u online nastavi, pitanje je koje iziskuje studiozan pristup edukativno-pedagoškim standardima i koji može na kreativan način pomiriti dva navedena cilja usmjerena ka postizanju što boljih rezultata u učenju.

Konkretizacija doživljaja

Dramski predložak/književni tekst samim činom čitanja pokreće misaonu aktivnost kada je riječ o dramskoj radnji koju posmatramo u određenim dramskim situacijama kao i tumačenju lika i vremensko-prostornog konteksta koji oblikuje sadržaj književnog djela, pa kao takav, ostvaruje svoju socijalnu i estetsku funkciju kod "aktivnog" čitaoca. Dramski lik izučavan u online nastavi sačinjen je od niza vizuelnih efekata koji u konačnici mogu doprinijeti vizuelizaciji i građenju identiteta lika shodno kostimografskom odabiru, socijalnoj slici društvenog uređenja te razumijevanju etičkih i estetskih kvaliteta samog književnog djela. Pozitivni

učinci online podučavanja podrazumijevaju istraživanje književnog djela u kontekstu njegove pozorišne izvedbe ili filmske ekranizacije istog, kritičkom pristupu učenika i nastavnika analizi pregledanog i odabranog sadržaja te kreativne nadopune dijelova koje bi učenici "promijenili" i primijenili u kontekstu scenskog uprizorenja književnog djela. Ovaj uvod u dramski svijet zaintrigirat će i motivirati učenike da koristeći dostupne digitalne alate usavrše svoja tehnička znanja, vještine i istraživački pristupe problemskoj situaciji koja bi, možda, u tradicionalnoj nastavi bila otežana i tehnički neizvodljiva.

Drugi korak u implementaciji dramskog odgoja u online nastavu podrazumijeva odabir tehnika i metoda rada koje će na modifikovan način odgovoriti dramskim postupcima u nastavi i analizirati didaskalije te usvojiti nove književno-teorijske pojmove. Jedan od načina je i analiziranje "ključne tačke" djela, dakle, izdvajanje književnih fragmenata ključnih za scensku nadogradnju teksta i njihovo razmatranje u segmentu analize lika, kostimografskih efekata i odabira radnje što bi u konačnici služilo kao materijal/građa za scensko uprizorenje književnog teksta. Aktivnost se odvija u pisanoj formi (forumu) i razmjeni ideja, mišljenja i kritičkih stavova.

Treći način online dramskog odgoja obuhvata korištenje "monologa", različito od onog klasičnog načina prezentacije u učionici ili na sceni. Forma monologa zahtijeva tačno precizne upute u izboru i odabiru teksta, karakterizaciji lika, kontekstu i vremenu u kojem se govorna radnja odvija. Ovaj način učenja i podučavanja podrazumijeva izradu videozapisa čija će glasovna poruka biti nadograđena ilustrativnim dijelovima dramske radnje (motivski prilagodljivih dramskom predlošku ili fragmentima već odigranih predstava dostupnih na internetu u vidu fotografija ili pak izdvajanje biografije lika popraćene citiranjem mjesta iz teksta) kao i pratnje melodijskog instrumenta koja će učeniku biti pokretač za govornu radnju. Sklapanjem više monologa nastalih u obliku videozapisa moguće je dobiti jednu dramsku cjelinu iz koje će jasno biti vidljiv kreativni potencijal svakog učenika kao i njihov stepen uočavanja razvojne linije lika i razumijevanja književnog djela. Na ovaj način dramski odgoj, makar u njegovom modificiranom obliku, ostvarit će ciljeve i zadatke nastave i pomoći učenicima da ovim kreativnim činom odgovore savremenim izazovima podučavanja, a koja se odnose na usvajanje određenih pojmova tematske jedinice, čina, faza u razvoju radnje, karakterizacije lika i dramskog djela kao i stilskih formacija.

Pozitivni učinci u radu

Uloga dramskog odgoja u online nastavi je podjednako važna kako za emocionalni i kreativni razvoj učenika tako i za ostvarivanje obrazovnih, funkcionalnih i odgojnih ciljeva nastave. Dramski odgoj doprinosi razvoju mašte, samopouzdanja i povećanja razine samodiscipline kao i terapeutskog učinka na način da se učenici suoče kroz dramske situacije sa stvarnim/globalnim društvenim problemima naročito izraženim u doba pandemije.

Upravo taj "katarzički" aspekt vidljiv je u online komunikaciji i svrsishodan je u očuvanju mentalnog zdravlja djece i mladih, razmjeni mišljenja i stavova unutar grupe te prevazilaženju stresogenih faktora koji su kod učenika najviše prepoznatljivi u sinonimima (izolovanosti, usamljenosti, otuđenosti) kao čestim varijantama kojima verbalizuju svoja emocionalna stanja prepoznatljiva i u tumačenju svijeta Beketovih likova te likova u Hesseovim djelima u kojima su društveni problemi svedeni na individualnu razinu otuđenosti čovjeka kao i kolektivne depresije koju su učenici zapazili tokom analitičkog pristupa djelima.

U takvim okolnostima i uočavanju problemske situacije, dramski odgoj postaje medij/sredstvo za sticanje znanja i vještina, ali i način na koji učenici putem dramskih postupaka i razgovorom putem videopoziva ili u pisanoj komunikaciji prevazilaze određene prepreke, jasno definišu probleme i iznalaze načine za njihovo rješenje. U situacijama kada je scensko uprizorenje književnog djela skoro nemoguće, upravo ovaj način umrežavanja i povezivanja djece i mladih doprinijet će osjećaju pripadnosti grupi, pronalaženju kreativnih mehanizama kojima će odgovoriti dramskim zadacima i u konačnici dati svoj doprinos u realizaciji nastavne jedinke i učestvovanja u kreativnom činu stvaranja online dramskih situacija povezujući dramske fragmente u cjelinu. U nastavku ističem učenički rad nastao tokom prakticiranja online dramskog odgoja.

"…Sada ću malo pažnje posvetiti dramskom odgoju i mojim zapažanjima prilikom izrade videouratka o glavnom liku knjige „Zločin i kazna".

Dramski odgoj mi je pomogao da kroz ovaj rad razvijem razne tehničke vještine kao što su: korištenje raznih programa za obradu videa, slika, teksta i audiofajlova, korištenje interneta u svrhu pronalaska i obrade informacija...

Tokom čitanja samog djela uvidio sam određene ključne tačke, odnosno bitne događaje u samom djelu koje sam pokušao predstaviti u videu. Mišljenja sam da je ubistvo ključno za djelo, ali i samo duševno stanje glavnog lika je jako bitno, te sam se nadao da ću pomoću slika/ilustracija moći predstaviti njegovu duševnu bol i kaznu. Smatram da scena gdje Raskoljnikov grli Sonji koljena predstavlja njegovu duševnu obnovu i kraj njegove kazne.

Online nastava mi je olakšala izradu videa s obzirom da sam imao

slobodnu sedmicu kada ne pohađam školu, te sam to iskorisitio za izradu videa. Iako nisam išao u školu imao sam stalnu pomoć profesorice koja mi je olakšala rad te ukazala na određene stvari koje bih mogao poboljšati.

Tokom istraživanja sam otkrio razne podatke o djelu i likovima koje nisam zapazio tokom prvobitnog iščitavanja. Uočio sam da su likovi u svim predstavama predstavljeni na sličan način i da uistinu liče na prvobitni dojam koji steknemo tokom čitanja.

Moj zaključak je da online nastava, odnosno, specifično dramski odgoj u online formi ima dosta prednosti s obzirom da imamo više vremena da istražujemo datu materiju i samim time se više upoznajemo kako sa djelom tako i sa likovima. Nedostatak koji sam zapazio i koji je na mene lično utjecao je nedostatak ljudskog kontakta, odnosno prezentovanje ideja izvođenjem nekog odlomka u učionici itd. S obzirom na otežanu situaciju i s obzirom da je online nastava neizbježna, smatram da dramski odgoj ne pati toliko te da bi se određene stvari trebale implementirati i u standardni oblik nastave."

(učenički rad/evaluacija)

Iskustva u radu sa djecom i mladima pokazuju da online dramski odgoj uz dobre motivacijske efekte potiče kod učenika razvijanje tehničkih vještina i traganje za novim digitalnim alatima koji će pomoći u obradi informacija kao i usvajanju znanja iz oblasti nauke o književnosti stavljajući fokus na konkretne zadatke i ciljeve kao što su rad na tekstu, analiza likova, usavršavanje govorne radnje (artikulacija, oslobađanje glasa, dinamika, dikcija), govor u procesu komunikacije (odabir i podjela monologa na cjeline). Učenici će na ovaj način istražiti motivske dionice djela i uočiti prednosti online podučavanja zanemarujući pri tom nedostatke koje se odnose na direktnu komunikaciju, određivanje mizanscena, animaciju atmosfere kao i pravilan odabir radnje na sceni, a koji iziskuju prisustvo učenika u obrazovnoj ustanovi. Kombinovani model nastave dozvoljava spoj online dramskog odgoja i njegove prezentacije i dopune u uslovima izvođenja redovne nastave pa se čini kao jedno od najbolje ponuđenih rješenja kojima dramski odgoj ostvaruje svoju punu estetsku i odgojnu dimenziju te doprinosi emocionalnom, moralnom i socijalnom razvoju ličnosti učenika.

Nedim Ćudić,

OCJENJIVANJE I VREDNOVANJE UČENIKA TOKOM ONLINE NASTAVE

Jedan od primarnih problema vezanih za rad na daljinu odnosno online nastavu a sa kojim se susreću svi nastavnici bez obzira na uzrast učenika, jeste ocjenjivanje i vrednovanje stepena usvojenog znanja učenika. Nejednaki uslovi za rad kao i različiti pristupi online nastavi mogu prouzročiti neusaglašenosti na sistemskom planu ocjenjivanja i evaluaciji učenika. Da bi se izbjegle sve moguće nejasnoće i neusaglašenosti te da bi ocjenjivanje bilo objektivno,potrebno je uzeti u obzir sve slabosti i vidljive nedostatke ovakvog vida nastave.

Kao najčešći problem navodi se neadekvatna materijalno-tehnička opremljenost subjekata prvenstveno sa naglaskom na učenike kao i nedovoljno razvijena digitalna kompetencija nastavnika, učenika i roditelja,što skupa može rezultirati izostankom povratne informacije te samim tim i mogućnosti objektivng evaluiranja iste.

Vremenska ograničenost interakcije nastavnika i učenika te neujednačenost i nekontinuirana organizacija i realizacija online nastave može također dovesti do

nekonzistentnog ocjenjivanja. Potrebno je navesti da i cjelodnevna dostupnost nastavnika učenicima i njihovim zahtjevima, roditeljima i njihovim potrebama te menadžmentu škole u koordinaciji sa ostalim predmetnim nastavnicima može dovesti do pretjerane opterećenosti nastavnika,što za rezultat može imati izostanak kvalitetnog rasuđivanja kada je u pitanju objektvno vrednovanje učenika.Također nastavnici prilikom evaluacije učenika u toku online nastave moraju uzeti u obzir da manjak socijalne interakcije sa učenicima u direktnom kontaktu, izostanak vršnjačke podrške i međuučeničke kompetitivnosti koju samo socijalna grupa može pružiti te nedostatak neverbalne komunikacije i direktne povratne informacije tog tipa, može dovesti do slabijih rezultata ukoliko se ne razmatraju u kontekstu novonastale situacije.

Sa druge strane, kompleksnost sadržaja neprilagođenih uzrastu,sposobnostima i interesima učenika kao i nejednak pristup odgoju u odnosu na obrazovanje dovode do nezadovoljavaćih rezultata i konačnog ishoda.

Često se navodi da prilikom ocjenjivanja moraju biti uzeti u obzir ometajući faktori rada u kućnoj atmosferi i ambijentu, izostanak roditeljskog nadzora usljed radnih obaveza, nekmpetentnost roditelja da pomognu djeci pri kompleksnijim sadržajima, te u vezi s tim i prevelika očekivanja nastavnika od roditelja da,u takvim situacijama, bez obzira na njihove sposobnosti i kompetencije,pružaju dodatnu pomoć učenicima.

Neizostavan čimbenik koji se ne smije zaboraviti kada je u pitanju realizacija online nastave kao i sama evaluacija učenika tokom iste jeste ovisnost o funkcionisanju tehnologije (nestanak el.energije, pad internetske mreže, preopterećenost uređaja ili slični kvarovi na opremi). Izostanak optimalnog funkcionisanja opreme može dovesti i do izostanka povratne informacije što nastavnik mora uzeti u obzir i adekvatno reagovati na isto.

Ukoliko želimo biti potpuno realni i objektivni u izvođenju ocjene potrebno je isto tako i razmotriti psiho socijalno stanje učenika koje izoliranost djece može prouzročiti. Osjećaj usamljenosi i izoliranosti, nedostatak direktnog socijalnog kontakta i komunikacije, smanjena fizička aktivnost kao i mogućnost artističkog izražavanja koji djeluju terapeutski i antistresno, mogu smanjiti motiviranost učenika, stvoriti osjećaj preopterećenosti i umora te samim ti utjecati na nivo povratne informacije koja treba biti evaluirana.

Ocjenjivanje učenika je često u samoj žiži relacije između učenika i nastavnika te je čest motiv poremećaja odnosa povjerenja te relacije. Upravo uzimajući u obzir sve navedene nedostatke i izazove u online nastave koji utječu na normalan rad i nastavni proces, ocjena u nastavi na daljinu treba biti manje bitan segment u procesu evaluacije te je potrebno primijeniti novi način gledanja na ocjenjivanje jer promjene u učenju zahtijevaju i promjene u ocjenjivanju. Ocjena u redovnoj nastavi je često ishod ili rezultat učenja dok u online nastavi potrebno je stvoriti atmosferu i odnose u kojima se ne podrazumijeva učenje za ocjenu već pomoći učenicima da razvijaju kritičko razmišljanje, da samostalno rješavaju probleme,da u mnoštvu informacija znaju prepoznati bitne, da znaju tragati za informacijama i uspješno ih prezentirati, da shvate pojam funkcionalnog učenja, da rade u timu, paru ili grupi, da budu samostalni u potrazi za novim znanjem a da ocjena kao takva nije mjerilo istog.Dakle,pomak treba biti prema višim kognitivnim sposobnostima i osamostaljivanju učenika koje ne možemo ocjenjivati samo kroz provjere znanja i pukom reprodukcijom materijalnih činjenica već izgrađivanjem kritičkog razmišljanja koje je osnov modernog obrazovanja.

Činjenica jeste da je potrebno zadovoljiti zakonsko-pravne norme i da učenici moraju biti brojčano ocjenjivani u kontinuitetu ali kroz ove ‹›nekonvencionalne›› metode evaluacije i vrednovanja učeničkog znanja i postignuća, mogućnosti su bezbrojne i prilagodljive svakom nastavnom predmetu. Pismeno ocjenjivanje putem testova, pismenih vježbi, kvizova i sl može biti realizovano za predmete gdje je tako predviđeno Nastavnim

planom i programom kao što su b/h/s jezik i književnost, strani jezici, matematika, fizika, hemija,biologija,informatika i sl. Ti testovi mogu biti vremenski ograničeni, individulani ili u grupama, različitih formi i koordinirani sa ostalim nastavnim predmetima.

Međutim, nastavnici mogu u procesu usmjerenosti na optimalno vrednovanje učeničkih kompetencija, ocjenjivanje vršiti putem istraživačkog učenja, gdje se uz smjernice nastavnika, u vidu projekata na određenu temu ili oblast, učenik stavlja u fokus nastavnog procesa kao nositelj istog te samostalnim radom i istraživanjem razvija kompetencije.

Također učenje otkrivanjem ili putem rada u timu/grupi gdje učenici zajedno istražuju i analiziraju određenu temu te svoja saznanja prezentuju nastavniku ili razredu.

Učenje kroz igru uz interaktivne sadržaje, multimedijalne igrice i slagalice posebno je zanimljivo mlađim uzrastima dok je debatni oblik nastave, word cafe i dr posebno interesantna starijim razredima.

Interakcija sa učenicima je posebno važan segment koji promiče i potiče odgojne principe, smanjuje napetost i stres, stvara pozitivno okruženje te se učenici relaksiraju i ostvaruju kakav-takav socijalni kontakt a isti nastavnici mogu ostvariti putem video chat aplikacija, te redovno održavati komunikaciju u online okruženju s ciljem motivacije, praćenja i evaluacije te same mentalne dobrobiti učenika.

Povratna informacija je ključna za uspješnu evaluaciju učenika a za redovno i kontinuirano slanje iste izuzetno je važno partnerstvo između nastanika i roditelja. Nove generacije pokazuju zavidno znanje u oblasti informatičke pismenosti i imaju prirodan afinitet prema novim tehnologijama te im je samo potrebno davanje jasnih i konkretnih uputa od strane nastavnika a uz pomoć roditelja i njihovog kontinuirang nadzora i podrške povratna informacija će biti proslijeđena na vrijeme i u zadatim okvirima.

Jedan od benefita online nastave kada je u pitanju mogućnost što objektivnijeg ocjenjivanja jeste individualizacija sadržaja a samim tim i indvidualizacija ocjenjivanja. To će omogućiti učenicima sa slabijim kompetencijama da rade i napreduju u skladu sa svojim mogućnostima kao i nadarenim učenicima da kroz individualizaciju sadržaja i diferencijaciju nastave adekvatno razvijaju svoju kreativnost, kritičko i stvaralačko mišljenje te proširuju svoja znanja i vještine.

U konačnici, akcenat vrednovanja u online nastavi nije vrednovati i ocjenjivati samo ishode učenja, kao što je slučaj u redovnoj nastavi, nego vrednovati i sam proces kojim učenici kroz individualizirane zadatke, istraživačke radove ili projekte,timski rad ili igru dolaze do saznanja,prezentiraju ih te tako pokazuju razumijevanje sadržaja. Samo u kombinaciji sumativnog i formativnog vrednovanja kao i uzimanja u obzir svih nedostataka i izazova koje donosi online nastava učenicima i roditeljima u novonastalim okolnostima možemo objektivno evaluirati učenička postignuća.

Semko Lozić,

KVALITETNA ŠKOLA – IMPERATIV VREMENA U KOJEM ŽIVIMO

Rezime: Kvalitetna škola može se odrediti kroz nekoliko njenih odrednica i segmenata, kao što su: stručna sprema nastavnika i kompetencije za rad u odgojno– obrazovnom procesu, stručno usavršavanje nastavnika, opremljenost škole nastavnim sredstvima i pomagalima, savremenost kuriukuluma škole, što podrazumijeva kvalitet nastavnih planova i programa, te brojnost učenika u odjeljenju i dr. Naj češće se u stručnoj literaturi govori o procjeni škole, kao: *kvalitetne škole*, *manje kvalitetne škole i nekvalitetne* škole. U kvalitetnoj školi se teži kvalitetnom radu u kojem se zadovoljavaju potrebe svih sudionika (učesnika) u odgojno-obrazovnom procesu. Zahtjevi koji se postavljaju pred nastavnike veoma su visoki, uključujući permanentno praćenje i učenje, a koji podrazumojevaju i visok stepen obrarovanja, te etničke dimenzije, počevši od tolerantnosti, strpljivosti i saradnji.

U kvalitetnoj školi svi učesnici odgojno-obrazovnog procesa vrednuju svoj rad, a rad se zasniva na dogovoru i pravilima kojih se treba pridržavati da bi se postigao predviđeni uspjeh i odradili postavljeni ciljevi, ali bez prisile i straha. Dakle, to je škola u kojoj učenici rade i uče, zato što vjeruju da je to dobro za njih i zato što to smatraju potrebnim da bi se mogli uključiti u tokove društvenog života. Rukovođenje u ovakvoj školi je proces u kome sudionici odgojno-obrazovnog procesa ostvaruju postavljene ciljeve i zadatke pomoću drugih sudionika, gdje do izražaja dolazi vođenje i saradnja, kroz odgovornost pojedinca za svoj rad i postupke u realizaciji postavljenih ciljeva i zadataka.

Cilj našeg rada je da se ukaže na trenutno stanje u našim školama, da se ukaže na neophodnost mijenjanja takvog stanja, počevši od drugačijeg školovanja i stručnog usavršavanja nastavnika, te mijenjanja odnosa prema radu i izgrađivanju novih odnosa svih sudionika odgojno-obrazovnog procesa, a i radu na kulikularnoj reformi i povećanju efikasnosti i kvaliteta odgojno- obrazovnog procesa škole u cjelini.

Ključne riječi: odgoj, obrazovnje, kvalitetan rad, efikasnos nastave, sudionici (učesnici), saradnja, odgovornost.

UVODNO RAZMATRANJE

Historijski gledano, škola je predstavljala ekskluzivnost, jer je probirala koga će da primi u svoje odaje. Pripadala je odabranim, prvenstveno dječacima, i to dječacima iz bogatih porodica. Ovim naglašava segregiranje svih drugih i drugačijih, bilo po spolu, boji kože, vjerskoj i nacionalnoj pripadnosti, socio-ekonomskom standardu, razvojnim mogućnostima. Ovim drugim i drugačijim, prisustvo u školi je bilo nepoželjno i neprihvatljivo.Škola je sama proizvodila nejednakost i nepravednost među učenicima. Prvo je to činila što je obrazovanje omogućila samo dječacima. Kasnije, omogućeno je obrazovanje izabranih pojedinaca predodređenih za uspjeh u učenju,a nakon niza godina, otvara vrata djevojčicama i siromašnima, da bi u skoroj prošlosti došlo do pojave zakonske odredbe, kojom je određeno da svako dijete mora da se školuje.

Mijenjanje društvenog konteksta, kao i pojačana naučna istraživanja iz oblasti odgoja i obrazovanja, *današnje škole* stavlja pred nove izazove i iskušenja. Današnje škole moraju biti „otvorene za sve", uključivati učenike različitog porijekla, socijalne, kulturne, jezičke i spolne pripadnosti, kao i učenike sa posebnim potrebama. Međutim, škola još uvijek ne zna, kako praktično da se nosi sa svim tim različitostima.

ODNOS NASTAVNIK - UČENIK – RODITELJ U KVALITETNOJ ŠKOLI

Pretpostavka na kojoj treba da se gradi savremena škola, jeste *odnos nastavnik-učenik-roditelj*, a u trijadi učenik-nastavnik-roditelj, nalazimo glavne činioce odnosa u školi. Međutim, na ponašanje svakog od ova tri faktora, na njihove stavove, motivaciju, emocionalno stanje, tj. na njihovo mišljenje, djeluju mnogi činioci, kako u školi, tako i izvan nje. Često se postavlja pitanje *„Šta od nastavnika očekuje škola i učenici?*"

Funkcija nastavnika kod nas je složena i nije dovoljno objašnjena. Ovu profesiju je potrebno više osvijetliti, staviti je u centar interesovanja društva i poboljšati njen položaj. Škola može doživjeti svoju rekonstrukciju, samo ako promijeni nastavnika, ako ga osposobi da napusti rigidnost školskog učenja, izmijeniti komunikaciju sa učenicima i roditeljima, a i da ga osposobi za stvaralačko prihvatanje inovacija

Pripreme nastavnika za promjene u pedagoškom radu, zahtijevaju da se izgrade takvi programi, koji će ih osposobiti:

- *za individualni i grupni rad, kao i istinsko razumijevanje i uvažavanje razlika među učenicima;*
- *za metode razvoja kreativnosti funkcija učenika;*
- *za obrazovanje iz integralnih nauka, za discipliniranost;*

- *za osposobljavanje učenika da primjenjuju znanja;*
- *da putem svih predmeta njeguju nacionalnu kulturu, multikulturizam, posebno evropsku dimenziju civilizacije;*
- *da usvajaju novu nastavnu tehnologiju;*
- *da usvajaju nove metode i tehnike evaluacije;*
- *da stalno inoviraju svoja znanja, a i da sami budu inovator*i (Ratković, 2002: Grandić i saradnici, 2008; 17).

Ovdje se namaće pitanje,- *šta je to, što roditelj očekuje od škole, a škola od roditelja?,*jer kritika škole od strane roditelja, nije rijetka, ali nije dovoljno objektivna, tako da ako je učenik odličan i škola je odlična, ako je učenik dobar i škola je dobra, a ako je učenik loš i škola je loša. Naravno, ovi sudovi se ne mogu generalizovati, ali oni objektivno preovlađuju.

Zato je oblik i nivo saradnje porodice i škole neophodno podići na viši nivo i dovesti roditelje u situaciju da učestvuju u organizaciji i uređenju škole, kao i u podršci njenom razvoju.U trijadi učenik-nastavnik-roditelj, moguće je rješavati i najsloženije probleme. U tom smislu, neophodno je prirediti *program saradnje* roditelja i škole, nastavnika i učenika. Ovdje svakako treba naglasiti da i menadžment škole i pedagoško-psihološka služba, također igraju važnu ulogu u radu i organizaciji škole.

Kroz cijelu historiju čovječanstva postavlja se problem prenošenja znanja, vrijednosti i stavova. U tu svrhu, učinjeno je mnogo na planu pedagoško-psihološke nauke, ali je činjenica da dobar dio tih otkrića danas ne može u cjelini zadovoljiti zahtjeve, da se do sada stečena znanja, vrijednosti i kvaliteti *„starijih"*, prenesu *„na mlađe".* Greška sigurno negdje postoji, jer se kroz dosadašnji rad nije obraćala pažnja na način, na koji se ta znanja prenose. Veliki broj metodičara i didaktičara se vjerovatno ne bi složio sa ovim, ali kako onda objasniti činjenicu, da su rezultati na planu prenošenja znanja, uz izuzetno zalaganje učitelja, nastavnika i profesora sve slabiji?

U razgovoru sa tim učiteljima, nastavnicima i profesorima, uočljivo je da oni primjenjuju većinu onoga, što pedagoško-psiholiška nauka nalaže, ali su rezultati sve slabiji, a oni sve nezadovoljniji. Imaju sve manje uspjeha, ali bolje rečeno, imaju sve manje kontrole nad odgojem djece. Postepeno odustaju, ili posežu za drastičnim mjerama prisile, kako bi svojim učenicima *„ulili"* u glavu što više činjenica, vjerujući da je to njihova budućnost, a u šta duboko sumnjamo.

Ono o čemu se manje vodi računa, jeste odgovoriti na pitanja (Grandić i saradnici, 2008; 20), i to:

- *da li je to što je do sada rađeno dalo pozitivne rezultate?*
- *u kakvim se odnosima nastoji djelovati na nekoga?*
- *da li je uopće moguće i na koji način djelovati na nekoga -*

„oblikovati" nekoga?

- šta se sve može uraditi da bi rezultati bili bolji?
- šta treba uraditi da bi naredne generacije bile srećnije?
- šta treba uraditi da sami učitelji, nastavnici i profesori budu srećniji, zadovoljniji i ponosni na svoje učenike i studente?

Takođe se nameću i pitanja: *Kako svakodnevno djelovati na nekoga u kvalitetnom okruženju, bez prisile?Da li postoji vjerovanje odgajanja generacija u odnosima bez prisile, generacija koje će znati stvarati takve odnose, kvalitetnije nego što su ovi danas, koje svi proživljavamo?* Za odgovorima na ova pitanja dugo se tragalo, kroz praksu, saradnju sa učiteljima, nastavnicima, profesorima, stručnjacima u zemlji i svijetu i prije desetak godina došlo se do jednog programa, koji je u svoj historiji doživljavao promjene i dopune ali i odgovorio na veliki dio postavljenih pitanja. Riječ je o programu *„kvalitetne škole",* čiji je osnivač V. Glaser (W. Glasser).

Kvalitetna škola, prema njenom autoru je škola bez prisile. V. Glaser smatra da problem školskog neuspjeha i nediscipline, leži u odnosima između nastavnika i učenika, koje obilježava upravljanje prisilom. Takav način upravljanja, pretvara učenike i nastavnike u suprotne, neprijateljske strane. *Glaser* predlaže da se nastava zasniva na zadovoljavanju osnovnih potreba učenika, kao i da se učenici nauče, kako da zadovolje te potrebe, primjenjujući saznanja *„teorije izbora".Kvalitetna škola* je škola u kojoj gotovo svi učenici uče sa zadovoljstvom, a pri tome postižu visoke i kvalitetne rezultate. U okruženju, koje ne poznaje prisilu i u kojem se napredovanje zasniva na samoprocjeni, učenici su spretni da ulože napor i obrazovanjem dodaju kvalitet svom životu.U kvalitetnoj školi se učenici osjećaju sigurno, bez straha od bilo čega. Kada se ukloni strah, dijete iskušava svoje mogućnosti.

Kriteriji za Glaserovu *kvalitetnu školu* su sljedeći (Glasser, 1994; Glandić i sarad., 2008; 21) :

- *Odnosi u školi zasnivaju se na povjerenju i uvažavanju, a eliminisani su svi disciplinski problemi (ne incidenti);*
- *Naglašena je potpuna kompetentnost za učenje (Total Learing Competence), a eliminisane su sve ocjene ispod zadovoljavajućeg nivoa;*
- *Svi učenici svake godine urade nešto kvalitetno, što je značajno iznad zadovoljavajućeg nivoa;*
- *Učenici i osoblje škole, podučeni su da koriste teorije izbora u svom ličnom životu, na poslu i u školi;*
- *Učenici postižu bolje rezultate na državnim testovima znanja i prijemnim ispitima za studije;*

- *Osoblje škole, učenici, roditelji i prosvjetne vlasti doživljavaju školu kao radno mjesto.*

Sudionici (učesnici) odgojno- obrazovnog procesa u *kvalitetnoj školi*, a u skladu sa savremenim Kurikulumom škole, kojeg mi još uvijek nemamo, reći će sljedeće:

- *Učenici: „Volim školu i želim da idem u nju svaki dan. Učim stvari za koje vjerujem da će mi pomoći u životu. Sada radim bolje nego ikada u školi, a dio mog rada bi nazvao/la kvalitetnim radom";*
- *Nastavnici, učitelji, profesori: „Volim da radim u ovoj prijateljskoj školi, jer me niko ne prisiljava, niti ja koga prisiljavam. Sa mnom postupaju kao sa stručnjakom i podstiču me da podučavam kurikulum na način koji mislim da je najbolji za moje učenike. Sviđa mi se novi način procjenjivanja učenika. Više i ne razmišljam o disciplinskim problemima. Oni su nestali iz razreda u kojima radim";*
- *Direktori: „Kada se pojave problemi u procesu rješavanja, sudjeluju učitelji i učenici. Voditeljsko upravljanje je moj osnovni cilj upravljanja. Disciplinski problemi su minimalni, a prisila je eliminisana. Škola će uvijek težiti saradnji, samoprosuđivanju i kvalitetnom radu".*

USLOVI RADA I RUKOVOĐENJE U KVALITETNOJ ŠKOLI

Kvalitetna škola može postati svaka škola čije je osoblje spremno za takav trud. Prije nego što neka škola postane kvalitetna, direktor treba nastavnike da uvjeri, da je spreman da pređe na novi sistem *upravljavanja vođenjem,* tako što će on lično prestati *„šefovati".* Sljedeća faza je da nastavnici prestanu *„šefovati"* učenicima i tako im pokažu, da se u njihovim razredima događa nešto novo i bolje (Glasser, 1999: prema Grandić i saradnici, 2008; 22).

Velika greška nastavnika, koji pokušavaju da se služe novim sistemom upravljanja *„vođenjem",* sastoji se u njihovom stalnom pitanju: Čime zamijeniti kaznu, kad učenici ne izvrše zadatak?" Umjesto da shvate da svi učenici mogu kvalitetno da rade, i da će početi bolje raditi (*prvo bolje,a onda kvalitetno*), ako se kazne ukinu, a oni neprestano ponavljaju to pitanje i dalje kažnjavaju. Ne mogu da shvate teoriju izbora, na kojoj se temelji *„voditeljsko upravljanje",* a njihovi učenici ne izvršavaju zadatke, jer time ne zadovoljavaju nikakvu svoju potrebu.

Svrha kvalitetnih škola je da promijenu to nesretno stanje, tako da učenici, nastavnici, roditelji i cijelo društvo, povjeruju da ono što se u školama događa, povećava kvalitetu njihovog života.*Glasser* (1999) navodi šest uslova za kvalitetan rad u školi, koji mogu poslužiti kao ideje vodilje u poučavanju. Ukoliko nastavnici ugrade te uslove u nastavu, učenici će početi kvalitetno raditi i uživati u školi. Ti uslovi su toliko važni

za nastavu u kvalitetnoj školi, da bi trebalo da u svakoj učionici (ali i u zbornici) vise na zidu, a osoblje škole bi trebalo da ih poznaju, kako bi mogli odgovoriti na pitanje.

Vodeći računa i oslanjajući se na gore navedeno u kratkim crtama, reći ćemo po nešto o tim uslovima.

- *Razredna sredina mora biti prijatna i podsticajna*

Kvalitetan rad (i kvalitetan život kao njegova posljedica) može se postići u prijatnoj i podsticajnoj razrednoj atmosferi. On se ne može ostvariti, ako između onih koji poučavaju vlada neprijateljstvo. Potrebno je čvrsto prijateljstvo između nastavnika i učenika, kao i između samih učenika, a i nastavnika i menadžmenta škole.Iznad svega, treba da vlada povjerenje, jer svi moraju vjerovati da drugi misle na njihovo dobro. Bez tog povjerenja, ni učenici, ni nastavnici neće kvalitetno raditi.

- *Od učenika treba tražiti da rade nešto korisno*

Kvalitetan rad je uvijek i koristan rad. Od učenika se ne smije tražiti da rade nešto besmisleno. Nastavnik kvalitetne škole prihvata da je njegova profesionalna odgovornost, da objasni kakvu će korist učenici imati od onoga što se traži od njih da nauče.

- *Od učenika se uvijek traži da rade najbolje što mogu*

Kvalitetan rad zahtijeva vrijeme i trud, što znači da u kvalitetnoj školi učenici imaju dovoljno vremena na raspolaganju.

- *Od učenika se traži da ocjenjuju i poboljšavaju svoj rad*

Kvalitetan rad nije nikad statičan, kvalitet se uvijek može poboljšati. Nastavnik kvalitetne škole treba da se potrudi, da pouči učenike kako da ocjenjuju svoj rad, da bi kasnije to oni činili samostalno. Nastavnici u kvalitetnoj školi ne prigovaraju, ali daju do znanja da se skoro sve može poboljšati.

- *Kvalitetan rad uvijek godi*

Kvalitetan rad uvijek godi i tragično je to što se tako mali broj učesnika osjeća prijatno u školi. Nema većeg zadovoljstva, nego kada se uradi nešto korisno, najbolje što se može i kada to drugi priznaju. Taj prijatan osjećaj je fiziološki podsticaj, da se teži kvalitetu, što je zapravo cilj kvalitetne škole.

- *Kvalitetan rad nikad nije destruktivan*

Kvalitet se ne može postići destrukcijom. Kada završe nekoliko razreda tradicionalne škole, učenici su sumnjičavi prema vrijednosti škole. Što je razred viši, to je za većinu učenika sve manje prijatnosti u učenju. Uz to, čuju dosta toga lošeg o onome što ih očekuje, pa su prilično sigurni da se takvo stanje neće popraviti.

Važno je ne zaboraviti, šta je svrha kvalitetne škole, a to je da svi učenici sve više kvalitetno rade u školi.Uslov za to je da učenici vole da rade to što se od njih traži, a to će se ostvariti, kada i nastavnici i učenici zadovolje četiri uslova za kvalitetnu školu:

- *da učenici poznaju i cijene nastavnika kao osobu koja je stvorila prijatno radno okruženje;*
- *da učenici vjeruju, kako je to što se od njih traži korisno;*
- *da su voljni dati sve od sebe;*
- *da su naučili vrednovati vlastiti rad, a na temelju toga ga i poboljšavati* (William Glasser, 1993; 79).

Jedno od pitanja koje ne možemo izostaviti i zaboraviti, a kada je odgojno-obrazovni proces u pitanju, jeste i pitanje,- *Kako rješavati probleme nediscipline?*,jer svi rukovodioci, šefovi i *voditelj*i, teško prihvataju neposlušnost. Obje vrste rukovodilaca vjeruju, kako nastavnici treba da prihvate uslove svoje škole i da čine što im se kaže. Međutim, *rukovodilac-voditelj*, razlikuje se *od rukovodioca-šefa* po tome, što nikad ne prisiljavaju, nastoje razgovarati sa učenicima o tome šta ih muči, a i rado slušaju o tome, kako poboljšati radne uslove.

Kada učenici ometaju nastavu, nastavnici posežu za brzim i djelotvornim šefovskim pristupom. U školi, nastavu ometaju uglavnom učenici, koji teško zadovoljavaju svoje potrebe u školi, pa vrlo rijetko imaju sliku škole, učenja, ili nastavnika u svjetlu kvaliteta. Kada ti učenici sjede u razredu, razlika između onoga što žele i onoga što imaju, može postati nepremostiva. Zbog te razlike, gnjevni su i neraspoloženi.

Nastavnicima-šefovima, najteže je pomiriti se sa činjenicom da u tom napetom trenutku ne mogu ništa učiniti, dok u kvalitetnoj školi, *nastavnici-voditelji moraju naučiti*, šta učiniti da neposlušne učenike ne kazne, a da se stanje popravi i učenici prihvate rad u razredu. Kada je

učenik nedisciplinovan, prva pomisao nastavnika je da obavijesti učenikove roditelje, s tim da to rijetko ima očekivani učinak.

Ovdje je veoma bitno obratiti pažnju te navesti sljedeće, da:

- *Nastavnici-šefovi*, koji to čine žele da roditelj kazni dijete za ono što je učenik učinio u školi, a mnogi roditelji, također, *rukovodioci-šefovi,* to rado čine. Učenici ne vole kada ih kažnjavaju, pa ispravno smatraju školu uzrokom problema koje imaju kod kuće. Taj običaj ne rješava, već izaziva problem.
- *Nastavnici-voditelji*, pokušavaju riješiti problem nedisciplinovanih učenika, bez roditelja. Probleme discipline treba rješavati na licu mjesta, a po mogućnosti ne uplitati roditelje. Roditelji se ipak pozivaju, da bi se sa njima razgovaralo o problemima, koji nisu vezani za disciplinu. Učenik, na primjer, teško nalazi prijatelje i slično. U taj razgovor treba biti uključen i učenik. Dobar je savjet roditeljima, koji se pozovu u školu iz bilo kojeg razloga, da jedan, a po mogućnosti oba roditelja provode više vremena u aktivnostima u kojima će uživati i oni i njihova djeca (William Glasser, 1990; 141).

Istraživanja koja pominje Ajanović (1995) ukazuju da škole, putem svojih sadržaja, ne utiču dovoljno na razvoj različitih vrijednosti, počev od slobode, demokratije, suživota, solidarnosti, tolerancije, razumijevanja i poštovanja drugih.

Slatina (2005), ovakve škole definira kao *„kognitivni model škole*“*,* drugim riječima, škole mogu postati mjesta u kojima preovladava obrazovanje, a istodobno mogu dovesti do tendencije *gubljenja odgoja*. Ovu tendenciju Slatina označava “*poviješću propadanja pojma odgoja*” (Slatina, 2005; 9).

Škola nije fabrika, nego “*zajednica koja uči*” (Kreso, 2003, 5), zajednica koju čine nastavnici, učenici, roditelji, službeno osoblje, menadžment škole, lokalna zajednica i svi drugi, kojima je zajednički cilj okupljanja učenje. Cilj *zajednice koja uči*, nije prikupljanje znanja, nego razvoj sposobnosti kritičkog mišljenja, istraživačkih vještina, kao i samog procesa učenja. U ovakvoj školi izražena je raznovrsnost (učenika u razredu, sadržaja, aktivnosti), u kojoj svi uče jedni od drugih, saradnja među članovima ove zajednice. Slobodan izbor aktivnosti u kojima uživaju, i nastavnici i učenici. U stvari, ovo su škole po mjeri učenika, u kojima svako svakog poznaje.

ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Težnja današnje škole treba biti *“otvorena za sve”,* odnosno, uključivanje učenika različitog porijekla, socijalne, kulturne, jezičke i spolne pripadnosti, kao i učenike s posebnim potrebama, a *kvalitetna škola bi trebala biti imperativ vremena u kome živimo,* po uzoru na Glaserovu *”kvalitetnu školu”,* koja je po njegovom autoru “škola bez nasilja” (Glasser,

1994). Međutim, ako obratimo pažnju na današnje stanje u školstvu u SBK-a, a prateći dijelom i neke druge kantone (na svim nivoima), pa dijelimično i entitetu RS-u, možemo konstatovati sljedeće:

- da odnos društvene zajednice prema školi nije zadovoljavajući;
- da su zastarjeli nastavni planova i programi;
- da je loša upisna politika i školovanje nastavnog kadra (upisivanje lošijih učenika na nastavničke fakultete i najezda privatnih fakulteta);
- da nije zadovoljavajuća opremljenost škola nastavnim sredstvima i pomagalima;
- da još uvijek dominira tradicionalna nastava;
- da mjesto i uloga nastavnika, učenika, roditelja, kao i ostalih sudionika odgojno-obrazovnog procesa u Kurikulumu škole nisu prilagođeni novom vremenu;
- da je kadrovska politika ispod kodeksa i relevantnih normi (depotizam, podobnost i prijem ne kompetentnih kadrova);
- da se prividno pokušavaju reforme, ali odozgo bez konsultovanja i uključivanja direktnih sudionika odgojno-obrazovnog procesa;
- da u školama imamo sve više vršnjačkog nasilja nad i među učenicima;
- da su škole podijeljene po etničkim principima (učenici su i fizički odvojeni);
- da samim tim imamo i različite Nastavne planove i programe (čak drugih država), bez zajedničkih jezgri za nacionalnu grupu predmeta;
- da su uspjeli podijeliti čak i *EMIS PROGRAM* na „ H i B stranu" (SBK-a), čime je podjela u odgojno-obrazovnom procesu u potpunosti i zaokružena.

Da je nezadovoljavajuće stanje u obrazovanju po svim parametrima potvrdilo je i *PISA* testiranje, provedeno krajem *20219* godine u kojem je učestvovala i Bosna i Hercegovina, gdje je navedeno da od *79 zemalja* koje su učestvovale, B i H se nalazi na *62 mjestu*. Rađen je test iz matematike, prirodnih nauka i čitanja, gdje su najbolji učesnici testiranja iz Kine, Singapura, Estonije i Kanade. Većina zemalja regiona su ispred nas, izuzev Kosova i Makedonije, tako da od testiranog uzorka 41% nije dobacio ni do minimuma.

Djeca su nam sve više nepismena poslije završene osnovne škole, što nam govori da kod reforme odgojno-obrazovnog sistema učenik mora biti u prvom planu. Žalosno je da učenici neznaju osnovne računske operacije, jer su vezani za kompjutere i kalkulatore, zbog toga je neophodno

uvođenje inovativnog pristupa u nastavnom procesu kod isporuke znanja učenicima. Hitno je potrebno ulagati više truda i posvećenosti učenicima, odnosno moramo ih motivisati za učenje, a to ne ide kroz tradicionalnu nastavu, a sve navedeno nas upućuje da moramo raditi na novoj ulozi nastavnika i učenika, kao i ostalih sudionoka odgojno-obrazovnog procesa u savremenom Kurikulumu škole, te ubrzati kurikularnu reformu na svim nivoima obrazovanja u skladu sa standardima razvijenih zemalja, koja će biti usklađena sa našim uslovima i mogućnostima rada.

Ako uzmemo u obzir sve gore navedeno, uz napomenu da u školama sve više imamo domininranje *„velikih kabineta malih direktora"*, kako reče jedan naš ugledni profesor sa Filozofskog fakulteta iz Sarajeva (2013), poznati didakttičar i metodičar na jednom od predavanja u okviru *stručnog usavršavanja nastavnika i pedagoga*, može se konstatovati da sve više u školama do ižražaja dolazi *„minder pedagogija"*. Rezultat takvog odnosa i rada su *„inšalah rezultati",* tako da je *„kvalitetna škola"* za naše poimanje *„misaona imenica"* , odnosno cilj kome ćemo još dugo, dugo težiti, jer u ovakvim uslovima rada i konstalacijama odnosa, taj cilj nam se čak čini i nedostižnim.

Neophodno je što hitnije tražiti odgovor na pitanje, *kako dalje*, jer ako nismo naučili lekciju iz prošlosti, ako sporo ili nikako ne prihvatamo promjene koje donosi budućnost, kako odgojiti i obrazovati djecu da uspiju u XXI stoljeću.

LITERATURA

1. Agić Hariz i drugi – „Vođenje u obrazovanju", Gradačac 2006, javna biblioteka „Alija Isaković",;
2. Agić Hariz i drugi – „organizacije i organiziranje u obrazovanju", Gradačac 2008. javna biblioteka „Alija Isaković";
3. Bijeli Papir – „Zajednička strategija za modernizaciju osnovnog i općeg srednjeg obrazovanja u BiH", 2003. god. , Obrazovne vlasti u BiH uz pomoć EC-TAER programa i evropske unije;
4. Publikacija CES program 2003-2006 – osnove demokratskog školskog menadžmenta;
5. Obrazovni priručnik za nastavnike –„Posebne potrebe u učionici" , studijski materijal UNESC-a
6. „Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini" Sarajevo, 2003. god,
7. Glasser „ – „Kvalitetna škola", Zagreb 1994., EDUCA;
8. Filipović I. – „Kako biti bolji roditelj",Zagreb, ALINEA;
9. Glasser W – „Kvalitetna škola – škola bez prisile", Zagreb 2005. god. Eduka;

10. Bašić S. (2000), „Koncept prikrivenog kurikuluma", Napredak, br.141;
11. Jurić V. (2005), „Kurikulum savremene škole", Pedagogijska istraživanja, br. 3(12).123-140;
12. Kolak A.(2006), „Suradnja roditelja i škole", Pedagogijska istraživanja, br. 3(12).123-140;
13. Lozić S. (2014), „Sigurna škola iz perspektive nastavnika", Pedagoško društvo Vojvodine, Novi Sad,
14. Mijatović A., Previšić V., Žužul A. (2000), „Kulturni identitet i nacionialni kurikulum", Napredak, 141(2),135...146;
15. Milat J. (2005), „Pedagoške paradigije izrade kurikuluma", Pedagogija istraživanja, 2(2), 199-200;
16. Previšić V. (2005), „Kurikulum suvremenog odgovja škole – metodologija i struktura", pedagogijska istraživanja, 2(2), 165-173;
17. Suzić S. – (2006), „Decentralizacija kurikuluma, uloga jačanja autonomije kole", Zagreb, Institut za društvena istraživanja i centar za istraživanje i razvoj obrazovanja, 15-44;
18. Sekulić-Majureca (2005) „Kurikulum nove škole – istraživački izazov školskim pedagozima", Pedagogijska istraživanja, 2(2)267-278;
19. Stančić S.-(2005), „Uloga i kompetencije školskih pedagoga", pedagogijska istraživanja 2(1),35-47;
20. Žužul A. (2005), „Oblikovanje nacionalnog kurikuluma", pedagogijska istraživanja, 2(2)175-183;
21. Vlatko Previšić – „Kurikulum – teorija – metodologija – sadržaj struktura", Zagreb,2007,Zavod za pedagogiju,"školska knjiga".

Begić Maja,

DJELA BRANKA ĆOPIĆA U OKVIRU LEKTIRE U MLAĐIM RAZREDIMA OSNOVNE ŠKOLE

UVOD

Prošli vijek je bio veoma značajan za književno stvaralaštvo namijenjeno djeci na našem jeziku. Najmlađi čitaoci su dobili mnoga dobra djela velikih pisaca kao što su: Branko Ćopić, Stevan Bulajić, Branislav Nušić, Aleksandar Popović i mnogi drugi.

Književnost za djecu je poseban dio književnosti, ima svoju tematiku koja je bliska djetetu, a dogodovštine junaka u književnim djelima asociraju djecu na nešto što su i sami doživjeli, čuli, vidjeli ili pročitali. Dijete dok čita, razvija maštu, razmišlja o likovima u priči, poistovjećuje se s njima, rasuđuje, zaključuje, opušta se i oslobađa svake stege. Književnost za djecu djeluje odgojno i obogaćuje unutarnji život djeteta. Čitajući i povezivajući se s nekim književnim djelom, dijete će shvatiti kako mora savladati mnoge prepreke, jer borba je suštinski dio ljudskog postojanja.

O Ćopićevom stvaralaštvu za djecu ćemo govoriti ukazujući na njegov specifičan jezik i stil, te stilske osobenosti koje proističu iz njegovog umjetničkog temperamenta i prirode čime ga izdvajaju od drugih pisaca. U svom plodnom stvaranju pokazuje jasnu sliku izvanrednog bogatstva i svježine jezika, koja je u ljepoti narodne riječi, ali i njenoj novini u značenju riječi sa izvanrednim jezičkim osjećanjem.

Posebnu pažnju ćemo posvetiti metodičkom pristupu bajke u stihu *Ježeva kućica* koja se obrađuje kao lektirno djelo u drugom razredu osnovne škole, a kratko ćemo se osvrnuti na djela *Doživljaji mačka Toše* i *Orlovi rano lete* koja su uvrštena u Nastavni plan i program za osnovnu školu i to u okviru lektire za mlađe razrede.

O STVARALAŠTVU BRANKA ĆOPIĆA

Svojim jedinstvenim rukopisom Branko Ćopić je ispisao mnoštvo romana, priča, pjesama, zbirki pripovijedaka. Stvarao je književna djela

i u njima jedan poseban svijet. Djetinjstvo je za Ćopića metafora za sve što vrijedi, što je lijepo i dobro kod čovjeka. To je vrijeme kad se živi igra i sloboda, mašta i san. Njegova igra riječima dijete uvodi u svijet koji je blizak mladom čitaocu i u kojem se savršeno snalazi, a humor je nit koja prožima mnoga Ćopićeva djela.

Jezik je zbir izražajnih sredstava koja nam stoje na raspolaganju. To je fond riječi koji je zajednički i koji svako upotrebljava i koristi se njime prema svojim potrebama. Prof. dr Branko Savić jezik definiše kao ,,skup jezičkih znakova povezanih u sistem" (Savić 2003:13).

Pisci od riječi koje su obične, nestalne i promjenljive, kojim se svi ljudi služe u svojim životnim potrebama, prave sredstvo umjetničkog izražavanja, i, po mogućnosti, umjetničko djelo. Pisac mora biti u prisnom i stalnom odnosu s jezikom, i to više i drugačije nego drugi ljudi.

Književni jezik je podvrgnut raznim i stalnim promjenama. Te promjene najbrže se osjete u leksici. Ćopić je unio mnoge novine leksičkog karaktera u opšti književni jezik. Ljubav prema narodnom jeziku pisac nosi još iz djetinjstva; njegov govor je zavičajni govor ljudi iz Podgrmečja. Ćopić je ,,pripovjedač koji njeguje čist književni izraz sa težnjom da ga oboji lokalnim govorom koji mu daje boju i melodiju podneblja" (Marjanović 2003:235).

U Ćopićevom stvaranju namijenjenom djeci, bio je nevjerovatno bogat i originalan. Njegov dar, način na koji opaža, doživljava i promišlja svijet, te jezički oblikuje opaženo, doživljeno i promišljeno, pokazuje nam s kakvom lakoćom je Ćopić pisao. Sposobnost da se pronađe najtačnija i najpreciznija riječ u našem jeziku koji sve može i sve ima, pa kad i pronađe traženu riječ, on joj udahne svoje čarolije i ona drugačije zvuči. Ponekad je teško odvojiti šta je u tim riječima narodno, a šta piščevo. Njegov jezički osjećaj je izvanredan, on stvara vlastitu leksiku, kao, na primjer: ,,naljoskati se", ,,gonetati", ,,grgutnuti", ,,brondati", ,,ćoknuti", ,,jezičko", ,,pržljivko", ,,pošnjakati", ,,otančati", ,,unjiriti", ,,otklipsati", ,,sjedećiv", ,,požmiren", ,,srondačiti", ,,mirničak" i druge.

Pored vlastite leksike i usvajanja govora njegovih seljaka, u Ćopićevom tekstu se mogu naći turcizmi, kao: ,,džabe", ,,džada", ,,pendžer", ,,avlija", ali i šatrovački izrazi, kao što su : ,,krkljanac", ,,ukebati", ,,drpiti", ,,zdipiti" i drugo. Ćopić je sklon korištenju deminutiva kao riječi koje u odnosu na osnovnu riječ znače nešto malo ili umanjeno, na primjer: ,,cura – curica", ,,Nikola – Nikolica", ,,djevojka – djevojčurak", ,,soba–sobičak", ili augmentativa, kao riječi koje dodavanjem nekog sufiksa dobija uvećano značenje ili još češće pejorativno (pogrdno) značenje, kao, na primjer: ,,noga – nožurda", ,,glava – glavurda", ,,cura – curetina", itd.

Djeca su zamamljena čistim, jednostavnim Ćopićevim pričanjem. Možemo reći da su riječi njegove igračke.

Stil je način upotrebe jezika i jezičkih sredstava, a to znači fond riječi, njihovih oblika. Stil u književnosti znači način izražavanja misli

pomoću jezika. Čak i onda kada je govor o opštim idejama i motivima, Ćopić uvijek ima svoj, poseban, individualni odnos prema njima po čemu se razlikuje od ostalih pisaca. Prvo što prepoznajemo pri čitanju Ćopićevog djela jeste njegov način oblikovanja ideja i osjećanja putem riječi i utvrđujemo piščev rječnik. Ćopić je odličan poznavalac narodnog jezika i njegov stil je blizak narodnom pripovijedanju. On postiže uspješne opise likova, predjela i prirode, a sve što vidi želi da prenese u tekst. Pisac nije zaokupljen o čemu će pisati, neopterećen je kako će se izraziti, pa ipak uspijeva da mali čitalac vidi sebe u djelu.

U Ćopićevom izražavanju zapažamo razne stilske figure; pored komparacije koja je najčešća, uočljive su: metafora (zamjena jedne riječi drugom), hiperbola (preuveličavanje), personifikacija (prikazivanje neke stvari kao živog bića), gradacija (redanje pojmova po jačini) i onomatopeja (riječ stvorena podražavanjem glasova iz prirode ili podražavanjem životinjskih glasova). Komparacija se javlja u različitim funkcijama - obično poređenje, isticanje kontrasta, često i radi postizanja humorističkog efekta. Metaforu najčešće uočavamo u monolozima i dijalozima likova, ili u govoru pripovjedača. Ćopić osim metafore upotrebljava atribute, gradaciju i hiperbolu.

Ćopićev jezik i stil je uticao i inspirativno djelovao na mnoga književna ostvarenja pisaca za djecu, a sigurno i bio podsticaj mladima na nova pregnuća u cilju ostvarivanja vlastitih želja.

ĆOPIĆEVA DJELA U OKVIRU LEKTIRE U MLAĐIM RAZREDIMA OSNOVNE ŠKOLE

Čitanje je važan faktor u oblikovanju djetetove ličnosti. Ono doprinosi kulturi življenja djeteta i utiče na razvoj budućeg mladog čovjeka.

Obaveza čitanja lektire u osnovnoj školi je propisana školskim kurikulumom čime se želi potaknuti razvoj čitalačkih vještina. Lektirna djela u nastavi imaju za cilj pobuditi učenički interes i maštu. Ona potiču učenike na kreativnost i iznošenje vlastitih stavova i emocija. Uspješnost nastave u kojoj se obrađuje lektira stvara kvalitetan temelj za razvoj pismenosti učenika, ali otvara i nove perspektive za refleksiju o sebi samima, o društvu i drugima.

Planiranje nastave lektire uključuje želju nastavnika da nastava ne izaziva strah, stres ili dosadu, već da probudi interesovanja djeteta. Na koji način će nastavnik s učenicima obraditi određeno lektirno djelo, zavisi o volji i kreativnosti nastavnika, takođe o njegovom znanju i umijeću aktiviranja učenika.

U Nastavnom planu i programu za osnovno obrazovanje i vaspitanje uvršteno je književno djelo Branka Ćopića kao lektirno djelo, i to *Ježeva kućica* u drugom razredu, *Doživljaji mačka Toše* u četvrtom razredu i *Orlovi rano lete* kao lektirno štivo u petom razredu.

Susretajući se s Ćopićevim književnim djelima u osnovnoj školi, učenicima je omogućeno sticanje znanja koja su važna za razvoj opšte kulture i prilika za rast uz velikog pisca kakav je on i bio.

METODIČKI PRISTUP KNJIŽEVNOM DJELU U OSNOVNOJ ŠKOLI

Vođen svojim potrebama i željama koje ima, čovjek rješava niz zadataka koji podrazumijevaju i prepreke kako bi se određeni cilj ostvario. Svaka prepreka za ličnost predstavlja izazov koji treba savladati i dovodi ga u okolnosti da i sam pronalazi rješenja. Svaki izazov podrazumijeva umni napor koji čovjek uloži da bi postigao cilj. S postignutim ciljem dolazi radost i zadovoljstvo. S obzirom da je motivacija pokretač svih aktivnosti i uspjeha, nastavnikov prvi cilj treba biti probuditi interesovanje učenika za književno djelo, odnosno motivisati ga za rad. Učenikova motivacija je osnovni pokretač interesovanja za čitanje književnih tekstova i nastavu književnosti. Ako su učeniku pobuđeni utisci, rasplamsana mašta, stvaraju se asocijacije, promišljanja, osjećanja i stavovi prema djelu. Učenik postaje aktivan. Aktivnim učešćem učenika na času, nastavnik dobija saradnika u nastavi, a ne pasivnog posmatrača.

Koji ćemo metodički pristup koristiti na satu lektire ovisi o vrsti djela. Književne vrste koje se obrađuju od prvog do petog razreda su: pjesničke zbirke, basne, bajke, priče, igrokazi, slikovnice i romani. U obradi pjesničke zbirke najčešće se koristi interpretativno-analitički pristup, dok se problemsko–stvaralački pristup koristi za veća djela, kao što su dječje priče, romani i igrokazi, odnosno prozni i dramski tekstovi. Međutim, neka književna djela su kompleksna i slojevita, pa ponekad izmiču poznatoj kategorizaciji u smislu žanra. Nastavnik će svojim znanjem, kreativnošću i nastavničkim kompetencijama pronaći najbolji način za obradu književnog djela. Pri obradi valja uvijek imati na umu osnovni cilj, a to je pokazati i učiniti shvatljivim osobenost i individualnost u izražavanju jednog pisca ili jednog njegovog djela. U nastavku ćemo prikazati mogući način obrade priče u stihu *Ježeva kućica* u okviru lektire.

JEŽEVA KUĆICA

Ježeva kućica Branka Ćopića jedna je od najljepših priča u stihu, koja je čitaoce obogatila i oplemenila jednostavnom i jasnom porukom o ljubavi prema svom domu. Ona obrađuje suštinsku potrebu čovjeka za sigurnošću, za ,,brlogom". Motiv sigurnosti se manifestuje u težnji da se održi nepromijenjenom situacija koja će osigurati egzistenciju i zadovoljenje za pojedinca bitnih motiva. Cijelo djelo je vrlo dinamično, brzog ritma, a kratkog stiha, za čitaoce zanimljivo i dopadljivo.

Ishodi učenja u proučavanju književnog djela su jasno koncipirani u Nastavnom planu i programu za osnovno obrazovanje i vaspitanje. *Ježeva*

kućica je svrstana u lektirna djela za drugi razred osnovne škole. Ishodi za lektiru u drugom razredu su da učenik ,,tumači pročitani tekst; uočava i razumije glavni događaj, mjesto i vrijeme radnje, zapaža tok radnje; prepoznaje likove koji su nosioci radnje u tekstu; razlikuje pozitivne i negativne likove; prepričava pročitano pomoću pitanja; prepričava sadržaj kratkog književnog teksta; obrazlaže da li mu se književni tekst dopada; usmeno i pismeno iskazuje doživljaj književnog teksta" (Nastavni plan i program za osnovno obrazovanje i vaspitanje 2014:49).

Planirano vrijeme za obradu lektire je tri školska časa, a nastavnik treba osmisliti čas na način kojim će najviše doprinijeti njegovim đacima. S obzirom da se učenicima odredi vrijeme za čitanje lektire kod kuće, nastavnik može poslati đacima radne zadatke koje će oni ispuniti već u ozračju svog doma. To mogu biti vođeni dnevnici s kratkim tezama o djelu ili zadaci koji učenike neće zamarati i odvojiti od lektire. Naprotiv, u vrijeme informacionih tehnologija kada je djetetu sve dostupno s lakoćom, nastavnik treba biti virtuoz i osmisliti na koji način će đaci biti upućeni na lektirno djelo. Jedan od zadataka bi mogao biti da dijete oslika najsmješniji događaj iz *Ježeve kućice*. Na nastavi bismo mogli to povezati sa humorom koji se prožima kroz cijelo djelo. Mogli bismo i ponuditi sličice priče u stripu koji bi učenici oživjeli bojom i poredali slijedom. S obzirom da je riječ o mlađim učenicima koji obrađuju ovo lektirno djelo, analizu pojedinačnih likova bismo ostavili za rad na časovima u školi.

Obradom likova ćemo utvrditi spoljašnje odlike likova ponaosob, kao i njihove unutrašnje osobine i motive koji ih pokreću na razna djelovanja. Likovi su najdinamičniji faktori književnosti i upravo tumačenjem likova mogu se interpretirati čitava djela u kojima se oni ispoljavaju. Da bi se mogla proučavati i prikazivati ličnost, potrebno je za to odrediti momente koji će se proučavati i prikazivati. Potrebno je izdvojiti neke procese i pojave koji predstavljaju takve momente na osnovu kojih je moguće relativno uspješno objasniti ličnost.

Na početku ovog djela je dat izuzetan opis glavnog junaka – izdvojen je bojažljivi jež, plaha šumska životinja, na poziciju hrabrog i nadaleko poznatog lovca. On izaziva cijenjenje kod šumskih životinja zbog njegovih izvanrednih lovačkih sposobnosti. Ima tristo oštrih bodlji koje mu pomažu u lovu. Poštuje ga jastreb, vuk mu se sklanja s puta, a i zmija ga sanja. Ježurka živi svojim životom, a drugima je zbog toga zanimljiv i privlačan. Priča prati sitne detalje iz života glavnog lika, sklonosti, zapažanja, trenutke koje imaju važnost u njegovom životu.

Zaplet počinje Lijinim pismom i pozivom Ježurki na ručak. Tu prepoznajemo mnoge vidove komičnog govora, naročito u dijaloškim partijama. Ručak koji je Lija pripremila prava je bogata gozba, te nakon dugog druženja jež u sumrak želi kući. Lijin poziv Ježurki da prenoći u njenoj kući je novi momenat u zapletu, jer njegovo odbijanje i povratak domu izazvaće potjeru šumskih životinja, koje ne mogu da se načude njegovoj odanosti domu.

Među sporednim likovima uz lisicu, pojavljuju se vuk, medo i divlja svinja. Od ovih likova se ipak izdvaja lisica, koja je ispoljila mudrost i zrelost više nego lukavstvo koje joj se nameće kao osobina u basnama. Ona je na početku proračunata, koristoljubiva, a na kraju postaje osviještena i jedini je lik koji mijenja svoje stavove tokom radnje. Lija uči uviđanjem, što je odličan način učenja.

Vuk, medo i divlja svinja su prikazani kao pohlepni, lijeni i skloni ismijavanju Ježurke Ježić. Oni su u društvu otišli da vide Ježurkinu kuću, iz čega proizilazi društveni motiv, odnosno težnja pojedinca da bude prihvaćen kao član zajednice i da sarađuje sa ostalima na zajedničkim poslovima. Kad su došli do ježeve kuće, nisu mogli shvatiti zašto jež toliko voli svoju kuću, jer bi oni svoju dali za dobar obrok. Na kraju su tragično skončali.

Tokom nastavnog časa đaci bi trebali naučiti i da je riječ o priči u stihu, da je napisana s rimom, da su životinje glavni likovi, uočiti dobre i loše osobine likove, učiti o dobru i zlu, razvijati ljubav prema svom domu i cijeniti to što čovjek ima. Učenicima se mogu dati i dodatni zadaci koji će uputiti na djelo, npr.pronaći dio koji opisuje dolazak noći. Po svom nahođenju nastavnik može predložiti rad na igrokazu *Ježeva kućica,*što se može odraditi u vidu radionice s roditeljima učenika. U zavisnosti od toga koliko su učenici motivisani za rad na ovom djelu, nastavnik može napraviti projekat u određenom vremenskom okviru i odraditi više radionica na ovu temu, npr. likovna radionica ili literarna radionica na kojoj će učenici moći pisati akrostih koji će nastavnik objasniti. To može biti i niz zadataka koje će učenici uraditi sa svojim roditeljima, pa rezultate prezentovati tokom nekoliko dana u učionici u kojoj će roditelj biti gost. Koliko će se nastavnik i učenici posvetiti djelu, zavisi o interesu svih učesnika u nastavi.

DOŽIVLJAJI MAČKA TOŠE

Ćopićevo djelo *Doživljaji mačka Toše* prvi put je objavljeno 1954. godine. U njemu su vedro, duhovito i djetetu zanimljivo ispričane dogodovštine starog mlinara čiča-Triše i nestašnog mačka Toše, koji jednako lako upada u probleme, kao što se iz njih izvlači. Ova priča je prava poslastica za djecu začinjena izvrsnim piščevim humorom.

Na samom početku priče mlinar Trišo nosi svog mačka Tošu u džaku kao ,,razbojnika" da ga baci u rijeku, ljut na njega jer mu je pojeo slaninu. Mačak objašnjava da je slaninu odnio miš, a nakon što ju je od miša oteo, ona se nekim čudom našla u njegovom trbuhu. Mačak ponekad omiriše ribu koju je mlinar Tošo ulovio, a onda, „ – gle čuda – odjednom vidim sebe kako bježim kroz travu s ribom u zubima. Još se i ne okrenem, a ribe već nema. Jesam li je pojeo, ili nisam li – ne znam, obraza mi! Sira, opet, nestane čim se moja sjenka nad njega nadnese, ali šta sam ja tu kriv. Nek bježi kao što radi miš, pa će se spasti. Zašto mi sam skače u usta?" (Ćopić 2015:6).

Mlinar Trišo, nadahnut svojom samoćom i ljubavlju prema mačku kao jedinom biću s kojim dijeli sudbinu, razumije mačka Tošu i spreman je sam sebe zavarati kako bi mu oprostio. Tražeći vir u koji bi ga bacio, on je tužan i nalazi izgovore, jer nikako ne može da smogne snage da mačka baci u rijeku. Njegov postupak potrage za odgovarajućim virom vodi samo odlaganju kazne sve do njenog potpunog poništenja. Čiča je, očito, odavno oprostio mačku njegove nestašluke i pokušava samo da ga zastraši. Kako bi si olakšao, otišao je u krčmu, ali nekoliko rakija pretvorilo se u pijanstvo s krčmarom. Na kraju je izgubio džak u kojem je bio mačak, pa je čiča-Trišu obuzela tuga. Žalostan i zabrinut čiča je prvobitno tražio svog mačka, a onda jadan i odustao. Silno se razveselio kada mu se njegov mačak vratio, toliko da je napravio gozbu za sve.

Mlinar Trišo i mačak Tošo su međusobno povezani i jedan drugom potrebni. Čak i glasovno podudaranje njihovih imena upućuje na njihovu srodnost i prijateljstvo. Triša i Toša drže jedan drugog koliko god da je njihova kućna zajednica nefunkcionalna, jer mačak neće da radi ništa od onoga što spada u opis poslova mačke u domaćinstvu. Naprotiv, on izvoljeva, naručuje obroke, miševi oko njega kolo vode, ponekad ukrade slaninu, ribu. Čiča mu, stalno prijeti, ljuti se, predviđa mu teške dane i propast, ali svaki put nakon što izlije lavinu gorkih riječi on žuri da udovolji svom mačku, jedinom drugu i sagovorniku.

U Ćopićevom djelu *Doživljaji mačka Toše* je opisano prijateljstvo i između velikih rivala – psa, mačka i miša. Neobična prijateljstva dogodila su se slučajno, ali su se svi udružili kako bi se međusobno pomogli. Upravo ovo je jedna od glavnih pouka priča o mačku Toši, a to je da problem koji čovjek ne može riješiti sam, može riješiti uz prijatelje.

U Nastavnom planu i programu za osnovno obrazovanje i vaspitanje se djelo *Doživljaji mačka Toše* obrađuje kao lektirno djelo u četvrtom razredu. Ishodi učenja za lektiru su isti kao ishodi učenja za književnost, jasno definisani, a to je da učenik može da ,,razlikuje realne i fantastične sadržaje; osnovno i figurativno značenje u književnom tekstu; razlikuje likove u književnom tekstu i određuje karakteristične osobine, osjećanja, izgled i postupke likova i njihove odnose; prepoznaje uzročno-posljedične veze među događajima u tekstu; navodi osnovne biografske podatke o piscu" (Nastavni plan i program za osnovno obrazovanje i vaspitanje, 2014:146).

ORLOVI RANO LETE

Roman *Orlovi rano lete* je sačinjen od dva dijela. U prvom dijelu govori se o dogodovštinama djece iz osnovne škole sela Lipovo u Krajini, koja su u predratnom periodu formirala Jovančetovu družinu, dok je u drugom dijelu romana riječ o doživljajima iste družine u surovom ratu. Ćopić je u ta dva dijela povezao djetinjstvo kao najljepše čovjekovo doba puno igre, nemira i slobode sa stvarnošću rata teškom za sve ljude.

Roman počinje pobunom Jovančeta, najhrabrijeg đaka, i formiranjem njegove družine u cilju zaštite od lošeg ponašanja novog učitelja zvanog Paprika. Učenici bojkotom nastave izražavaju protest protiv postupaka ljutog učitelja koji je došao kao neuspjela zamjena blagoj i voljenoj učiteljici Lani. Bježanje s nastave je svakako kršenje školske discipline, ali i mogućnost nove organizacije života tamo gdje učenici ne moraju da podnose nasilje učitelja Paprike.

Odlazak u Prokin gaj, u tajanstvenu šumu o kojoj kruže najstrašnije priče, pokazuje koliki su strah učenici imali od novog učitelja, jer ma koliko likovi romana bili različiti po izgledu ili mišljenju, strah je osjećaj koji je spajao sve njih.

Članovi Jovančetove družine, nemirni, ali spretni dječaci, pravljenjem logora Tepsije na proplanku u dubini šume prave u stvari mjesto koje će ih zaštititi i ograditi od nepravde, te pokazuju kreativnost, snalažljivost i krajnju odgovornost za svoje remek-djelo. Snaga kolektiva je podržana zakletvom na grobu slavnog hajduka i svakako sadrži ,,ceremonijalne elemente mita i epske tradicije, koji se u postupcima glavnih junaka iskazuje kao vrednosni princip i poštovanje visokih etičkih normi" (Milinković 1999:166).

Zakletvom na čuvanje tajne, na vjernost, požrtvovanje i prihvatanje pravila, harambaša Jovanče, dugački Stric, majstor Mačak, pjesnik Đoko Potrk, Vanjka Široki, Nik i Nikolica s prikolicom, koji su članovi družine, pokazuju visok stepen solidarnosti i drugarstva.

Dječaci su uvijek u akciji, nose oznake dječijih nemira tipičnih za predpubertetski period kad jača potreba za potvrdom. Naglašava se hrabrost, a u pozadini može biti strah i nesigurnost. Kod dječaka u predpubertetskom periodu veoma je često i živo maštanje, kad se zamišljaju neobični podvizi koji će zadiviti svijet, uspjesi i velika slava.

Prerastanje dječaka u mladiće je praćeno burnim reakcijama na ustaljene norme. Javlja se težnja i osjećaj odraslosti, težnja za afirmacijom svoje ličnosti, a raskida se sa autoritetima. Djeca teže da zadovolje neku potrebu čim se ona javi bez obzira na to da njeno zadovoljenje može imati naknadne negativne posljedice. Dolazi do interesa za suprotni pol i osjeća se psihička uznemirenost. To je period kada su dječaci preplavljeni novim, nepoznatim osjećanjima, period kada se javljaju i prve simpatije. Dječaci različito reaguju, jer je svako dijete ličnost za sebe. Ta raznolikost u djelovanju čini ličnost posebnom i radoznalost prema njoj održava budnom.

Harambaša Jovanče, naizgled grub dječak, iz poštovanja prema svom drugu Stricu koji je bio zaljubljen u djevojčicu Lunju, prikrivao je svoja osjećanja prema njoj sve dok se Stric nije zagledao u drugu djevojčicu. U trenutku kada je Lunja tužna zbog Strica, Jovanče joj pruža utjehu i priznaje da je voli. U momentu kada ljubi Lunjinu kosu on ne zna šta čini, ali osjeća da tako treba. Kod Jovančeta se javlja osjećaj

nježnosti prema suprotnom polu, što on ne krije za razliku od svog druga Strica koji pokazuje potpuno drugačiji stav prema djevojčicama. Simpatična ljubav koju osjeća dvanaestogodišnji Stric prema djevojčici Lunji je u znaku ,,dečjih simpatija ispoljenih kroz dečakovu odbojnost" (Ognjanović 1997:165).

Oprezni Stric prikriva svoju naklonost prema Lunji zbog straha od zadirkivanja, pa kada mu drugovi govore da je voli, on odlazi u drugu krajnost i kaže:,,Ih, zar nju, Ciganku! Više volim i ovaj svoj mali prst, i onaj kamen, i drvo, i ono tamo brdo nego nju! Dabogda crkla, kad se onako izbeči očima, pa ne znaš kud bi pobjegao!" (Ćopić 1986:124).

Stric je ljubomoran na Lunju i često i na dječake koji su u njenom prisustvu. On želi da Lunja bude blizu njega, ali kada je to slučaj, Stric ne može da obuzda svoju ljubomoru pa je ponižava. Prvi utisak je da je Stric veoma grub, ali sa daljim čitanjem i praćenjem šta Stric misli o Lunji, predstava o njemu se mijenja i njegov lik dobija na punoći.

Uočavamo da su djeca veoma različita pa samim tim različito i reaguju u raznim situacijama. Uz život se ne prilaže uputstvo za upotrebu, i svako se ponaša kako već najbolje umije, zanijemi tamo gdje bi drugi viknuo, nasmije se gdje bi drugi zaplakao, uvrijedi se tamo gdje bi se neko obradovao…

Ponašanje djece Ćopić je prikazao prirodno. Prirodni su njihovi postupci koje čine u ime drugarstva: djeca uglavnom lažu da bi se zaštitila, a tamo gdje vlada strah, laž naprosto cvjeta.

Djeci nije primjereno da budu stalno ozbiljna, djetinjstvo je radosno doba i djeci nikada nije dosta igre. Nagon za igrom je usađen u srca djece svih rasa. Slobodan Ž. Marković kaže: ,,Traženje u svim stvarima onih momenata koji će biti povod za smeh učinilo je da je Ćopićev humor izrastao u karakterističnu odliku piščevog odnosa prema životu" (Marković 1973:164).

U drugom dijelu romana Ćopić svoje junake suočava sa ozbiljnim i teškim ratnim životom, u kojem su naglo potrgane dječije igre i nestašluci. Proljeće 1941. godine postaje kobno za dječake Jovančetove družine. Dječaci su gurnuti u kalup odraslosti mnogo prije nego što su dostigli odgovarajuću dob i zrelost. Sjaj i blaženstvo djetinjstva jedne družine bijaše nepovratno nestali. U romanu rat se zahuktava poput požara koji nastoji da sprži krila mladim orlovima. Dječaci u početku i nisu svjesni šta se događa, njima postaje veoma zanimljiva situacija koju donosi rat, glumeći velike, važne i odgovorne za svoje borbene zadatke kada ,,signalnim dimovima najavljuju opasnost narodu i partizanima, braneći na taj način selo od neprijateljskog upada" (Petrović 1999:104).

Veoma je dirljiv dio u romanu kada dječaci postaju svjesni ratne stvarnosti, a Jovanče govori: ,,Pa ja više nijesam đak, gotovo je! – prošaputa on kao da se budi iza sna.Toga trenutka prestalo je ono pravo, bezbrižno djetinjstvo đačkog harambaše Jovančeta. Nastajalo je jedno

drugo djetinjstvo, oprljeno mrazom rata, dječaštvo malog buntovnika, nekadašnjeg vođe odmetnika iz Prokina gaja" (Petrović 1999:104).

Dječaci ratnici, prerano zahvaćeni posljedicama nesretnih nesporazuma odraslih, ratnici - silom prilika, borili su se za prekinute snove detinjstva, za oduzetu dječiju igru. Kada mladi orlići napuštaju zaštićenost gaja i kreću na svoje borbene zadatke, logor i Prokin gaj ipak ostaje u njihovim srcima i sjećanju kao drago i najljepše mjesto na svijetu. Tu idilu ništa ne može poremetiti.

U Nastavnom planu i programu za osnovno obrazovanje i vaspitanje se djelo *Orlovi rano lete* obrađuje kao lektirno djelo u petom razredu. Ishodi učenja za lektiru su jasno definisani, a to je da učenik može da ,,razlikuje karakteristike romana za djecu; analizira i vrednuje postupke, osobine i ponašanje glavnih i sporednih likova u književnom tekstu; analizira osnovne ideje; označi tok događaja, mjesto i vrijeme radnje; objasni ambijent u kojem se dešava radnja; razlikuje pripovijedanje u prvom i trećem licu; definiše temu književnog djela" (Nastavni plan i program za osnovno obrazovanje i vaspitanje, 2014:202).

ZAKLJUČAK

Branko Ćopić je iskoristio dobar dio svog djetinjstva i iskustvo za svoje književno stvaralaštvo. On je osjećao veliku naklonost i ljubav prema mladim čitaocima kao i prema svom radu, jer je samo tako mogao da postigne to što jeste – omiljen dječiji pisac. Kod djece nema pretvaranja – ili prihvate ličnost ili ne. Mnoge generacije su odrastale, odrastaju i pamte djela Branka Ćopića, što pokazuje da je veliki pisac i veliki čovjek. No kada vidimo da se on gotovo cio svoj stvaralački vijek razvijao kao dječiji pisac, njegov uspjeh ne iznenađuje.

Bez Ćopićevog književnog stvaralaštva dječija literatura bi bila siromašna i jednolična.

Zbog zanimljive i dinamične priče, *Ježeva kućica* spada u djela koja ostaju upamćena tokom cijeloga života, a Ćopićevi se stihovi često citiraju i lako prepoznaju. Ona je obilježila odrastanje mnogih generacija, koji su mogli uživati u jednoj od najljepših dječjih priča o skromnosti, vjernosti, ljubavi prema radu, poštenju, miru i slobodi - a ponajviše prema vlastitom domu koji kao da simbolizira sve navedeno i zato se njegova vrijednost ne može mjeriti niti ju je moguće zamijeniti.

Neobična priča *Doživljaji mačka Toše* obojena je humorom i poukom o prijateljstvu koje dođe slučajno i ostane vječno. To je djelo koje je jednostavnim rječnikom napisano, a plijeni pažnju i izaziva užitak u čitanju svakog trena.

Roman *Orlovi rano lete* je podsjetnik o vrijednostima kao što su povezanost, zajedništvo, hrabrost i ljubav prema svom domu, koji se pojavljuju u srcima ljudi bez obzira na godine. Čak i ratne strahote

koje mogu naprasno prekinuti djetinjstvo, ne mogu prekinuti pravo prijateljstvo. Orlovi simboliziraju slobodu, a sloboda uma je nešto što se ne da okovati.

U Nastavnom planu i programu za mlađe uzraste u osnovnoj školi ponuđeno je nekoliko Ćopićevih djela u okviru redovne nastave na časovima književnosti. U svakom razredu od 1. do 4. ima po jedan Ćopićev tekst koji se obrađuje na časovima književnosti, a u 5. razredu dva književna teksta. Ćopićevo djelo u okviru lektire se obrađuje u drugom razredu i to *Ježeva kućica*, u četvrtom razredu *Doživljaji mačka Toše* i u petom razredu *Orlovi rano lete*, a u trećem razredu ne. U trećem razredu su učenici naučili kako se služiti knjigom i bolje čitati, te bismo mogli uvesti kao lektirno Ćopićevo djelo *Priče ispod zmajevih krila,* umjesto samo jedne priče iz tog djela koje se obrađuje u trećem razredu, a to je *Mjesečev gost*. Sve priče obiluju humorom i smatramo da bi učenici prigrlili ovo bajkovito djelo. Tako bismo imali jedan niz Ćopićevih djela koje su učenici upoznali u mlađim razredima osnovne škole, ako izuzmemo prvi razred kad učenici tek počinju s nastavom početnog čitanja i pisanja. Da je čitanje važan faktor koji utiče na formiranje ličnosti djeteta je već poznato, te je važno svakodnevno njegovati kod djece ljubav prema knjizi i stvoriti naviku da se dijete čitalački razvija. Školska lektira je predviđena, uglavnom, za rad na času. Ako bi se učenici i nastavnici samo time zadovoljili, onda bi učenik radio samo zbog ocjene. Čitanje treba podstaknuti učenike da se dublje zainteresuju za književnost, a nastavnicima treba biti zadatak da temeljito interpretiraju one pisce koji kod djece izazivaju interesovanje i koji zaslužuju pažnju. A jedan takav pisac Ćopić sigurno jeste.

LITERATURA

A. Djela Branka Ćopića

1. Ćopić, Branko: *Doživljaji mačka Toše*, Zavod za udžbenike Beograd, Beograd, 2015.
2. Ćopić, Branko: *Orlovi rano lete*, ,, Svjetlost ” Sarajevo, 1986.
3. Ćopić, Branko: *Sabrana dela, knjiga II*, Udruženi izdavači, Sarajevo, 1975.

B. Djela o Branku Ćopiću

1. Marjanović, Voja: *Život i delo Branka Ćopića*, Glas srpski, Banja Luka, 2003.
2. Marković, Ž. Slobodan: *Zapisi o književnosti za decu*, Interpres, Beograd, 1973.
3. Milinković, Miomir: *Horizonti detinjstva, Ogledi i studije iz književnosti za Decu*, Učiteljski fakultet Užice, 1999.

4. *Nastavni plan i program za osnovno obrazovanje i vaspitanje*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo, 2014.
5. Ognjanović, Dragutin: *Dečje doba, Studije i ogledi iz književnosti za decu*, ,, Prijatelji dece ", Beograd, 1997.
6. Petrović, Tihomir: *Školski pisci*, Učiteljski fakultet Vranje, 1999.
7. Savić, Branko: *Govorna kultura sa retorikom*, Pedagoški fakultet u Bijeljini, 2003.

Namik Halilović,

ULOGA ŠKOLE U LOKALNOJ ZAJEDNICI

Sažetak

Škola kao odgojno-obrazovna ustanova igra nemjerljivu ulogu u društvu uopće. Ta uloga škole uvijek je bila istaknuta, a danas je njen javni, kulturno-prosvjetni, odgojni i obrazovni značaj posebno naglašen. Svakako da je ta sveukupna vrijednost ove ustanove daleko više naglašenija u onim lokalnim zajednicama u kojima je ova društvena ustanova ponekad skoro i jedina. Stoga se nameće potreba da se istakne taj značaj škole i skrene pažnja na njene univerzalne kvalitete, a samim tim i na javne djelatnike koji svojim aktivnostima čine školu onim što ona zapravo jeste – javna kulturno-prosvjetna ustanova u kojoj se odgajaju, obrazuju i za život osposobljavaju generacije i generacije učenika. U ovom radu prezentovat ćemo neke aktivnosti koje su realizovane u našoj školi (OŠ "Kladanj" PŠ Tuholj) i na taj način pokazati koja je stvarna uloga ove ustanove danas, dakle, koja je uloga škole u Lokalnoj zajednici.

Ključne riječi: škola, lokalna zajednica, saradnja, projekti/ aktivnosti

Saradnja škole i lokalne zajednice

U toku nekoliko školskih godina u područnoj školi u Tuholju provedeni su različiti projekti čiji su akteri bili učenici, nastavnici, roditelji i drugi sudionici. Ti projekti realizovani su u sklopu nastavnih i vannastavnih aktivnosti, a škola kao javna ustanova u ovoj Lokalnoj zajednici bila je centar svih tih zbivanja. Škola je u skladu s novim društvenim zahtjevima u današnjem vremenu bila mjesto gdje se uči, obrazuje, odgaja, educira te promoviše kultura, tradicija, historija, umjetnost i druge vrijednosti. Organizovanje manifestacija u povodu različitih događaja te značajnih datuma važnih za našu Lokalnu zajednicu ili domovinu, pored redovnog nastavnog procesa i ustaljenih aktivnosti, omogućilo je da učenici i nastavnici iskažu svoju kreativnost, interesovanja i želju da budu aktivni sudionici u svom mjestu i pokažu otvorenost naše škole za kvalitetnu saradnju sa Lokalnom zajednicom.

Aktivnosti u našoj školi

U daljem sadržaju pobrojat ćemo neke projekte (aktivnosti) realizovane u našoj školi:

- Promocije
- Promocije knjiga (Ždraka, Malo gijezdo za snove, Kosmos duše);
- Promocije dječijih književnih ostvarenja: (Cvrkut vrapčića, Vrt gdje dijete raste, Moj svijet, Htio sam, Ibrahimove kratke priče, Iz školskog života, Pričice i pjesmice četiri djevojčice, Roditeljske pjesme, Zlatni ljiljan, Dvije knjige pod jednim krovom);
- Izložbe
- Izložba fotografija (Stećci zavičaja);
- Izložba fotografija (Školski život);
- Izložba portreta (Moji drugari);
- Izložba crteža (Zaviri u crtić);
- Izložba tradicionalnih predmeta (Bosanska kuća);
- Izložba suvenira (Bosanska džamija);
- Radionice
- Tuholj – kako se knjiga pravi;
- Kad kaligrafi progovore;
- Pišemo bosančicom;
- Dokumentarni filmovi
- Naša škola;
- Kad kaligrafi progovore;
- Iz zavičaja;
- Manifestacije
- Vezeni most;
- Knjizi u zagrljaj;
- Sjećanje na Zlatnog ljiljana Zulfera Halilovića;
- Školske priredbe za
- Dan državnosti Bosne i Hercegovine;
- Dan nezavisnosti Bosne i Hercegovine;
- Dan dječije radosti;
- Dan škole;
- Bajrame;

- Dan škole
- Priredbe;
- Druženja;
- Tradicionalna jela;
- Sportske aktivnosti;
- Priredbe
- Recitacije i recitali
- Igrokazi i kratki dramski komadi
- Performansi
- Ples i folklor
- Vokalno i instrumentalno izvođenje
- Literarni nastupi
- Kvizovi
- Na temu Sevdalinka;
- Na temu Knjiga;
- Zabavnog karaktera;
- Školski list
- Koraci;
- Tuholj;
- Izrada afiša
- Dan državnosti BiH
- Dan nezavisnosti BiH
- Dan dječije knjige
- Oktobar – Mjesec knjige
- Humanitarne akcije
- Za kuhinju Imaret;
- Za Crveni križ;
- Za učenike i roditelje naše škole;
- Ekološke akcije
- Edukacija;
- Izrada panoa;
- Akcije sađenja;
- Akcije čišćenja;

Sve ove aktivnosti organizovane su u povodu nekih značajnih datuma. Osim gore pomenutih treba istaći: Međunarodni dan maternjeg jezika, Svjetski dan zdravlja, Dan knjige, Svjetski dan voda, Svjetski dan šuma, Evropski dan kulturne baštine, Dan planina, Dan planete Zemlje, Dan džamija… Važno je napomenuti da su većinu projekata podržali roditelji, mještani i Lokalna zajednica. Roditelji su bili uključeni i u sve humanitarne akcije. Njihov angažman je bio značajan pogotovo prilikom obilježavanja Dana škole. Njihovo prisustvo je bilo veoma važno na obilježavanju Oktobra mjeseca knjige (Knizi u zagrljaj), manifestaciji Sjećanje na Zlatnog ljiljana Zulfera Halilovića kao i u Radionicama. (Neke od gore pobrojanih aktivnosti realizovane su tokom nekoliko školskih godina tako da su postale tradicionalne.) Lokalna zajednica povremeno je i finansijski podržavala organizaciju nekih projekata.

Multifunkcionalna uloga škole

Veoma je značajno to što je škola prepoznata kao mjesto kulture, edukacije i različitih društvenih zbivanja. Njena uloga izlazila je iz ustaljenih okvira, a u zavisnosti od vrste događaja i načina eksponiranja i približavanja Lokalnoj zajednici, nerijetko je postajala: Dom kulture, Pozorište, Galerija, Bioskop, Edukativni centar, Izdavačka kuća… U školi kao takvoj, učenici su mogli ispoljiti sve svoje talente: spisateljske, glumačke, slikarske i druge. Do izražaja je mogao doći sportski duh učenika, muzičko-scenska sklonost, solidarnost i humanost i još mnogo štošta drugog. Upoznavanje naše bogate historije, muzičke tradicije, nacionalne kuhinje, kulturno-historijskih, prirodnih i drugih vrijednosti naše domovine, jačanje nacionalnog i vjerskog identiteta, sve je to omogućeno na različitim susretima učenika, nastavnika, roditelja i mještana u našoj školi. Stoga se može konstatovati da je uloga škole u Lokalnoj zajednici višestruko značajna te da se ubuduće ovakav pristup i način djelovanja, može samo nadograđivati.

Zaključak

Škola kao mjesto i izvor znanja predstavlja, možda, i najznačajnije naslijeđe ljudskih vrijednosti. Ona kao odgojno-obrazovna institucija prevazilazi današnja očekivanja i postaje centar Lokalne zajednice. Sudionici nastavnog procesa, učenici i nastavnici, uz učešće roditelja i mještana, danas realizuju širok dijapazon različitih projekata. Izložbe, promocije i edukacije, kulturne, vjerske i sportske manifestacije i druge aktivnosti, školu pretvaraju u: Kulturni i Sportski centar, Galeriju, Pozorište, Bioskop … Škola postaje mjesto svih tih kulturnih, edukativnih, umjetničkih i drugih zbivanja te zadobija veoma značajnu ulogu. Upravo takvom ulogom ove odgojno-obrazovne institucije, ostvaruje se i interakcija između škole danas i Lokalne zajednice.

IZ NASTAVNE PRAKSE

Azra Kadić,

PISMENA PRIPREMA IZ PREDMETA BOSANSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

razred: treći razred devetogodišnje osnovne škole

predmet: Bosanski jezik i književnost

nastavna oblast: Čitanje i pisanje

nastavna jedinica: Ćirilica

tip časa: ponavljanje

vrijeme: 2. čas po rasporedu

zadaci časa:

obrazovni - ponavljenje: zajedničke i vlastite imenice, broj i rod imenica, dubleti imenica; pisanje riječce ‘’ne’’ uz glagole, pravilno pisanje glagola u muškom (bio-bijo) i ženskom rodu (željela-željela); glagolska vremena, pisanje glagola u budućnosti na dva načina (bit će-biće); pretvaranje imenice u glagole; pretvaranje glagola u imenice; potvrdna i odrična rečenica; rečenice po značenju; rečenički znaci; pisanje riječce ‘’li’’ u upitnim rečenicama; rastavljanje riječi na slogove; red riječi u rečenici; zagonetke; pisanje artifikata: č, ć, dž, đ u riječima; pisanje ‘’je’’ i ‘’ije’’ u riječima; pisanje slova ‘’h’’ u riječima; azbučni red slova; strofa u pjesmi; jesen - kalendarski početak i kraj, mjeseci koji pripadaju jeseni; životne zajednice - biljke i životinje; industrijske i krmne biljke

odgojni - razvoj ljubavi prema azbuci; jačanje interesa za čitanje i pisanje ćiriličnog pisma; poticanje pravilnog i lijepog pisanja; njegovanje upornosti u savladavanju pisanja i čitanja azbuke; znati se ponašati prema školskim pravilima; navikavanje učenika za pružanje pomoći drugima; formiranje osobina pozitivnog karaktera - insistranje na suradničkin odnosima mređu učenicima funkcionalni - usvajanje pozitivnog odnosa prema drugima; poticanje diferenciranja slova u abecedi i azbuci; razvijanje sposobnosti klasificiranja slova, uoređivanje i zaključivanje; iniciranje aktivnog učešća u radu

metode saznajne djelatnosti: perceptivne, logičke

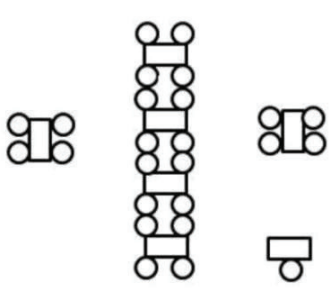
nastavne metode: ilustracija, razgovor, pismeni rad

oblici rada: frontalni, grupni, partnerski, individulani

nastavna sredstva: nastavne plakate, nastavni listovi, slova od plastike, slova od vunice, zabadalice, metalna tabla sa magnetnim slovima, flomasteri, tjestenina u obliku slova

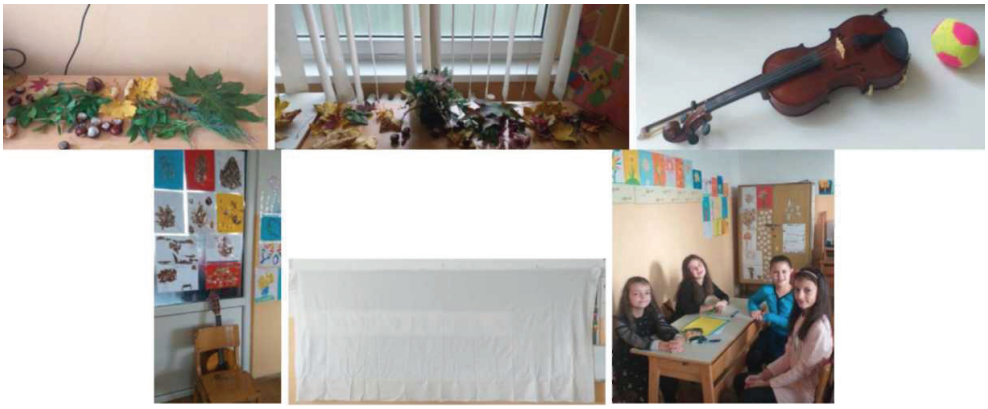
međupredmetna korelacija: Moja okolina, Muzička kultura, Tjelesni i zdravstveni odgoj

Uvodni dio časa - 5’

Raspored stolova i stolica u učionici.

Priprema učionice: raznobojno jesenje lišće, kestenje, violina, loptica, gitara, tabla sa prekrivalom, nastavni listovi na stolovima.

Učeniku dodam loptu. Naložim da bacaju loptu jedni drugima i da svaki učenik prilikom dohvatanja lopte izgovori po jedno slovo azbučnim redom.

Na tabli su postavljena slova -skidam platno sa table. Riječ je ispremetana. Učenici treba da pogode koja je to riječ (“ЋИРИЛИЦА”). Poslije pogađanja - okrenem papire. Učenici čitaju pjesmicu napisanu ćirilicom - ‘’Mali Jova piše slova’’.

Mali Jova piše slova ispisuje redom piše, briše pa iznova na tablici kredom.

Sunđer kreda mnogo bridi al’ ne klone Jova piše, briše pa poredi sva azbučna slova.

Hoće tako sve jednako pa će jednog dana sve bez brige pisat' knjige od hiljadu strana.

Glavni dio časa - 26'

Pitam učenike da li mogu pretpostaviti, na osnovu onoga što smo do sada radili, šta ćemo danas učiti na času Bosanskog jezika i književnosti? Pišem na tabli: Школски рад, ЋИРИЛИЦА.

Predstavljam nastavne plakate. Na prvoj plakati učenici treba usmeno da odrede što više imenica, na drugoj što više glagola. Jedan učenik zapiše imenicu a drugi učenik glagol na magnetnoj tabli. Postavljam pitanja u vezi sa nacrtanim: koje je godišnje doba predstavljeno, kada počinje i kada završava jesen, koji su jesenji mjeseci, koji je broj i rod imenica?

Nastavne plakate - motivacija u nastavi maternjeg jezika.

Učenici su raspoređeni u grupe. Na stolu se nalaze zadaci grupa, pripremljeni na listovima žute boje. Zadaci grupa: Izdvojite slova koja se isto pišu latinicom i ćirilicom; Zabodite zabadalicama jedno veliko štampano slovo koje se isto piše latinicom i ćirilicom.

Zadajem im da sami nadiju imena grupa - nazivi biljaka ili životinja i da odrede kojoj životnoj zajednici pripadaju. Učenici su odredili nazive grupa i pripadnost životnoj zajednici: suncokret - njiva, duhan - njiva, grožđe - vinograd, lisica - šuma, jagoda - bašča i lipa -šuma. Nalažem učenicima da pristupe radu. Nakon urađenog učenici prezentiraju svoj uradak.

Zadaci za grupe su unaprijed pripremljeni na stolovima.

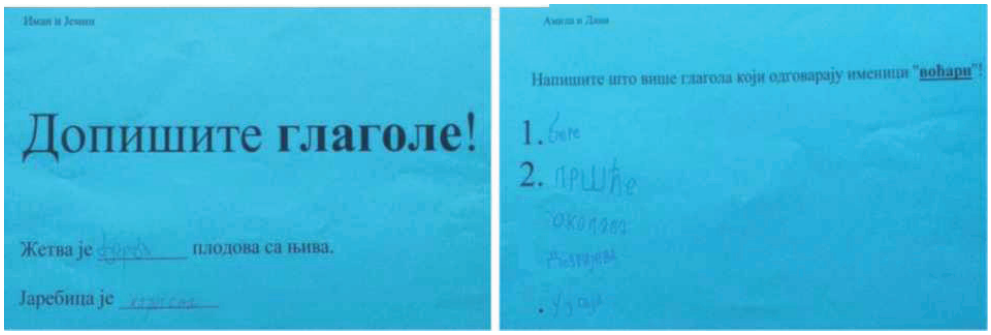

Izrada – grupni oblik rada.

Učenici zajedno pjevaju pjesmicu o azbuci. Pjesmica se nalazi na: https://www.youtube.com/watch?v=uV2LMn3P0fo

Učenicima objašnjavam da se na stolovima nalaze nastavni listovi plave boje. Radit će u paru - na nastavnim listovima su naznačena imena parova. Poslije čitanja zadatka treba da pristupe radu. Svi parovi prezentiraju urađeno.

Pojedini urađeni zadaci - rad u paru.

Zadaci parova.

I Напишите правилно! Не мој јести неопрано воће!

II Реченицу напишите **одрично!** У воћњаку расте купус.

III Допишите слова! грож____е, патли____ан, ше____ер, је____ам

IV Плавом бојом подвуците заједничке а црвеном бојом подвуците властите именице! Вртлар Ибрахим и вртларка Хава беру у врту поврће: карфиол, лук и махуне.

V Допишите **глаголе!** Жетва је_____плодова са њива. Јаребица је_____јер лови скакавце и бубе.

VI Напишите што више глагола који одговарају именици ‘’воћари’’!

VII Напишите **множину** именица! компост - берба -

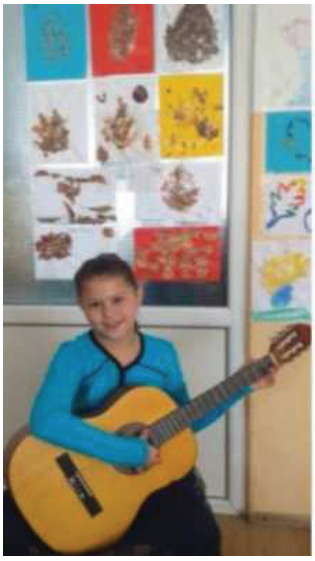
VIII Именице подвуците једном а глагол двјема линијама! У шећерани се прерађује шећер.

IX Напишите број именица: сунцокрети, шећерне репе, соја! једнина: множина:

X Напишите реченичке знаке на крају реченица! Виноградари оберу грожђе које су узгајали у току љета Гле, скакавац Да ли је јаребица корисна

XI Напишите род именица: компот, мармелада, џем! мушки род: женски род:

XII Напишите реченицу у будућем времену! Крмне биљке се узгајају за исхрану стоке.

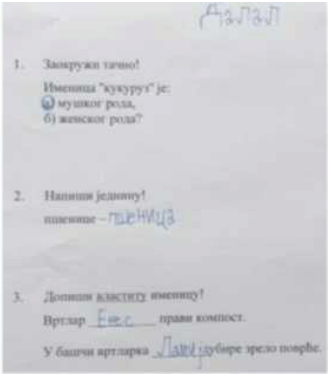

Učenica iz ovog odjeljenja koja pohađa Osnovnu muzičku školu, Asija, svira na gitari, a učenici broje brojalicu ‘’En, den, dore’’ koju smo naučili ove školske godine. Učenica Dalal, učenica i Osnovne muzičke škole a i ovog odjeljenja, svira violinu, a ostali učenici će odbrojavati brojalicu ‘’Tike, tike tačke’’ - brojalica naučena u trećem razredu.

Najavljujem da će učenici pristupiti samostalnom radu. Na stolu se nalaze unaprijed pripremljeni nastavni listovi za individualna rad, listovi su bijele boje. Učenici pristupaju radu. Izjavljujem učencima da ću urađeno naknadno pregledati i na osnovu urađenog izvesti ocjenu za svakog učenika.

Rad učenika i uradak učenice - smostalan rad.

Zadaci za samostalan rad.

1. Заокружи тачно!
Именица "кукуруз" је:

а) мушког рода,

б) женског рода?

2. Напиши једнину! пшенице -

3. Допиши властиту именицу!

Вртлар_____правипомпост.

У башчи вртларка_____убире зрело поврће.

Učenici izvode igrokaz ''Azbuka''. Igrokaz se završava riječima: Šta mislite vi djeco? Učenici odgovaraju na pitanje glumaca.

Završni dio časa - 4’

Ponavljanje - učenici ponavljaju šta smo danas radili na času Bosanskog jezika i književnosti.

Zadavanje domaće zadaće. Na stolovima se nalaze unaprijed pripremljeni nastavni listovi za domaći rad. Na svakom listu je naznačeno ime učenika. Učenici treba da pogledaju domaću zadaću i da pitaju ako ima što nejasno.

Pojedini primjeri individualizirane domaće zadaće - zadaci su prilagođeni svakom učeniku. Svaki učenik ima različite zadatke domaće zadaće u skladu sa znanjem, mogućnostima i sposobnostima u nastavnoj oblasti čitanje i pisanje ćirilice.

Дани

1. Напиши реченицу у будућности - на два начина! Берем грожђе.

2. Реченице допуни глаголима! Зец сам. Волим_____. Ласта вица сам. У јесен_____.

3. Од именица начини глаголе: воћар, вртлар, виноградар!

4. Одгонетки загонетке! Којој животној заједници припадају одгонетке?

Нисам рудар, али знам
испод зенље да копам.
Мале очи, црна длака,
познаје ме њива свака.

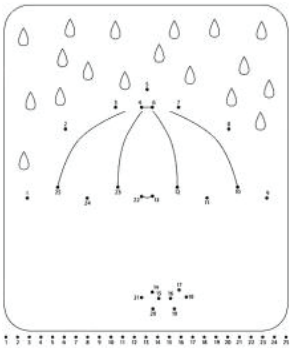
Када пита ко за мене
уши су ми к’о антене.
Ипак варам ловце многе,
јер ме добро служе ноге.

Лијеп као цвијет, весели нас његов лет. Гдје је цвијеће тамо лијеће... Има крила, није птица, а био је гусјеница.

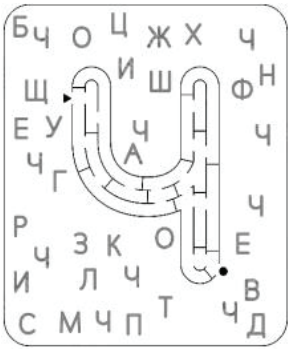
5. Обоји! Које је још поврће дозрело у башчи у јесен?

6. Обоји! Које је сада годишње доба? Шта се догађа тада са биљкама и животињама?

7. Пронађи излаз из лавиринта! Које је ћирилично слово лавиринт?

Ајла

1. Реченице напиши у одричном облику!

   Јесен почиње 21. марта. Најздравије је смрзнуто воће.

2. Заокружи изјавну реченицу!

а) Сафвет-бег Башагић је рођен у Невесињу.

б) Волим његове пјесме!

в) Да ли сте читали Башагићеве пјесме?

3. Одгонети загонетку! Којој животној заједници припада одгонетка? Воли тишину, воли мир, кад у рупи грицка сир.

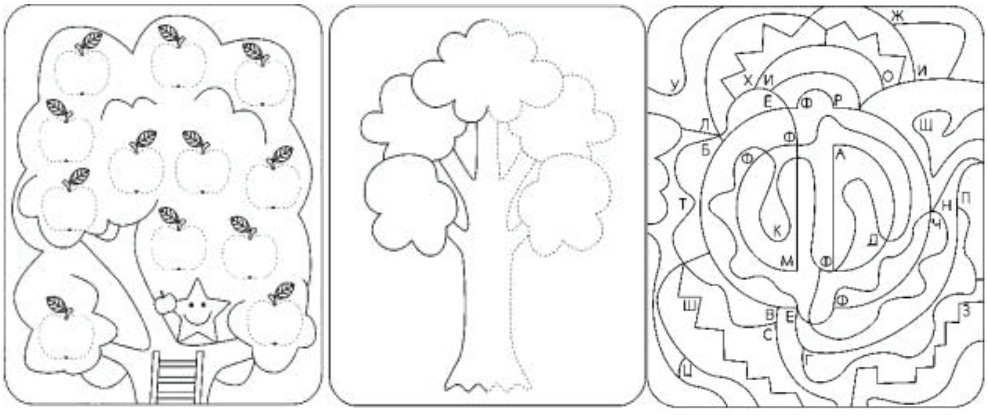
   У шетњу се радо спрема, ако мачке близу нема.

4. Напиши у једнини: лептири, пчеле, скакавци, мрави. Којој животној заједници припадају ови инсекти?

5. Промијени једно слово у ријечи ‘’ружа’’ да је претвориш у једну житарицу!

6. Одузми једно слово у ријечи ‘’шумар’’ да добијеш једну животну заједницу!

7. Обоји! Нацртај на стаблу <u>које још во</u>ће дозријева у јесен!

8. Обоји слово Ф својом омиљеном бојом!

Амила

1. Нацртај своју азбуку!

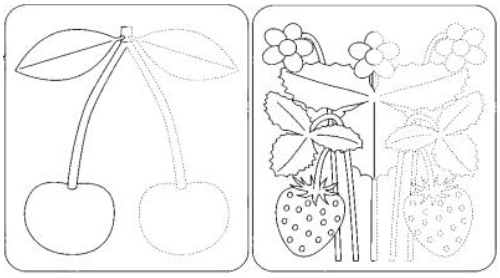
2. Одгонетни загонетке! Које годишње доба оне представљају?

По леђима црне, по трбуху бијеле, у јесен на југ селе. Зраком стално лете, зна их свако дијете.

На грани ме вјерар цима. Мене свака књига има. На старост се често љутим, Због ње вехнем и пожутим.

Сивило, бијелило, по небу се вије, иза њега сунце понекад се крије.

3. Обоји! Које је још воће у воћњаку сазрело у јесен?

4. Пронађи излаз из лавиринта! Које је ћирилично слово лавиринт?

Edita Mustafić,

PISMENA PRIPREMA IZ PREDMETA MATEMATIKA

Javna ustanova Osnovna škola "Ostrožac"

Nastavnica:	Edita Mustafić
Razred:	IIIc
Nastavni predmet:	Matematika
Nastavna tema:	Množenje i dijeljenje do 100
Nastavna jedinica:	Veza množenja i dijeljenja

Tip časa: ponavljanje

Nastavne metode:	a) razgovor, b) izlaganje, c) demonstracija, d) ilustracije, e) teksta, f) diskusija, g) kombinovana
Nastavna sredstva:	a) slike, b) knjiga - udžbenik, c) laptop, d) projektor, e) crteži - šeme, f)

PowerPoint prezentacija

Oblici rada:	frontalni i individualni
Cilj časa:	Da učenici učvrste znanja vezana za računske operacije množenja i dijeljenja, te njihovu uzajamnu povezanost.

PODRUČJA UČENJA	CILJEVI	OČEKIVANI REZULTATI / ISHODI UČENJA
Znanje	Sticanje znanja: - upotreba simbola - predstavljanje prirodnih brojeva do 100 na brojevnoj pravoj - osnovne računske operacije u skupu brojeva do 100 - prepoznati znak "•" kao oznaku za množenje i znak ":" kao oznaku za dijeljenje - znati množiti i dijeliti u skupu brojeva do 100 - usvojiti tablicu množenja i dijeljenja do nivoa automatizma - uočiti faze zadatka - samostalno riješiti zadatke - povezati ranije stečena znanja - identificirati i opisati vezu množenja i dijeljenja	Učenici bi trebali znati: - koristiti matematički jezik i simbole za osnovne matematičke operacije u skupu brojeva do 100 - uočiti vezu i redoslijed između osnovnih računskih operacija i vršiti provjeru jedne operacije pomoću druge

Sposobnosti i vještine	Razvijanje: - logičkog i kritičkog mišljenja - sposobnosti kritičkog vrednovanja vlastitih rezultata i njihovo uspoređivanje sa rezultatima drugih - sposobnosti predviđanja, uspoređivanja i procjenjivanja - sposobnost međusobnog povezivanja i korištenja osnovnih računskih operacija do nivoa automatizma - upotrijebiti matematički jezik i simbole - rješavati numeričke i zadatke zadane tekstom - glasovno obrazlagati način rješavanja zadataka - razvijati radne navike - pokazati vezu množenja i dijeljenja na konkretnim zadacima - uočiti da dijeljenje provjeravamo množenjem - dati primjer zadatka - zaključiti da su množenje i dijeljenje u	- da uz pomoć nastavnika procjenjuje, uspoređuje i u jednostavnim situacijama donosi zaključke - koristi kreativnost i maštu za rješavanje njima primjerenih problema - koristiti jednostavni matematički jezik za saopštavanje ideja

	uzajamnoj vezi - generalizirati znanja o uzajmnoj vezi množenja i dijeljenja	
Vrijednosti i stavovi	Razvijanje pozitivnih vrijednosti i stavova: - prema sebi samom - prema drugima - prema okolini - prema učenju - učestvovanje u sastavljanju i rješavanju matematičkih zadataka iz svakodnevnog života - množiti i dijeliti u skupu brojeva do 100 - rješavati probleme kroz igru i zabavu poštujući pravila	- pokazivati više samopouzdanja i odgovornosti - poštovati različite stavove - prepoznati ulogu i značaj matematike u svakodnevnom životu - koristiti množenje i dijeljenje u svakodnevnim radnjama i istraživati različite načine množenja i dijeljenja - dijeliti na jednake dijelove - predviđati približan rezultat - vrednovati rezultate situacijama

PODRUČJA UČENJA I CILJEVI

Uvodni dio časa:

Na prethodnim časovima smo učili nove računske operacije množenje i dijeljenje, a one imaju vezu kao što imaju sabiranje i oduzimanje.

Kakvu to vezu imaju množenje i dijeljenje?

Prije rada u udžbeniku da pogledamo sljedeće:

1. Na osnovu slike napiši odgovarajuću jednakost za množenje i dijeljenje.

Koje od navedenih knjiga ste pročitali?

Koliko imamo knjiga? Imamo 8 knjiga.

Kako to da napišemo u obliku množenja, a kako u obliku dijeljenja?

Imamo kolone i vrste. Po 2 knjige u svakoj koloni, a u vrsti po 4 knjige.

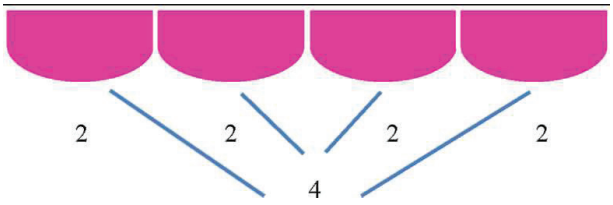
$2 \bullet 4 = 8$

Ako imamo 8 sada ćemo dijeliti na vrste ili kolone.

$8 : 2 = 4$

$8 : 4 = 2$

Prikaz na duži.

Na koliko mjesta imamo 2? Na 4 mjesta imamo 2.

4 • 2 ili 2 • 4 = 8

Ovdje smo faktorima zamijenili mjesta.

Najava cilja časa.

Glavni dio časa:

Rad na zadacima u udžbeniku strana 116.

2.

Kada smo učili tablicu dijeljenja svako dijeljenje smo objasnili pomoću množenja. Govorili smo: 8 : 4 = 2 jer je 2 • 4 = 8

Množenje i dijeljenje su suprotne računske radnje. Veza množenja i dijeljenja nam pomaže da:

- svako množenj e provjeravamo dijeljenjem
- svako dijeljenje provjeravamo množenjem.

3. Iskaz glasi 8 • 7 = 56. Kako se zovu brojevi 8, 7 i 56 u ovom iskazu?

4. Iskaz glasi 36 : 4 = 9. Kako se zovu brojevi 36, 4 i 9 u ovom iskazi?

5. Iskaz glasi 45 : 5 = 9. Kako se zovu brojevi 45, 5 i 9 u ovom iskazu?

Učenici će odgovore zapisati u sveske.

6. Leptiri i cvijeće

Koliko ima cvjetova? Cvjetova je 4. Koliko ima leptira? Leptira je 12. Izvršićemo dijeljenje.

Neka sleti na svaki od cvjetova jednak broj leptira.

4 • 3 = 12

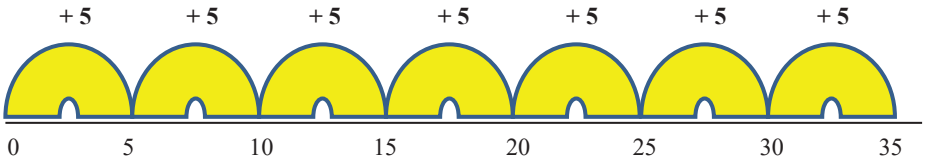
Na koliko jednakih dijelova su podijeljeni leptiri?

12 : 3 = 4

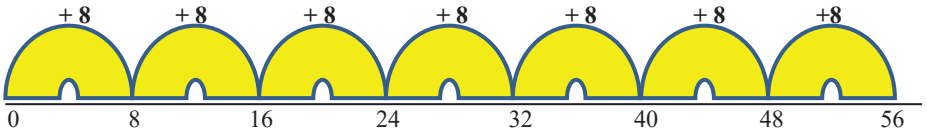
Koliko leptira ima na svakom cvijetu?

12 : 4 = 3

7. Pomoću brojevne duži odredi proizvod, a zatim napiši odgovarajuće jednakosti s dijeljenjem.

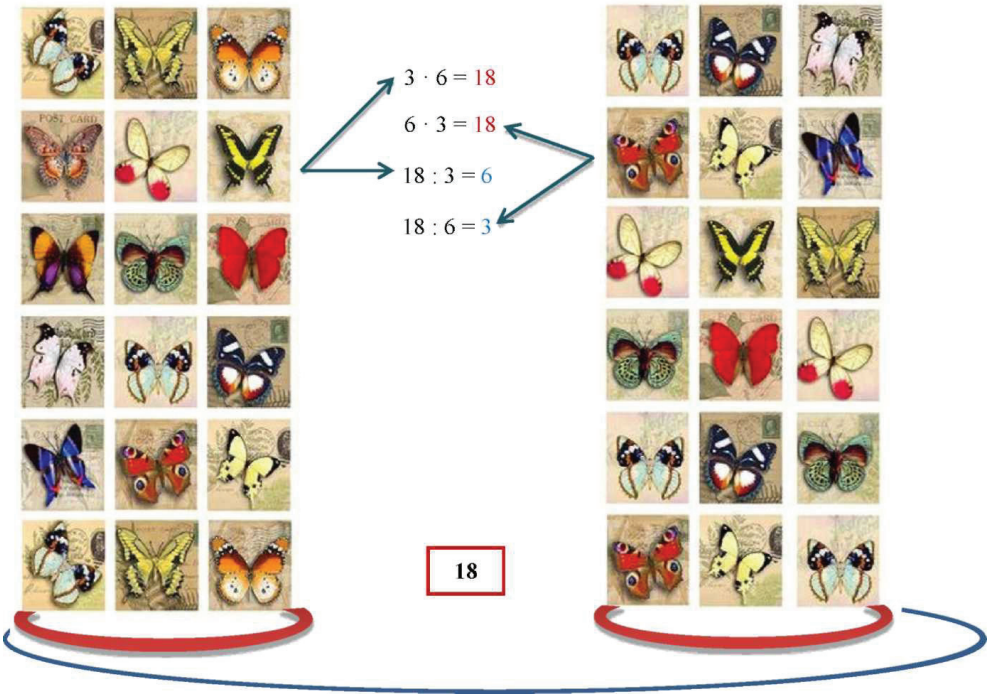

$7 \cdot 5 = 35$ $35 : 5 = 7$ $35 : 7 = 5$

$8 \cdot 7 = 56$ $56 : 8 = 7$ $56 : 7 = 8$

8. Napiši odgovarajuće jednakosti za množenje i dijeljenje.

Uvježbavanje zadataka putem PowerPoint prezentacije, koja se nalazi u prilogu pripreme.

Završni dio časa:

Domaća zadaća:

a) Udžbenik strana 116. zadatak 5. i 6. Dati upute za izradu domaće zadaće.

3 • 4 = 12

4 • 3 = 12

12 : 3 = 4

b) Pogledati animirani film Paw Patrol i nacrtati omiljeni lik.

Korištena literatura i linkovi:

1. Moja matematika (udžbenik za treći razred osnovne škole), Vildana Mujakić, Dijana Kovačević i Žarmen Hamidović; NAM Tuzla

https://es.123rf.com/photo_78193742_flores-en-diferentes-colores-ilustraci%C3%B3n.html https://www.seekpng.com/ima/u2q8e6w7q8u2r5w7/

https://amikamoda.ru/hr/samaya-krupnaya-nochnaya-babochka-v-mire-samaya-bolshaya-babochka-v-mire-spisok.html

https://woodcar.ru/bs/zdorove/samye-krasivye-babochki-v-mire-samyi-bolshoi-motylek-kak/

https://www.pinterest.com/pin/512917845065847914/

https://www.pinterest.com/pin/334814553529605344/

https://www.pinterest.com/pin/413557178273949727/

https://www.pinterest.com/pin/238127899037871083/

https://www.fanpop.com/clubs/paw-patrol/images/36980593/title/paw-patrol-photo U prilogu: Animirana PowerPoint prezentacija Paw Patrol.

Profesor razredne nastave: Edita Mustafić

Jasmin Salkić,

RAZVOJ SVIJESTI O VLASTITOJ VRIJEDNOSTI UZ KREATIVNO IZRAŽAVANJE PRIMJENOM MULTIMEDIJALNE TEHNOLOGIJE

Sažetak

Svrha ovog rada jest prikazati pozitivnu primjenu multimedijlnih informacijskih –komunikacijske tehnologije u nastavi.

Na početku rada daje se objašnjenje primjene u problemskom djelovanju. Dalje slijedi pregled opis djelovanja uz primjenu multimedijalne tehnologije koje će se koristiti u navedenom programu. Objašnjeni su problem koji se javljaju u dječijem životu a koji se nastavljaju u školi,I na kojim poljima dječijeg razvoja je najpotrebnije raditi. Također, prikazani su načini na koji se primjenjuje tehnolgija I koja je njena vrijednost

Ključni pojmovi: razvoj djeteta, multimedijalna tehnologija, igra uloga, kreativno izražavanje

Uvod

Nagli razvoj multimedijalnih informacijsko –komunikacijskih tehnologija u posljednjih nekoliko desetljeća izazvao je temeljite promjene u svakom segmentu ljudskog života, pa tako i u obrazovanju.

Današnji učenici od najranije dobi rukuju pametnim telefonima, tabletima i igraćim konzolama. Zbog svepristutnosti tehnologije u svakodnevnom životu u našim je školama i obrazovnom sustavu potrebno implementirati tehnologije kao apsolutnu normu za provođenje nastave I van nastavnih aktivnosti.

Dakle, potrebno je ukazati na važnost primjene naprednih alata u nastavi kako bi od najranije dobi učenici ostvarili kompetencije za cijelo životno obrazovanje.

Nastava mjesto interakcije učenja i igre, stoga je primjena multimedijalnih informacijsko –komunikacijskih tehnologija idealno rješenje za unapređenje te interakcije i stvaranje uvjeta za daljnji razvoj kompetencija i cjelokupnog razvoja učenika.

Opis problema

Kako je čovjek društveno biće tako ima potrebu za poštovanjem. Polaskom u školu, dijete već ima određenu sliku o sebi. S vremenom, počinje se vrednovati na osnovi povratnih informacija koje mu drugi šalju o njemu te se počinje uspoređivati s vršnjacima.

Problem je kada dijete neprestano dobiva negativne povratne informacije *(Nisi ovo dobro uradio. Stvarno si glup. Pogledaj se, vidi kako si debeo*.). Učenik se počinje osjećati tužno, misli da nije dovoljno dobar poput drugih, da ne može uspjeti, povlači se iz društva i počinje se gledati „iskrivljenim naočalama" drugih. Nastaju negativne misli i osjećaji, što automatski narušava djetetovu sliku o sebi i rezultira niskim samopoštovanjem koje se odražava i na uspjeh u školi.

Ovaj program kreiran je u svrhu savladavanja prepreka, razvijanja samopouzdanja i svijesti o vlastitoj vrijednosti.

Primjena multimedijalnih informacijsko – komunikacijskih tehnologija kroz program rada

Djeca provode intervju u interakciji sa vršnjacima u razredu uz primjenu snimanja putem mobilnog telefona

Razina aktivnosti: visoka

Razina koncentracije : visoka

Vrijeme aktivnosti : 80 min.

Vrijeme pripreme 10 min.

Uzrast: od 5-9 razreda

Materijali

- CD pleyer, papir, olovke, bojice, flomasteri
- Kamera, mobitel, laptop. projektor

Veličina grupe od 8 do 12 učenika

Ciljevi

- Istaražiti različita motrišta gubitka samopouzdanja kod učenika
- Napraviti pozitivnu klimu u razredu
- Razvijati pozitivnu sliku prema sebi i drugima

Okupljanje (5 min)

- Upitajte: koliko učenika želi da učestvuje u programu uz obrazloženje o čemu se radi?
- Oni koji su podigli ruke, pitajte ih jesu li igrali ikada igru uloga?
- Razgovarajte sa grupom i objasnite im koliko smo svi bitni, i koliko je važna naša uloga onakvi kakvi jesmo i da su naše sposobnosti različite a veoma važne za nas kao pojedince i za grupu i sredinu u kojoj se nalazimo.
- Objasniti,učiti vještine, kada predstavljamo sebe i svoje vrijednosti.

Navedene ciljeve prvobitno će se provoditi kroz prezentaciju voditelja, kako će se provoditi program uz primjenu mobilnog telefona.

U uvodu voditelj izlaže kratko obrazloženje zašto primjenjujemo ovaj program, šta se postiže s njim i koliko je bitna svaka naša izgovorena riječ.

Svrha radionice je unaprjeđenje komunikacijskih vještina i razvoja samopouzdanja koje će učenicima olakšati i unaprijediti interakciju u akademskom i okruženju, ali isto tako i onom privatnom.

Prva dio

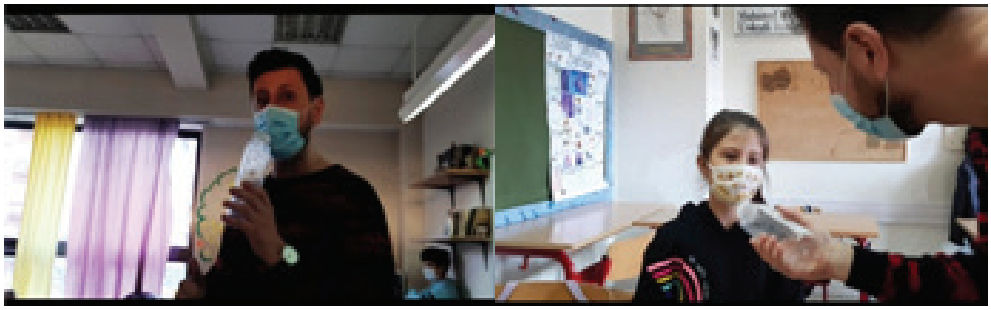
Učenici se upoznavaju sa sadržajem koji im prezentuje voditelj, gdje im podijeli papire gdje će opisati svoj zamišljeni lik koji će predstaviti ili će predstavljati sami sebe; svoje sposobnosti, mogućnosti i uspjehe (Što bi bilo poželjno).

Slika 1 i 2 Pripremna prezentacija programa

Druga dio

Voditelj priprema video kameru ili mobitel koji će primjenjivati za snimanje intervjua između učenika. Najprije voditelj praktično pokaže kako se izvodi intervju, a pomoćnika za snimanje, uzme jednog od učenika. Kada su shvatili zadatak koji se obavlja javljaju se dobrovoljci koji će izvoditi program prema uputama.

Slika 3 i 4 Voditelj prezentuje intervju

Voditelj -učenik ima zadatak da se predstavi i da razgovor krene u formi TV emisije koja je poznata kod mlađe populacije.

Pitanja su kreirana prema nahođenju voditelja, npr.

- Možete li nam se predstaviti?
- Koliko je važna vaša uloga u društvu, školi, porodici
- Koji je Vaš najveći uspjeh? Itd.

Slika 5 i 6 Učenik- voditelj provodi program intervjua sa vršnjacima

Kako bi atmosfera bila opuštena, može se prijmenjivati u pozadini i muzika koja odgovara tematici koja se provodi.

Treći dio

Po završetku intervjua, snimak koji je napravljen grupa zajednički montira. Kada se završi montaža, omogućava se zajedničko gledanje preko projektora.

Zadnji dio programa jako je bitan za učenika koji nisu razvili svijest o vlastitoj vrijednosti i imaju nisko samopouzdanje, jer mogu vidjeti sebe sa druge strane, uvidjeti komunikaciju koju su provodili i mogu uvidjeti koji su uspjeh postigli kreirajući vlastiti video materijal.

Program koji se provodi, predstavlja prvobitnio veliku zabavu za učenike, gdje primjetna, velika količina pozitivne energije, smijeha i sreće.

Voditelj programa okuplja grupu s kojima vodi razgovor i ciljano postavlja pitanja učenicima kod kojih je primjetio nisko samopuzdanje, da ispričaju u grupi: kako su se osjećali, koje su to njihove vrijednosti koje su prezentovali i da li bi ponovo učestvovali u programu.

Zaključak

Učenici su imali priliku iskustveno proći kroz komunikacijske modele koje će im pomoći pri osvještavanje modela uspješne komunikacije u interakciji s drugima i kako pristupiti fleksibilnijem načinu komuniciranja kroz veću razinu svjesnosti. Da bi bolje razumjeli druge i imali uspješnu komunikaciju s drugima, potrebno nam je veće razumijevanje nas samih i otkrivanje našeg potencijala u komunikaciji i oslobađanje od vlastitog straha . Kroz sve izrečeno razvijat će se i samopouzdanje kod djece. Izlaganjem u javnosti u ovom slučaju u školskoj grupi, djeca će se slobodnije izražavati, razvijat će maštu kroz zamišljene likove.

Multimedijalna, infomaciona tehnologija je uveliko pomogla u realizaciji zadataka, gdje je program uspješno obavljen. Primjena novih tehnologija u nastavi i dalje će se primjenjivati, gdje je pomogla u rješavanju problema a i razvijanje mnogih drugih kompetencija kod učenika.

LITERATURA

https://repository.ffri.uniri.hr/islandora/object/ffri:593/preview

http://www.razredna-nastava.net/dokumenti/Oklevetani%20vuk%20-%20radionica%20za%20SR.pdf

OBAVJEŠTENJE AUTORIMA, ČITATELJIMA I SARADNICIMA

Poštovani autori, čitatelji i saradnici,

Dozvolite da vas podsjetimo da su svi objavljeni radovi u časopisu „Naša škola“ dostupni čitateljima širom svijeta putem akademske baze podataka **EBSCO** u **Massachusetts, USA**.

S obzirom na tu činjenicu, neophodno je da autori sarađuju sa recenzentima u smislu eventualne korekcije, izmjene i dopune ponuđenog teksta, a sve sa ciljem postizanja višeg kvaliteta objavljenih radova.

Radovi koje šaljete “Našoj školi” treba da budu originalni, stručno i naučno zasnovani, aktuelni, tehnički pripremljeni i da tretiraju problematiku odgoja i obrazovanja.

Da bi radovi bili recenzirani i odobreni za objavljivanje, moraju da zadovoljavaju osnovne uslove:

- radovi se šalju u WORD formatu na e-mail Redakcije **(**redakcija@nasaskola.ba)
- radovi moraju imati najmanje 4 i najviše 16 stranica normalnog proreda
- uz rad obavezno dostaviti i rezime od pola stranice kucanog teksta
- rad treba da tretira aktuelnu tematiku iz područja odgoja i obrazovanja
- rad treba da odgovara uslovima za objavljivanje u pojedinoj rubrici
- rad ne smije biti ranije objavljivan u nekom drugom časopisu
- rad treba da bude sadržajno vezan za nastavni plan i program i da čitateljima omogući praktičnu primjenu
- rad mora da bude pisan razumljivo i prilagođen široj čitateljskoj populaciji

Podsjećamo vas da se objavljeni radovi svrstavaju u rubrike i to:

- **ISTRAŽIVAČKI RADOVI** - radovi objavljeni u ovoj rubrici moraju poštovati metode naučnog istraživanja i one moraju biti prikazane, odnosno navedene, ako su opće poznate.

- RASPRAVE I ČLANCI - radovi objavljeni u ovoj rubrici moraju poštovati sadržajne i stručne uslove koji podrazumijevaju tačne interpretacije naučnih i stručnih spoznaja o temi o kojoj se piše, uz argumentiranje izvora.

- **POGLEDI I MIŠLJENJA** - radovi u ovoj rubrici mogu izražavati mišljenja koja još nisu naučno potvrđena, ali predstavljaju stav autora na osnovu ličnog iskustva ili još neprovjerenih činjenica, a mogu biti interesantni za čitatelje.

- **OSVRTI I PRIKAZI** - radovi ove rubrike se odnose na prikaze knjiga, izložbi, takmičenja i drugih događanja iz područja odgoja i obrazovanja.

- IZ NASTAVNE PRAKSE - radovi ove rubrike odnose se većinom na metodičke obrade nastavnih jedinica određenih nastavnih predmeta. Moraju imati kvalitet oglednog predavanja uz poštivanje pravila pisanja metodičkih priprema.

- IZ PROGRAMA STRUČNOG USAVRŠAVANJA NASTAVNIKA - u ovoj rubrici se objavljuju radovi koji prikazuju noviji način obrade jedne teme iz nastavničkih predmeta i odnose se na dobru nastavničku praksu ili njeno unapređenje, kao i pojašnjenje nekih činjenica novim saznanjima.

Redakcija časopisa

Spisak autora objavljenih radova u broju 267 (97) / 21 časopisa „Naša škola“ :

- **Akademik prof. dr. Suad Kurtčehajić, e-mail: suad777@gmail.com**
- **dr. sc. Alma Švraka, e-mail: svrakaalma1980@gmail.com**
- **dr. Šefket Arslanagić, e-mail: asefket@pmf.unsa.ba**
  mr. Daniela Zubović, e-mail: asefket@pmf.unsa.ba
- **prof. Jasna Čolollović-Rosić, e-mail: jasna.colovicrosic@ssts.edu.ba**
  prof. Kada Hasanspahić, e-mail:
- **MA Fikreta Žunić, e-mail: fikreta.zunic@yahoo.com**
- **mr. sci. Maksuda Muratović, e-mail: maxymuratovic@hotmail.com**
- **prof. Ekrema Halilovič, e-mail: ekrema.halilovic@gmail.com**
- **prof. Dragana Žunić, e-mail: draganazunic@gmail.com**
- **prof. Daniela Spevan, e-mail: danielaspevan5@gmail.com**
- **prof. Lejla Hodžić, e-mail: lejla_hodzic@yahoo.com**
- **Jelena Purković, e-mail: jelenapurkovic@gmail.com**
  Stefan Simić, e-mail:
- **Marjeta Petrovič, e-mail: prvosolka@gmail.com**

Ljubazno molimo naše čitaoce da za sve stručne informacije, primjedbe i sugestije kontaktiraju e-mail glavne urednice milkadb1234@yahoo.com.

Za sve ostale informacije možete kontaktirati i e-mail smvesnic@gmail.com

SADRŽAJ
ČASOPISA „NAŠA ŠKOLA" BR. 268 (98) / 2022.

ISTRAŽIVAČKI RADOVI

Lejla Zukan
KOMPARACIJA KLASIČNE I ON-LINE NASTAVE..... 5

RASPRAVE I ČLANCI

Suad Kurtčehajić,
KRATKA DRŽAVNO-PRAVNA HISTORIJA BOSNE I HERCEGOVINE (II DIO)-BOSNA POD OSMANLIJAMA 23

Šefket Arslanagić,Daniela Zubović
TEOREME OJLERA I VILSONA..... 33

POGLEDI I MIŠLJENJA

Senada Užičanin
DRAMSKI ODGOJ-KLJUČ ZA POTICANJE KREATIVNOSTI U ON-LINE NASTAVI 37

Nedim Ćudić
OCJENJIVANJE I VREDNOVANJE UČENIKA TOKOM ON-LINE NASTAVE 43

Lozić Semko
KVALITETNA ŠKOLA-IMPERATIV VREMENA U KOJEM ŽIVIMO..... 47

Maja Begić
DJELA BRANKA ĆOPIĆA U OKVIRU LEKTIRE U MLAĐIM RAZREDIMA OSNOVNE ŠKOLE 59

Namik Halilović
ULOGA ŠKOLE U LOKALNOJ ZAJEDNICI..... 71

IZ NASTAVNE PRAKSE

Azra Kadić
PISMENA PRIPREMA IZ PREDMETA BOSANSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST 75

Edita Mustafić
PISMENA PRIPREMA IZ PREDMETA MATEMATIKA 87

Jasmin Salkić,
RAZVOJ SVIJESTI O VLASTITOJ VRIJEDNOSTI UZ KREATIVNO IZRAŽAVANJE PRIMJENOM MULTIMEDIJALNE TEHNOLOGIJE 97

OBAVJEŠTENJE AUTORIMA, ČITATELJIMA I SARADNICIMA 103